

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE İLK EVLİLİK YAŞININ
ARTIŞININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI:
DOĞURGANLIK ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR
ANALİZ

BİLAL COŞAN

2502170562

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FARUK TAŞÇI

İSTANBUL – 2021

ÖZ

TÜRKİYE’DE İLK EVLİLİK YAŞININ ARTIŞININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI: DOĞURGANLIK ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

BİLAL COŞAN

Kültürel dönüşüm, sosyo-ekonomik gelişmeler, bireyselci tutumlar, modernleşme gibi birçok neden aile ve evlilik kavramlarına olan bakışın değişmesinde etkili olmaktadır. Hiç evlenmeyen bireylerin artışı ve ilk evlilik yaşının yükselmesi de bu değişim çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ilk evlilik yaşının artışının birçok sebebi ve sonucu bulunmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında Türkiye’de ilk evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçları incelenmektedir. Evlilik yaşının artışıyla beraber mikro düzeyde, evlilik uyumunun düşük olması, boşanma riskinin artması ve biyolojik riskler gibi (erken evliliklere benzer şekilde) sonuçlar bulunmaktadır. Diğer yandan ilk evlilik yaşının artışıyla beraber makro düzeyde doğurganlık oranları azalmakta ve buna bağlı olarak yaşlı nüfus artmakta ve genç nüfus azalmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, ilk evlilik yaşının artışının doğurganlık hızıyla olan ilişkisi açıklanmaktadır. Bu amaçla kadın ortalama ilk evlilik yaşının artışının toplam doğurganlık hızı üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemi kullanılarak ölçülmüştür. Analiz 81 il verisi üzerinden 2009-2020 yılları arası baz alınarak yapılmıştır. Sonuç olarak, ortalama ilk evlilik yaşındaki artışın toplam doğurganlık hızını azalttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri, Evlilik Yaşının Artışının Sonuçları, Doğurganlık.

ABSTRACT

CAUSES AND CONSEQUENCES OF INCREASING AGE AT FIRST MARRIAGE IN TURKEY: AN ECONOMETRIC ANALYSIS ON FERTILITY

BİLAL COŞAN

Many reasons such as socio-economic developments, cultural transformation, individualistic attitudes, modernization, are effective in changing the perspective on the concepts of family and marriage. The increase in individuals who have never married and the increase in the age at first marriage should also be evaluated in the context of this change. In this context, there are many causes and consequences of the increase in the age at first marriage. Within the scope of the thesis, the causes and consequences of the increase in the age at first marriage in Turkey are examined. With the increase in the age at marriage, there are results such as low marital adjustment, increased risk of divorce and biological risks (similar to early marriages) at the micro level. On the other hand, with the increase in the age at first marriage, fertility rates decrease at macro level, and accordingly, the elderly population increases and the young population decreases. In this framework, the relationship between the increase in the age at first marriage and the fertility rate is explained. For this purpose, the effect of the increase in the mean age at first marriage of women on the total fertility rate was measured using the panel data analysis method. The analysis was made based on the data of 81 provinces between the years 2009-2020. As a result, it was determined that the increase in the mean age at first marriage decreases the total fertility rate.

Keywords: Family, Marriage, Causes of Increasing Age at Marriage, Consequences of Increasing Age at Marriage, Fertility.

ÖNSÖZ

Aile ve evlilik gibi kavramlar, zamana ve mekâna göre çok farklı değerlendirilebilmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında sosyal, kültürel, ekonomik vb. birçok sebep etkili olmaktadır. Ayrıca modernizm, bireysellik, küreselleşme gibi bir dizi kavram toplumsal hayatın merkezindeki “aile” ve “evlilik” kurumlarının değişmesinde çok büyük rol oynamaktadır. Özellikle son elli yıllık süreçte aile ve evlilik kurumunda yaşanan ciddi değişimler bu açıdan önem arz etmektedir. Bu kapsamda ilk evlilik yaşının artışı da bu değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitim, istihdam, işsizlik, boşanma korkusu, hayat pahalılığı, tüketim kültürü, örf gibi kavramların arkasına sığınıp kimi zaman “haklı”, çoğu zaman ise “haksız” sebeplerle gündemden çıkarılmaya çalışılan evlilik yaşının artışı/evliliğin ertelenmesi konusu “*her şey zıddıyla kaimdir ve her şey zıddıyla bilinir*” düsturu gereği en az erken evlilikler kadar önemli ve izaha muhtaçtır. Şüphesiz bu çalışma, evlilik için ideal bir yaş sunma ya da evlenmek istemeyenleri ötekileştirme uğraşında değildir. Bu çerçevede tez, “rasyonel” ve “modern” bireyin evliliğe olan bakış açısını değiştirmeyi ve ön yargılarını kırmayı hedeflemektedir.

Pandemi nedeniyle çalışmaya nitel analiz kısmının dâhil edilememesi, çalışmanın en büyük sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu noktadaki eksiklik ise ilgili literatür kapsamıca taranarak giderilmeye çalışılmıştır. Çalışma, hem mikro hem makro bağlamda evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçlarını ortaya koyarak bütüncül bir bakış açısıyla literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu minvalde, tez öncesinde ve tez yazım süresi boyunca maddi-manevi desteklerini esirgemeyen herkese teşekkürü borç bilirim.

Bu kapsamda ilk teşekkür, yüksek lisans tez sürecinde de tezimin her aşamasında titizlikle ilgilenen ve doktora tez danışmanlığına şahsımı kabul eden hocam ve danışmanım Prof. Dr. Faruk TAŞÇI'yadır. Lisans ve yüksek lisans eğitimimde maddi manevi desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Levent ŞAHİN ve Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR hocalarıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nden Doç. Dr. Kemal YILDIZ hocama da katkılarından

dolayı teşekkür ediyorum. Tez izleme komitemde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Ümmgülsüm AYSAN hocama da teşekkürlerimi arz ediyorum. Tez yazım sürecinde zaman zaman yaşadığım olumsuzluklarda moral ve motivasyon konuşmalarıyla manevi desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Yasin YILMAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Ersoy KUTLUK hocalarıma teşekkür ederim. Ekonometrik analiz sürecinde desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. Abdullah Miraç BÜKEY'e ayrıca teşekkür etmeliyim.

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi tez yazım sürecinde de desteklerini ve dualarını esirgemeyen anne ve babama teşekkür ediyorum. Son olarak doktora eğitim sürecimin her aşamasında bana tahammül eden, moral ve cesaret konuşmalarıyla zorlukların üstesinden gelmemde yardımcı olan eşim Selver'e minnettarım. Ailemizin yeni üyesi oğlum Ömer Asaf, aramıza hoş geldin. Tezimin yazım sürecinde enerji kaynağım olduğun için teşekkür ederim.

Bilal COŞAN

İstanbul-2021

İçindekiler

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE EVLİLİK: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Aile Kurumunun Kavramsal Zemini ve Aile Türleri	4
1.1.1. Geleneksel Geniş Aile.....	6
1.1.2. Modern Çekirdek Aile.....	7
1.1.3. Diğer Aile Türleri.....	8
1.1.4. Aileyi Bekleyen Güncel Riskler ve Aileye Karşı Oluşumlar.....	10
1.2. Evlilik Olgusu ve Türleri	15
1.2.1. Grup İçi Evlenme (Endogami) ve Grup Dışı Evlenme (Egzogami)	17
1.2.2. Eş Sayısına Göre Evlilik Çeşitleri.....	19
1.2.3. Oturulan Yere, Otorite İlişkilerine ve Şecere İlişkilerine Göre Evlilikler	22
1.3. Aileye Yönelik Yaklaşımlar.....	23
1.3.1. Fonksiyonalist (İşlevsel) Yaklaşım	23
1.3.2. Çatışmacı Yaklaşım	26
1.3.3. Sembolik Etkileşimcilik.....	28

1.3.4. Feminist Teori	29
1.3.5. Rasyonel Seçim ve Mübadele Teorisi.....	31
1.3.6. Ekolojik Perspektif.....	33
1.3.7. Diğer Aile Teorileri.....	34
1.4. Eş Seçiminde Temel Yaklaşımlar ve Eş Seçimini Etkileyen Faktörler	36
1.4.1. Eş Seçiminde Temel Yaklaşımlar	36
1.4.1.1. Sosyal Mübadele Yaklaşımı.....	37
1.4.1.2. Filtre(leme) Yaklaşımı	37
1.4.1.3. Sosyo-Biyolojik Yaklaşım	38
1.4.1.4. Ortak ve Zıt Özellikler Yaklaşımı.....	38
1.4.1.5. Birbirini Tamamlayan Gereksinimler Yaklaşımı ve Uyarıcı-Değer-Rol Yaklaşımı	39
1.4.2. Eş Seçimini Etkileyen Unsurlar	39
1.4.2.1. Sosyal, Kültürel, Dini, Fiziksel, Coğrafi ve Ekonomik Nedenler.....	39
1.4.2.2. Yaş	40

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA İLK EVLİLİK YAŞININ ARTIŞINA NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA PANORAMİK BİR BAKIŞ

2.1. Dünyada Evlilik Yaşının Artışının Genel Görünümü	43
2.1.1. Afrika Kıtası.....	47
2.1.2. Asya Kıtası	48
2.1.3. Avrupa Kıtası	51
2.1.4. Kuzey Amerika Kıtası.....	53
2.1.5. Güney Amerika Kıtası	56
2.2. Dünyada Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları	58

2.2.1. Ekonomik Temelli Açıklamalar	59
2.2.2. Sosyo-Kültürel Temelli Açıklamalar	65
2.2.3. Diğer Değişkenler Üzerinden Yapılan Açıklamalar	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE EVLİLİK YAŞININ ARTIŞI

3.1. Türkiye’de Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Genel Görünümü 77

3.1.1. Türkiye’de Evlilik Yaşının Seyri	78
3.1.2. İllere Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi (2020)	81
3.1.3. Sosyo-Ekonomik Nedenlerin Evlilik Yaşı Üzerindeki Etkisi.....	83

3.2. Demografik Geçiş Süreci Bağlamında Evlilik Yaşının Artışının Sonuçları: Kelebek Etkisi (Makro Perspektif)..... 87

3.2.1. Nüfus Artış Hızında Yaşanan Azalma ve Nüfusun Geleceği	89
3.2.2. Yaşlı Nüfusun Artışı ve Demografik Fırsat Penceresinin Sonu	92
3.2.3. Nüfus-Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	94
3.2.4. İstihdamın Değişimi: Demografik Hediyeden Demografik Yüke	96
3.2.5. Nüfus Değişimi-Sağlık ve Sosyal Güvenlik İlişkisi.....	97

3.3. Evlilik Yaşının Artışının Sonuçları (Mikro Perspektif) 100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORTALAMA İLK EVLİLİK YAŞI İLE DOĞURGANLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VERİ ANALİZİYLE ÖLÇÜLMESİ

4.1. Konuyla İlgili Literatür Taraması..... 106

4.2. Araştırmanın Metodolojisi 111

4.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	111
4.2.2. Araştırmanın Yöntemi.....	112

4.2.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Veri Seti	115
4.2.4. Araştırma Modeli ve Bulgular	116
4.3. İlk Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Politika Önerileri.....	121
4.3.1. Politika Önerilerinde Tarihsel Tecrübeyi Dikkate Almak	124
4.3.2. Artan İlk Evlilik Yaşının Düşürülmesi ya da Sabit Tutulması İçin Politika Önerileri	131
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ.....	188

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bazı Afrika Ülkelerinin Kentsel Bölgelerinde Ortalama İlk Evlilik Yaşı..	47
Tablo 2: Bazı Avrupa Ülkelerinde Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Kadın ve Erkek).....	51
Tablo 3: İlk Evlilik Yaşı ve Boşanma Arasındaki İlişki	68
Tablo 4: Yaş Gruplarına Göre İlk Defa Evlenen Sayısı (2001-2020).....	79
Tablo 5: Sosyal Güvence Durumu ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki (TAYA).....	84
Tablo 6: Refah Seviyesi ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki (TAYA) ...	85
Tablo 7: Geleneksellik Seviyesi ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki.....	86
Tablo 8: Eğitim Süresine Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşında Yaşanan Değişimler (TAYA).....	87
Tablo 9: Temel Doğurganlık Göstergeleri (2001-2020)	88
Tablo 10: Kadın ve Erkek için Uygun Görülen İlk Evlilik Yaşı (2016 Aile Yapısı Araştırması)(%).....	102
Tablo 11: Türkiye’de Kaba Boşanma Oranları (Binde) (2001-2020).....	103
Tablo 12: Cinsiyete Göre Evlilikten Memnuniyet (%)	104
Tablo 13: Toplam Doğurganlık Hızına Göre Doğurganlık Geçiş Aşamaları	110
Tablo 14: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Genel Bilgiler	115
Tablo 15: Birim Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi	117
Tablo 16: Zaman Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi	117
Tablo 17: Model Seçimi için Hausman Testi.....	117
Tablo 18: Tesadüfi Etkiler Modelinde Heteroskedasitenin Levene, Brown ve Forsythe’nin Testi ile Sınanması (Model A), Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedasitenin Sınanması (Model B).....	118
Tablo 19: Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu’nun Yerel En İyi Değişmez Testleri ile Otokorelasyonun Sınanması	118

Tablo 20: Pesaran Testi ile Birimler Arası Korelasyonun Sınanması.....	119
Tablo 21: Nihai Modeller	120
Tablo 22: İstenen ve Sahip Olunan Çocuk Sayısı Arasındaki Fark (TAYA 2016)	122
Tablo 23: Şartlar Uygun Olduğunda İstenen Çocuk Sayısı (TAYA 2016) (15+ Yaş)	123

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Avrupa’da Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişim Seyri (Kadın).....	52
Grafik 2: 1890’dan 2019’a ABD’de Ortalama İlk Evlilik Yaşı	55
Grafik 3: ABD’de Evlenenler, Boşananlar ve Hiç Evlenmeyenlerin Oranı (Kadın)	56
Grafik 4: OECD Ülkeleri’nde 1990, 2000, 2017 Yılı (Ya da Mümkün Olan En Geç Yıl) Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Kadın)	57
Grafik 5: OECD Ülkeleri’nde 1990, 2000, 2017 Yılı (Ya da Mümkün Olan En Geç Yıl) Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Erkek).....	57
Grafik 6: ABD’de İlk Evlenme Yaşına Göre İlk Beş Yılda Boşanma Riski (%)	69
Grafik 7: Türkiye’de Ortalama İlk Evlilik Yaşının Seyri (2001-2020) (TÜİK).....	78
Grafik 8: 20-24 Yaş Grubunda Olup 18 Yaşından Önce Evlenen Bireylerin Oranı, 2010-2020 (%)	80
Grafik 9: 1952 Öncesi ve Sonrası Evlilik Kuşaklarına Göre İlk Evlilik Yaşı Değişimi (TAYA).....	81
Grafik 10: İller Bazında Ortalama İlk Evlilik Yaşı - (2020) (Erkek)	82
Grafik 11: İller Bazında Ortalama İlk Evlilik Yaşı - (2020) (Kadın)	83
Grafik 12: Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (1927-1985) (Binde).....	90
Grafik 13: 1986-2025 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	90
Grafik 14: 2018-2080 Yılları Arası Nüfus Projeksiyonları (Milyon) (TÜİK)	91
Grafik 15: 2023 Yılı Nüfus Piramidi Projeksiyonu	93
Grafik 16: 2080 Yılı Nüfus Piramidi Projeksiyonu	93
Grafik 17: Yaş Gruplarına Göre Nüfus Projeksiyonları (2018-2080)	96
Grafik 18: Aktif ve Pasif Sigortalı Sayısı (2009-2020 Ağustos)	98
Grafik 19: Türkiye’de Doğurganlık Dönüşümünün Evreleri	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları Diyagramı 128

Şekil 2: Eğitimin ve Kültürel Normlardaki Değişimin Doğurganlığa Etkisi 139

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz	: Bakınız
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İİBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
MERNİS	: Merkezi Nüfus İdare Sistemi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
SES	: Sosyo-ekonomik Statü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vb	: Ve benzeri
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Aile ve evlilik kavramlarına atfedilen değerin zaman içerisinde aşınması birçok sosyal sorunun derinleşmesine neden olmaktadır. Zira son yarım asırlık süreçte evliliğin erken dönemlerinde artan boşanma oranları, evliliğe olan ilginin azalması bu dejenerasyonun en tipik örnekleridir. Bireyin varoluş amacını haz/madde üzerine inşa etmesi ve her hadise karşısında rasyonel tavır alma uğraşı, “değer”lerine olan “tahammül” seviyesini azaltmaktadır. Bu durum, uzun vadede toplumsal düzeyde “önem” kelimesiyle anılan birçok “değer”in iinin boşaltılmasıyla sonuçlanmaktadır. Hal böyle olunca birey, faydasını maksimize etme uğruna -zihninde anlamlandırdığı- rasyonel olanı, rasyonel olmayana tercih etmektedir. Zira rasyonel insan fayda/zarar maliyetini -kelime kökeni itibariyle- “bölücü” bir bakış açısıyla değerlendirdiği için “değer” olarak atfettiği şeyleri de bütüncül görmekten uzaklaşmakta ve deyim yerindeyse çabucak parçalayıp bölebilmektedir. Hal böyle olunca kişi kendisine haz veren ve tahammül etmesi daha kolay olan alternatif arayışlara yönelmektedir.

İlk evlilik yaşının artışı da bu bağlamda ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Zira dünya genelinde evlilik oranları azalıp ilk evlilik yaşına girişte artışlar yaşanırken, evli gibi birlikte yaşama (cohabitation) oranları zamanla artış göstermekte fakat evli gibi birlikte yaşama yaşına giriş sabit kalmaktadır. Bu minvalde bir değerlendirme yapıldığında insanların “birlikte olma” eğiliminin devam ettiği ancak bunu “evlilik” yoluyla sürdürmedikleri ya da daha geç dönemlerde evlenmeyle sonuçlandırdıkları görülmektedir. Yukarıda ifade edilmeye çalışılan, rasyonel olanı rasyonel olmayana tercih etme ya da daha az tahammül gerektiren alternatif arayışlara yönelmenin en tipik örneklerinden biri budur. Ekonomik, sosyal, psikolojik ve cinsel anlamda daha az sorumluluk gerektiren alternatif yaşam biçimlerinin tercihi, evlilik yaşının artışıını etkilemektedir. Zihniyette yaşanan dönüşümün bir uzantısı olarak ortaya çıkan bu durum, uzun vadede hem mikro hem makro düzeyde birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Batı literatüründe “erken evlilikler, çocuk evlilikler, çocuk gelinler/damatlar” gibi konular sosyal, ekonomik ve psikolojik sonuçları itibariyle yoğunlukla çalışılırken, “geç evlilikler”, “evliliğin ertelenmesi”, “evlilik yaşının artışı” gibi

konular “erken evlilikler” konusuna kıyasla ikinci planda kalmaktadır. Bu bağlamda ilk evlilik yaşının artışı da hem nedenleri hem sonuçları bakımından oldukça önemlidir. Zira kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılmaları, evli gibi birlikte yaşama oranlarındaki artış, coğrafya, din, istihdam, işsizlik vb. bir dizi neden evlilik yaşının artışında belirleyici olmaktadır. Diğer yandan evlilik yaşının artışının hem mikro (aile ve birey bağlamında), hem makro (ülke geneli doğurganlık hızının düşmesi, nüfus artış hızının düşmesi, çocuk ve genç nüfusun azalması, yaşlı nüfusun artması vb. konularda) çıktıları bulunmaktadır. Örneğin, evlilik yaşının artışı, evlilik uyumu/doyumu gibi psikolojik, boşanma gibi ekonomik/sosyo-psikolojik ve son olarak anne olma yaşıyla alakalı biyolojik riskleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu tezin amacı evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçlarını mikro ve makro bağlamda değerlendirmektir. Nihai analiz sadece makro bağlamda yapılsa da mikro bağlamdaki sonuçlar da bu kapsamda oldukça önem arz etmektedir. Çalışma, evlilik yaşının artışını mikro ve makro boyutuyla ele aldığı için konunun bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesine imkân sunmaktadır.

Türkiye henüz birçok Batı ülkesine kıyasla ortalama ilk evlilik yaşının hem kadınlarda hem erkeklerde daha düşük olduğu ülkeler arasındadır. Türkiye’de kadınlarda 2001 yılında 22,7 olan ortalama ilk evlilik yaşının 2020 yılı verisine göre 25,1’e yükseldiği görülmektedir. Erkeklerde ise 2001 yılında 26 olan ortalama ilk evlilik yaşı 2020 yılında 27,9’a yükselmiştir. Görüldüğü üzere son yirmi yıl içerisinde ortalama ilk evlilik yaşı kadınlarda erkeklere kıyasla daha çok artmıştır. Her ne kadar Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşının Batı’ya kıyasla çok daha düşük olduğu ve er ya da geç nüfusun çok büyük çoğunluğunun evliliği tercih ettiği bilinse de son yıllardaki artış trendi yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumun ise bir sosyal sorun olarak görülmesi gerekmektedir. Zira Türkiye demografik dönüşüm sürecini birçok gelişmiş ülkeye göre daha hızlı yaşamış, bu hızlı dönüşüm süreci belli riskleri beraberinde getirmiştir. Örneğin, ortalama ilk evlilik yaşının artışına bağlı olarak toplam doğurganlık hızı düşmekte, bu durum uzun vadede yaşlı nüfusun artmasına ve çocuk nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Hal böyle olunca evliliğin özendirilmesi, evliliğin önündeki engellerin hafifletilmesi adına hem bireyler hem aileler hem de politikacılar yapıcı adımlar atmalıdır. Bu çerçevede tezin genel amacı, ortalama ilk evlilik yaşının

artışının nedenleri ve sonuçlarının mikro ve makro düzeyde değerlendirilmesidir. Özelde ise Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşının artışı ile toplam doğurganlık hızı arasındaki ilişkinin analizini 81 il verisi üzerinden 2009-2020 yılları arasını baz alarak panel veri analizi ile tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezleri şu şekilde kurulmuştur:

- H_0 : Ortalama ilk evlilik yaşının toplam doğurganlık hızı üzerinde bir etkisi yoktur.
- H_1 : Ortalama ilk evlilik yaşının toplam doğurganlık hızı üzerinde bir etkisi vardır.

Bu kapsamda tez dört bölümden oluşmaktadır. Tezin Birinci Bölümü’nde aile ve evlilik ile ilgili kavramsal ve teorik çerçeve detaylı bir şekilde irdelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak aile tanımına, türlerine ve aileyi bekleyen güncel risklere değinildikten sonra evlilik olgusu ve evlilik türleri açıklanacaktır. Daha sonra aile teorileri açıklanacak ve eş seçimini etkileyen unsurlar ifade edilecektir.

Tezin İkinci Bölümü’nde ise dünyada ortalama ilk evlilik yaşının artışının genel seyri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, kıtalar bazında belli ülke örnekleri üzerinden ortalama ilk evlilik yaşının değişimi grafik ve tablolar yardımıyla açıklanacaktır. Ayrıca ortalama ilk evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçları ifade edilecektir.

Tezin Üçüncü Bölümü’nde Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşının değişimi grafikler aracılığıyla gösterilmeye çalışılacaktır. Devamında Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçları mikro ve makro düzeyde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tezin Dördüncü Bölümü’nde ise Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşı (kadın) ile doğurganlık¹ arasındaki ilişki panel veri analizi ile değerlendirilecek ve bu bağlamda politika önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

¹ TAYA 2016 araştırma sonuçlarına göre ilk evlilik yaşı 25-29 yaşında olan bireylerin %61,5’i istediğinden daha az çocuğa sahipken, 30 yaş üzeri evlenenlerin %74,7’si istediğinden az çocuğa sahiptir. Bu çerçevede hem evliliğin teşvik edilmesi ile ilgili adımların atılması hem de evliliğin geciktirilmesine neden olan (işgücü piyasası, eğitim hayatı, artan evlilik masrafları vb.) hususlarla alakalı politikalar geliştirilmesi elzem hale gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE EVLİLİK: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Aile/evlilik kurumuyla alakalı kavramsal çerçeve ve teorik yaklaşımlar izah edilmeden önce birkaç hususun netleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede unutulmaması gereken ilk nokta; aile, birey ve toplum üçlüsünün, dünyanın diğer bütün bileşenleri gibi birbiri içine geçmiş girift bir yapısının olduğudur. Hal böyle olunca bu kavramlardan birini, bir diğerinin üzerinde tutma, diğer bir deyişle hiyerarşik bir sınıflama yapma ihtiyacı hissetme yanlısına kapılmamak gerekmektedir. Zira aile, grup, kuruluş vb. oluşumların somut bir varlığı olmadığı, sadece kavramsal birer varlık oldukları unutulmamalıdır. Pozitivist paradigmanın ise kimi zaman bilerek kimi zaman ise farkına bile varmadan yaptığı şey, tam olarak bu kavramları hiyerarşik bir düzende ele alma arzusudur. Örneğin; aile tiplerinin en iyisi üzerine bir tartışma ortamı oluştuğunda, modernistlerin çekirdek aile eksenindeki söylemlerine karşılık, karşıt paradigma geniş aile ve çevresine konuşlanmıştır. Bu ise pozitivist bakış açısının dikotomik felsefesinin iz düşümünden başka bir şey değildir.² Buradaki bakış açısı, rasyonel (bölücü) paradigmadan ziyade bütünleyici bir paradigma arayışı olmalıdır. Bu bakış açısı, özü itibarıyla çalışma kapsamında bir iskelet görevi görecektir. Netice olarak bu bölümde ele alınacak teoriler, kavramsal çerçevenin resmedilmesi açısından önemlidir. Yoksa buradaki maksat, herhangi bir aile türünün ya da teorisinin bir diğerine üstünlüğünü/tercih edilmesini gerekli kılmak değildir.

1.1. Aile Kurumunun Kavramsal Zemini ve Aile Türleri

Tolstoy, Anna Karenina adlı romanının girişinde şöyle bir gözlemle başlar; *“Mutlu aileler birbirlerine benzerler. Her mutsuz ailenin ise kendine has bir mutsuzluğu vardır.”* Mutsuzluk yönüyle düşünüldüğünde Tolstoy oldukça haklı görünmektedir. Ancak mutlu aileler de farklıdır. Zira karşılaştırmalı ve tarihsel bir bakış açısıyla bakıldığında aile formlarında, fonksiyonlarında çarpıcı değişikliklerin olduğu görülmektedir. “Çocuk doğurmak evlilikle sınırlı mı? Cinsel birliktelik ne olacak? Evlilikte haklar ve yükümlülükler nelerdir? Kimin kiminle evlenmesine izin

² Beylülü Dikeçligil, “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”, **Aile Sosyolojisi Yazıları**, 1. Bs., Ed. Mustafa Aydın, İstanbul, Açılım Kitap, 2014, s. 13-14.

verilir? Kadın ne zaman ve kaç çocuk doğurur? Boşanma ne olacak?” vb. bir dizi sorunun cevabı, ciddi sosyal ve demografik sonuçları barındırır ve bağlama göre geniş farklılıklar gösterir.³

Aile kurumunun evrensel olduğu gerçeği, farklılıkları bünyesinde barındırmayacağı anlamına gelmemektedir. Hem şekilsel olarak hem de ailenin üstlendiği fonksiyonlar bakımından aile, farklılıkların birlikteliğini de temsil etmektedir.⁴ Bu çerçevede birçok uzman, aile tanımında tek bir doğrunun olamayacağı kanaatine varmıştır.⁵ Toplumların kimlik arayış ve kimlik kazanış süreçlerinde en etkin kurumlardan biri aile olmuştur. Bu önemin derecesi, toplumların kültürel değerlerine göre farklılık arz etmektedir. Yapılan antropolojik ve etnolojik çalışmalar da belirli bir aile tipinin ortaya konulmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Nitekim Herodotus, farklı toplumlarda ailenin farklı yapılarda görülebileceğini ifade etmiştir.⁶ Genel bir tanımla ifade edildiğinde “toplumun en küçük yapı taşı” olan aile, toplumların farklı kültürel ve sosyolojik zeminlerinden dolayı, farklı algılanış biçimlerine maruz kalabilmektedir.⁷ Haliyle toplumların oluşturduğu kurallar, kimin kiminle, hangi koşullarda ya da kaç eşle evleneceğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Hatta kimi zaman bu farklılıklar aynı toplum içindeki değişik sınıf ve yörelerde dahi çeşitlenebilmektedir.⁸ Bu durum ailenin işlevlerinde de (ekonomik, sosyal, biyolojik, eğitim, koruyuculuk, dini vb.)⁹ farklılıkların yaşanmasına¹⁰ neden olabilir. Tabi ki bu kavramlardaki temel çakışmanın ya da farklılığın evrensel zemindeki farklılıklardan

³ Johnson Hanks, Christine A. Bachrach, S. Philip Morgan and Hans-Peter Kohler, “Introduction”, **Understanding Family Change and Variation: Toward a Theory of Conjunctural Action**, Ed. Johnson Hanks, Christine A. Bachrach, S. Philip Morgan and Hans-Peter Kohler, Springer Dordrecht Heidelberg London New York, 2011, s. vii.

⁴ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 7. Bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2011, s. 259.

⁵ Mark A. Fine, “Approaches to Understanding Family Diversity: An Overview of the Special Issue” **Family Relations**, Vol: 42, No: 3, 1993, s. 235.

⁶ Orhan Türkdoğan, “Aile Sosyolojisi Modeli”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 25.

⁷ Fatma Yaşar Ekici, “Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi”, **International Journal of Socical Science**, Sayı: 30, 2014, s. 210.

⁸ İsmail Doğan, “Aile Kavramının Alanı”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 23.

⁹ İbrahim Kır, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 36, 2011, s. 385-398.

¹⁰ Belma Tokuroğlu, “Türkiye’de Aile Araştırmaları”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 37.

kaynaklı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Aile kavramını açıklığa kavuşturmak için yapılan sınıflamalar ve tipolojiler çoğu zaman karmaşıklığı ve kaosu da beraberinde getirmiştir.¹¹ Ancak teorik çerçevenin netlik kazanması açısından bu kısımda kısaca aile türlerinden bahsedilecektir.

Ailenin sınıflandırılmasıyla alakalı farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Örneğin; evrimci bakış açısı, ailenin belli bir çizgide evrim geçirerek günümüze kadar geldiğini iddia eder. Ancak bu iddialar zaman içerisinde geçerliliğini yitirmiştir. Zira aile türlerinin; farklı zamanlarda, farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmüştür. Modern çekirdek ailenin sadece modern döneme ait olduğu algısı da geçerliliğini yitirmeye başlamış, bununla alakalı kanıtlar da sunulmuştur.¹² Örneğin, Sanayi Devrimi öncesi Avrupası ele alındığında bu dönemde geniş ve çekirdek aile yapısının eşit düzeyde var olduğu görülmektedir.¹³ Bu sebeple belli aile türlerinin belli dönemlere has olduğunu söylemek yanlış bir genelleme olacaktır. Bu çalışma bağlamında aile türleri üç başlık altında irdelenecektir.

1.1.1. Geleneksel Geniş Aile

İlk olarak “*Geleneksel Geniş Aile*”den bahsedilebilir. Bu aile türünde kısaca anne, baba ve çocukların yanında yakın akrabaların da aynı haneyi paylaştığı (anneanne, dede, torunlar, amca, hala, dayı vb.) bilinmektedir. Ekonomik anlamda bütçenin tek elde toplandığı geleneksel geniş aile yapısında, din ve din eksenindeki yaşayış ailenin işleyişinde de etkin rol oynamaktadır. Burada özellikle geleneksel geniş aile kavramının kullanılmasının nedeni, bu aile tipinin genelde modern dönem öncesinde görülmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴ Daha çok kırsal alanda varlık sahası bulan geniş aile, tarıma dayalı toplumlarda yaygın olarak görülmektedir. Bu aile yapısında, çalışma sahasında iş bölümü ve uzmanlaşma gibi kavramlardan söz etmek

¹¹ Hammûde Abd El-Ati, **Nasıl Bir Aile? İslami Bakışın İmkanları**, Çev.: Mesut Karaşahan, 1. Bs., İstanbul, Pınar Yayınları, 2000, s. 35.

¹² Ergün Yıldırım, “Ailenin Tanımı, Türevleri ve İşlevleri”, **Aile Sosyolojisi**, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, 5. Bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 70-71.

¹³ Barlas Tolan, “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru”, **Aile Yazıları 2: Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme**, Ed: Beylû Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, 2. Bs., Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s.y.

¹⁴ Ali Akdoğan, “Geleneksel geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 2002, s. 30-32.

çok fazla mümkün olmamaktadır.¹⁵ Ailenin birçok fonksiyonunu bir arada bulunduran geleneksel geniş aile yapısında; eğitim fonksiyonu, prestij fonksiyonu, dini fonksiyon, koruyucu fonksiyon gibi fonksiyonların bir arada işlediği görülebilir. Nitekim geniş aile yapısındaki ailenin koruyucu yapısı, modern dönemdeki sosyal sigorta rolüyle örtüşmektedir. Aynı şekilde gelirin bir elde toplanması ve gelir yönetimi de ekonomik fonksiyonun geniş ailedeki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Geleneklerin, inançların ve törelerin öneminin fazla olduğu geleneksel geniş aile yapısında, eş seçiminde anne-babanın da önemli etkisi olmaktadır.¹⁷ Gün geçtikçe hem oran olarak azalan hem de nitelik anlamında değişikliğe uğrayan geniş aile türü varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Örneğin Türkiye’de 1968 yılında %32,1 seviyelerinde olan geniş aile oranı¹⁸, 2020 verilerine bakıldığında %14’e kadar¹⁹ gerilemiştir.

1.1.2. Modern Çekirdek Aile

“*Modern Çekirdek Aile*” diğer bir tür olarak ele alınabilir. Küçük aile, çağdaş aile, kent ailesi gibi kavramlarla da anılan çekirdek aile, geniş aile ile kıyaslandığında hane olarak daha minimize olmuş bir yapı sergilemektedir. Geniş aileye kıyasla çekirdek aile yapısında akrabalık ilişkilerinde kopukluğun arttığı söylenebilir. Aynı şekilde geniş ailenin aksine daha çok kent bölgelerinde görüldüğü için, aile bireylerinin ticaret ve hizmet sektöründe çalışıyor olmaları çekirdek ailenin karakteristikleri arasındadır. Ekonomik fonksiyonunda da değişimler görülen çekirdek ailede, karar alma mekanizması daha müşterek bir tavır içerisinde gerçekleşmektedir.²⁰ Genel olarak sanayileşmiş toplumlara atfedilen bu aile türü, anne-baba ve evlenmemiş çocukları temsil etmek için kullanılmaktadır. Geniş ailenin

¹⁵ Kasım Karataş, “Toplumsal Değişme ve Aile”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2001, s. 93.

¹⁶ Emre Kongar, “Türkiye’de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 1970, s. 63-64.

¹⁷ Emre Battal Keskin, “Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: Özel Sayı, 2016, s. 166.

¹⁸ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, Ed. Mustafa Turgut, Semiha Feyzioğlu, 1. Bs., İstanbul, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014, s. 27.

¹⁹ TÜİK, “İstatistiklerle Aile, 2020”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, (Çevrimiçi), 29.06.2021.

²⁰ Birsen Gökçe, “Türk Toplumunda Aile Yapısı”, **Aile Sosyolojisi**, 1. Bs., Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2011, s. 54.

aksine, çekirdek aile birçok işlevini aile dışı kurumlarla paylaşmıştır ya da paylaşmak zorunda kalmıştır.²¹ Bu durum da çekirdek ailenin nispeten daha yalıtılmış ve atomize bir yapı sergilemesinde etkili olmaktadır. Ancak bu yalıtılmış ve atomize yapının her toplum için geçerli olduğunu ifade etmekte doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim Litwak, Amerikan ailesinde çekirdek aile yapısı içerisinde akrabalık ilişkilerinin devam ettiğini, akrabaların birbirlerine hizmet anlamında da destek sağladıklarını ifade etmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında “çekirdek aileler konfederasyonu” kavramını kullanmıştır.²² Yani geniş aileden çekirdek aileye geçişte mekânsal bir bölünme ya da ayrılma olsa da, ailenin diğer birçok işlevinin korunduğu söylenebilir. Bu kavramı Türkiye için de “çekirdek aile ağı” olarak kullanmak yerinde olacaktır.²³

Modern/çekirdek aile kavramı birbiri yerine kullanılırken diğer yandan bu iki kavramın kendi içerisinde nüans farkları olduğunu da unutmamak gerekir. Çekirdek aileden ilk kasıt, küçük bir aile tasviri yapmaktır. Bu aile tipinin meşru zemininin kapitalist sistemle pekiştirildiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Çekirdek aile yapısında genelde ekonomik şartlardan ötürü bağımsızlığın yüksek olduğu ve işin aileden ayrıldığı bir yapı görülmektedir. Yine aynı şekilde çekirdek aile yapısında evlenme yaşı, farklı faktörlere bağlı olarak genelde gecikmeli olarak gerçekleşmektedir. Modern aileden kast edilen ise, Parsons’un ileri sürdüğü aile yapısı olmakla birlikte, Amerikan ailesini temsil etmektedir. Çekirdek ailenin özelliklerini taşımakla birlikte, ayrıca cinsiyete ve yaşa bağlı rollerin değişmeye başladığı, akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı ancak eşler arasında iç bağımlılığın arttığı ve yerleşim yerinin yeni bir ikametgâha taşındığı görülmektedir.²⁴

1.1.3. Diğer Aile Türleri

Yukarıda ifade edilen aile türleri bir yönüyle hanede yaşayan aile türlerini ifade ederken diğer yandan niteliksel bir değişimi de bünyesinde barındırmaktadır. Bu başlık altında ele alınacak olan aile türleri, çekirdek aile ya da geniş aile yapısının bir uzantısı

²¹ Karataş, **a.g.e.**, s. 94.

²² Eugene Litwak, “Occupational Mobility and Extended Family Cohension”, **American Sociological Review**, Vol: 25, No: 1, 1960, s. 10.

²³ Dikeçligil, **a.g.e.**, s. 28, 33.

²⁴ Ahmet Gökçen, “Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları”, **Sistemik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 116-117.

olabilmekle birlikte, bu aile yapılarının dışında da değerlendirilebilmektedir. Örneğin; otorite değişkenine göre aileleri anaerkil, ataerkil ve eşiterkil olarak sıralamak mümkündür. Bu aile tiplerinin bir kısmı, geleneksel geniş aile içerisinde değerlendirilebilirken bir kısmı modern çekirdek aile içerisinde ele alınabilir. Bu sebeple bu başlık altında diğer aile türlerine de kısaca değinilecektir.

Otorite tiplerine göre aileler; anaerkil (anne veya kadının egemen olduğu), ataerkil²⁵ (babanın ya da aile büyüğü erkeğin baskın olduğu), eşiterkil aile (günümüz modern toplumunu niteleyen) olarak üçe ayrılabilir.²⁶

Yerleşim yerine dayalı aile tiplerine göre aileler; büyük kent ailesi, kasaba ailesi, gecekondu ailesi, köy ailesi, göçebe ailesi olarak sınıflandırılabilir. Kent ailesi kısaca irtibatı tarımdan kopmuş, işçi, esnaf, bürokrat ya da serbest meslek sahipleri aileleri temsil ederken, kasaba ailesi artan köy nüfusu neticesinde göç eden ya da göç etmek durumunda bırakılan aileleri temsil etmektedir. Tarım ve hayvancılığa ek olarak bir miktar ticaretle de uğraşan kasaba ailesi çekirdek aile yapısı formunda daha çok görülmektedir. Gecekondu ailesi ise, kırsal kökenli olmakla birlikte, kentlerde yapı izni olmaksızın derme-çatma evlerde yaşayan, göreneklerinin bir kısmı kırsal özellikler gösterirken, bir kısmının kentsel özellikler gösterdiği bir ara form olan geçiş durumundaki aileyi ifade etmektedir. Göçebe aile ise, tarım düzenine geçilmeden önceki aile tipini ifade etmek için kullanılmakla birlikte, mevsimlik göçler için göç eden aileleri ifade etmek için de kullanılmaktadır.²⁷

Sosyo-ekonomik yapı bakımından; sanayi öncesi aile, sanayi ailesi ve sanayi ötesi toplum ailesi şeklinde de sınıflandırma yapılabilir ya da *eş sayısı bakımından;* tek eşli aile, çok eşli aile şeklinde de sınıflandırmalar yapılmaktadır. Diğer yandan *toplumsal gelişme özelinde aileler*, klan ailesi (totem ailesi olarak da bilinir), fratri ailesi (anaerkil yapının görüldüğü, kadının tanrıça figürüyle anıldığı), kabile ailesi

²⁵ Buradaki ataerkillikten kasıt mutlak otorite anlamındadır. Bu aile türü Roma ailesi olarak da ifade edilmektedir. Babanın aile mallarına hâkim olduğu bu yapıda, mülk bölünemez. Baba mutlak gücünü, kadınları ve çocukları üzerinde dilediği gibi kullanabilir. Dilerse eşlerini ve çocuklarını satabilir hatta öldürebilir. Detaylı bilgi için bkz: Yıldırım, **a.g.e.**, s. 77 ve Birsan Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **Aile Yazıları 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

²⁶ Ünal Şentürk, **Aile Sosyolojisi’ne Bir Katkı**, 1. Bs, Bursa, Dora Yayınevi, 2019, s. 16-19.

²⁷ Gökçen, **a.g.e.**, s. 97-100.

(babaerkil yapının görüldüğü), imparatorluk ailesi (genelde şehirlerde yaşayan, büyük konak hayatını temsil eden aile türü), ulus ailesi (modern aile tipinin görüldüğü, yuva ailesi de denilen aile türü) şeklinde de sınıflandırılmaktadır.²⁸

Diğer yandan aileler töreye dayalı olarak da sınıflandırılabilir. Örneğin aşiret sisteminde yaygın olarak görülen amcaoğlu-amcakızı evliliği neticesinde kurulan aile tipi en temel örneklerdendir. Aynı şekilde “berder ailesi” de töresel bir evlilik şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. “Kız değiştirme” ya da “değişik yapma” diye de anılan bu yapı, iki ailenin karşılıklı olarak kız ve erkeklerini evlendirmeleri şeklinde görülmektedir. Bir diğer tür olarak bu sınıflandırma içine dahil edebileceğimiz aile yapısı da “levirat ve sororat” ailesidir. Levirat, kocasının ölümüyle beraber kadının, eşinin kardeşiyle evlenmesi şeklinde gerçekleşir. Buradaki temel gaye ise, eş, çocuklar ve malların kendi akrabalık grubunda korunması ve çocukların yabancı kişilerde zorluk çekmesi sorununun önüne geçmektir. Sororat ise eşi ölen erkeğin, eşinin kız kardeşi (baldız) ile evlenmesidir.²⁹ “Taygeldi ailesi” de töreye dayalı aile yapısı içerisinde değerlendirilebilecek bir tür olarak görülebilir. Halk dilinde “analı-kızlı” ya da “içli-dışlı” olarak ifade edilen bu evlilik türü, çocuklu olan iki dul kişinin hem çocuklarının hem kendilerinin evlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.³⁰

1.1.4. Aileyi Bekleyen Güncel Riskler ve Aileye Karşı Oluşumlar

Her toplumsal kurum bulunduğu zaman ve mekân içerisinde çeşitli değer yargılarına ve belli özelliklere sahiptir. Bu özellikler sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik vb. birçok değişkenden etkilenip farklılaşabilmektedir. Günlük yaşantıda çok yüzeysel olarak kullanılan; küreselleşme, sanayileşme, modernleşme, kırdan-kente göç neticesinde ortaya çıkan kentleşme gibi kavramlar birçok alana tesir etmektedir. Bu tesir özelde bireye, daha genelde ise hem aileye hem de topluma sirayet

²⁸ A.e., s. 107-110.

²⁹ Sıtkı Karadeniz, “Aşiret Ailesi ve Kentte Dönüşümü”, 1. Bs., Ed. Mustafa Aydın, İstanbul, Açılım Kitap, 2014, s. 280-284; Gökçen, a.g.e., s. 110-111.

³⁰ Tuğça Poyraz Tacoğlu, “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, 2011, s. 117.

etmektedir. Bu süreçlerin, toplumları farklı dönemlerde, farklı şekillerde değişime ve dönüşüme uğrattığı görülmektedir.³¹

Bu çerçevede sayılabilecek güncel problemlerin birçoğu tarihin her döneminde var olmakla beraber, günümüz toplumunda birer sosyal sorun haline gelmiştir. Öyle ki bazı sosyal sorunlar toplumun dokusunu temelden etkilediği için bazı sorunların boyutu patolojik düzeylere ulaşmıştır denilebilir. Detayına inmeden güncel riskler olarak nitelendirebileceğimiz hususlar şu başlıklarla ifade edilebilir;

- Boşanma oranındaki artış: Dünya genelinde birçok ülkede ciddi oranlarda artan boşanma oranlarının sosyal, ekonomik, psikolojik birçok sonucu olmaktadır. Buna bağlı olarak artan “tek ebeveynli aile” oranları, sorunun anne-baba-çocuk sarmalında daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır.³²
- Evliliğe karşı çıkma ya da evliliği erteleme: Şüphesiz bireyler, belli sebeplerle evliliği ertelemek isteyebilir. Ancak bu durum modernleşme ve sanayileşme sonrası yaşanan dönüşüm neticesinde, meselenin “sorun” boyutunda değerlendirilmesini gerekli hale getirmiştir.³³ Özellikle son birkaç on yıldır yalnız yaşama eğilimi gün geçtikçe artış göstermektedir. Örneğin ABD’de 1960’tan 1978’e kadar yalnız yaşayanların sayısı iki kattan fazla (7,1 milyondan 16, 7 milyona) artmıştır.³⁴ Aynı şekilde Türkiye’de toplam hanehalkı içerisinde tek kişilik hanekalkı oranı 2014 yılında %13,9 iken bu oran 2020’de %17,9’a yükselmiştir.³⁵ Diğer yandan İngiltere’de 2018 yılında “Yalnızlık Bakanlığı’nın” kurulması sorunun

³¹ Ünal Şentürk, “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2008, s. 11-12.

³² Bilal Coşan, “Dünyada ve Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 41, 2018, s. 259-294.

³³ Şentürk, **Aile Sosyolojisi’ne...**, s. 252.

³⁴ Michel Hughes and Walter R. Gove, “Living Alone, Social Integration, and Mental Health”, **American Journal of Sociology**, Vol: 87, No: 1, 1981, s. 48

³⁵ TÜİK, “İstatistiklerle Aile, 2020”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, (Çevrimiçi), 29.06.2021.

boyutlarının görülmesi açısından önemlidir.³⁶ Tabi ki burada sorunun muhatabı öncelikle yaşlılar olsa da, gençler arasında da yalnız yaşama bir problem halini almaktadır.

Burada ifade edilen sosyal meselelerin birer probleme dönüşmesi izaha muhtaçtır. Örneğin, piyasa ekonomisi şartlarında belli bir seviyeye kadar işsizlik oranı makul ve kabul edilebilir görülmektedir. Genelde %4-5 seviyelerinde seyreden friksiyonel işsizlik, kabul edilebilir seviyeler olarak ifade edilir. Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında bireyler de belli sebeplerle boşanabilir, evliliğe karşı çıkmak durumunda kalabilir ya da evliliği erteleyebilir. Bunların hepsi makul birer seçenektir. Ancak yine “işsizlik histerisi” olarak ifade edilen kavram üzerinden aile kavramı için meselenin diğer boyutu ele alındığında, açıklanmak istenen husus daha iyi anlaşılacaktır. İşsizlik histerisi ise, yaşanan ekonomik şok neticesinde işsizlik oranlarında yaşanan artışın, daha sonra ekonomik konjonktürün düzelmesiyle bile eski hale dönememesini ifade etmektedir. Kısaca işsizlikte geçici (friksiyonel) değil de “histerik” (kalıcı) bir durumdan söz edilebilir.³⁷ Ailenin de temelde dönüşümü ve değişimi ve yaşanan değişimlerin risk kapsamında değerlendirilmesi ekonomik konjonktürde yaşanan değişime benzetilebilir. Zira geçmişten günümüze ailenin ve bireyin fıtratında var olan konular, sanayileşme, modernleşme, küreselleşme gibi bir dizi değişimle histerik birer sorun haline dönüşebilmektedir. Ailede yaşanan bu değişimin/dönüşümün boyutu, niteliği ve aile değerlerine olan etki düzeyi “histeri” ve “patoloji”nin seviyesinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Örneğin, 1940’lı yıllarda “babasız yıllar” ifadesi tek ebeveynli aile olgusunun daha çok savaş bağlamında ortaya çıktığını göstermektedir. Burada sorunun temel kaynağı “savaş” olarak görülmüştür.³⁸ Ancak 1950’lerden sonra problematiğin zemini “boşanma” özelinde konuşulmaya

³⁶ Ceylan Yeginsu, “U.K. Appoints a Minister for Loneliness”, <https://www.nytimes.com/2018/01/17/world/europe/uk-britain-loneliness.html>, 30.03.2020.

³⁷ Taha Bahadır Saraç, “İşsizlikte Histeri Etkisi: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2014, s. 335.

³⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 79.

başlanmıştır.³⁹ Özetle, yaşanan değişim ve dönüşüm histeriye doğru giden süreci daha net göstermektedir.

Diğer yandan aileye karşı oluşumlar da resmi ya da gayr-ı resmi olarak bazı ülkelerde meşruiyet kazanmaktadır. Bu meşruiyete neden olan aslında modernizm sonrası ontolojik zeminde dört kavramın aksi yönde değişim göstermesi olmuştur. Bu kavramlar; din, gelenek, kültür ve güvendir.⁴⁰ Hal böyle olunca iki oluşum görünür olmuştur:

- Evli bir çift gibi birlikte yaşama: Kur yapmanın günümüz karşılığı olarak ifade edilebilecek bu kavram,⁴¹ -birçok ülkede yasal zemin olmamakla birlikte- paylaşılan ortak yaşam alanının olduğu, ev sorumluluğunun bölüşüldüğü, cinsel birlikteliğin de görüldüğü bir oluşumdur. Bu oluşuma karşı toplumdan topluma farklı bakış açıları olsa da, birlikte yaşama için “tamamlanmamış kurum” demek yanlış olmayacaktır.⁴² Bu tarz oluşumlar da doğrudan ya da dolaylı olarak yukarıda ifade edilen riskleri bünyesinde barındırabilmektedir. Zira evli gibi birlikte yaşayan çiftler, evlilik, çocuk yapma gibi hususları öteleyebilmektedir. Ya da evlilik öncesi dünyaya gelen çocuklar açısından başka problemler ortaya çıkabilmektedir. Daha az bağlayıcılığı olan evli bir çift gibi birlikte yaşama olgusunun sonlanması neticesinde şayet öncesinde bir çocuk dünyaya geldiyse, bu çocuğun psiko-sosyal gelişimi de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Eşcinsel birliktelikler: Aynı cinsten iki kişinin birlikteliği olarak kabul edilen eşcinsel birliktelikler birçok ülkede 21. yüzyıla kadar yasal olarak kabul edilmemiştir. Gittikçe büyüyen ve küresel bir hareket haline dönüşen

³⁹ Timothy J. Biblarz and Greg Gottainer, “Family Structure and Children’s Success: A Comparison of Widowed and Divorced Single-Mother Families”, **Journal of Marriage and the Family**, Vol: 62, No: 2, 2000, s. 533.

⁴⁰ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev.: Ersin Kuşdil, 5. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 89-93.

⁴¹ Ronald R. Rindfuss and Audrey VandenHeuvel, “A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single”, **Population and Development Review**, Vol: 16, No: 4, 1990, s. 705.

⁴² Nurşen Adak, “Evlilik mi? Birlikte Yaşama mı?” **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 222-223.

bu birlikteliklerin dönüşümü 20. yüzyılın sonlarına doğru genişlemiştir.⁴³ Konunun bağlamından uzak olması hasebiyle burada meselenin diğer boyutları ele alınmayacaktır. Ancak bu oluşum da, aileye karşı yaşayış biçimi içerisinde değerlendirilebilir.

Oluşan yeni birliktelikler, sosyal hayatta bir karşılık bulmaya, toplum nezdinde kabul görmeye çalışmaktadır. Özellikle eşcinsel birlikteliklerin bu yönde yoğun faaliyetleri olmaktadır. “Aynı cinsten birliktelikler “evlilik” tanımının içine dahil edilebilir mi?” sorusunun olumlu cevabı birçok ülkede hem yasal hem toplumsal zeminde karşılık aramaya çalışmaktadır. Zira 2004 yılında ABD’de halkın %60’ı aynı cinsten birlikteliklere karşı olduğunu belirtirken 2014 senesinde destekleyenlerin oranının %60’ları geçtiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Bu birliktelikler zaman içerisinde kendisini birçok ülkede kabul ettirebilecekken, birçok ülkede uyummayan değerler dokusu, kültürel ve dini farklılıklar gibi birçok nedenden dolayı meşru (hem toplumsal hem yasal) zeminde varlık gösteremeyecektir.

Birçok akademik yazında evli gibi birlikte yaşamanın, evliliğin habercisi/öncüsü⁴⁵ olduğu yönünde ifadeler bulunmaktadır. Ancak bu grupların oldukça heterojen yapıda⁴⁶ olduklarını da unutmamak gerekir. Çünkü diğer yandan bu birlikteliğin, özellikle gençler arasında evliliğe karşı oluşuma doğru bir yöneliminin⁴⁷ olduğu da ifade edilmektedir. Bu heterojenlik ve farklı bakış açıları toplumdan topluma değişiklik gösterse de, evli gibi birlikte yaşama olgusunun, evlilik ve aile kurumuna negatif etkilerinin olacağı açıktır. Aileyi bekleyen güncel riskler ve aileye karşı oluşumlardan sonra, evlilik olgusu ve türleri izah edilecektir.

⁴³ Joseph Chamie and Barry Mirkin, “Same-Sex Marriage: A New Social Phenomenon”, **Population and Development Review**, Vol: 37, No: 3, 2011, s. 529.

⁴⁴ Andrew Forsyth, “Defining Marriage”, **Soundings: An Interdisciplinary Journal**, Vol: 97, No: 3, 2014, s. 297.

⁴⁵ World Family Map, **Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes**, Social Trends Institute, 2015, s. 14.

⁴⁶ Catherine T. Kenney and Sara S. McLanahan, “Why are Cohabiting Relationships More Violent than Marriages”, **Demography**, Vol: 43, No: 1, 2006, s. 137.

⁴⁷ Alyona Artamonova and Ekaterina Mitrofanova, “Is Cohabitation an Alternative to Marriage in Russia”, **European Journal of Government and Economics**, Vol: 5, No: 1, 2016, s. 47.

1.2. Evlilik Olgusu ve Türleri

Bu çalışma kapsamında aile ve evlilikle alakalı farklı başlıklandırma yapılmasının nedeni, evliliğin ailenin bir alt birimi olarak karşımıza çıkıyor olmasıdır. Netice itibarıyla, aile kavramının içerisine; ebeveynler, akrabalık, çocuklar, soy vb. birçok olgu dâhil olmaktadır.⁴⁸ Hal böyle olunca “evlilik” olgusunu da ayrı bir başlık altında ele almak gerekli hale gelmiştir. Özünde ekonomik ve toplumsal bir “birlik” olan aile, diğer üyelerle olan ilişkileri sebebiyle “grup” olarak anılabilirken, sosyal hayatın temel dinamiklerini bünyesinde barındırması yönüyle “topluluk” ve “örgüt”, kapsayıcı ve bütünleyici kuralları ihtiva etmesi yönüyle de “kurum” olarak ifade edilebilmektedir. Aile, bu yönüyle nispeten daha karmaşık bir yapıyı ifade ederken, evliliğin sınırları daha net çizilmiştir. Evlilik, birlik olan ailenin en karakteristik kurumlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Malinowski’nin ifadesiyle; aile bir “örgüt” veya “grup” evlilik ise çocuğun doğumundan gelişimine, yetiştirilmesine kadar devam eden “kontrat”ı ifade etmektedir.⁴⁹ Ailenin özü diyebileceğimiz evlilik, farklı iki ayrı cins insanın, kültürel ve cinsel bağ ile hayatlarını bir araya getirme durumu olarak açıklanabilir. Burada belirleyici olan cinsel bağın ölçüsü, soyun devamı için gerekli olan “erkek” ve “kadın”dır. Kültürel bağ ise toplumca benimsenmiş nikâh vb. onay mekanizmalarıdır.⁵⁰

Bütün aileler yukarıda sayılan evrelerin hepsini tamamlayamayabilir. Ayrı yaşayanlar, boşananlar, eşlerden birinin erken ölümü gibi sebepler, ailenin olgunluk düzeyine ulaşamamasına neden olabilir.⁵¹ Bu olgunluk düzeyine ulaşılamama hali ölüm vb. doğal sebeplerin dışında başka nedenlerle de gerçekleşebilmektedir. Hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde 1960’tan beri azalan evlilik oranları alternatif ortaklıkların artmasından kaynaklanmaktadır. Uzun süreli evli gibi birlikte yaşama, tek ebeveynlik, çocuksuz evlilikler, ayrı yaşama ya da “patchwork family” diyebileceğimiz “harmanlanmış aile”lerin yayılmaya başlamasıyla, geleneksel evlilik

⁴⁸ Gamze Aksan, “Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi” **Sistemik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 170.

⁴⁹ Birsan Gökçe, “Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 509.

⁵⁰ Aksan, **a.g.e.**, s. 171.

⁵¹ Gökçe, “Evlilik Kurumu...”, **a.g.e.**, s. 509.

endüstrileşmiş Batı toplumlarında sayılan birçok seçenektan sadece biri haline dönüşmeye başlamıştır.⁵² Birçok birey de yaşam hedefleri doğrultusunda, evlilik dışında yukarıda sayılan yollara başvurmaktadır.⁵³ Haliyle değişimler neticesinde evlilik kurumunda yaşanan azalma, evlilik dışı doğumlar, artan boşanma oranları endişeleri de beraberinde getirmektedir.⁵⁴ Boşanma oranlarındaki artış ve uzun vadeli belirsizlikler evlilik kurumuna olan yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca boşanma yasalarındaki değişiklikler de bu süreci etkilemektedir.⁵⁵ Hatta alternatif oluşumların cezbediciliğinin ve ulaşılabilirliğinin kolaylığı, evliliğin tamamen kaldırılması fikrini bile gündeme getirebilmektedir. Ancak evliliğin bütünüyle ortadan kaldırılmasını savunmak anlamlı bir düşünce olarak değerlendirilemeyecektir.⁵⁶ Yukarıda ifade edilen evlilik kurumunun yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında, bir süre sonra sorunların kısır döngü içerisine gireceği görülecektir. Neticede adına her ne derse denilsin (küreselleşme, modernleşme, sanayileşme), yaşanan değişimler evlilikle ilgili belli sorunların doğmasına neden olurken, alternatif oluşumlar için de meşru/kolaylaştırıcı zemini hazırlamaktadır. Hazırlanan meşru zemin de bir süre sonra, evlilik kurumu gibi meşruluğu binlerce yıl ile sabit olan bir kurumu neredeyse gayr-ı meşru bir hale getirip sorunların çığ gibi katlanarak büyümesine neden olmaktadır.

Farklı kültür içerisindeki farklı insan topluluklarının sosyal birikimi neticesinde ortaya çıkan evlilik, değerler ve bunlara atfedilen anlamlar neticesinde farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Netice olarak kimin kiminle evleneceği, eş sayısının seçimi vb. değişkenlerde de belirleyici olan din, kültür gibi unsurlar olmaktadır. Yetişme tarzından yaşam biçimine, sosyo-kültürel farklılıklardan sosyo-

⁵² Andreas Klärner, "The low importance of marriage in eastern Germany – social norms and the role of peoples' perceptions of the past", **Demographic Research**, Vol: 33, 2015, s. 240.

⁵³ Elisabeth Beck-Gernsheim, "From Rights and Obligations to Contested Rights and Obligations: Individualization, Globalization, and Family Law", **Theoretical Inquiries in Law**, Vol: 13, No: 1, 2012, s. 1-14.

⁵⁴ Gayle Kauf and Frances Goldscheider, "Do Men "Need" a Spouse More Than Women?: Perceptions of the Importance of Marriage for Men and Women", **The Sociological Quarterly**, Vol: 48, No: 1, 2007, s. 29.

⁵⁵ Linda J. Waite, "Does Marriage Matter?", **Demography**, Vol: 32, No: 4, 1995, s. 499.

⁵⁶ Elizabeth S. Scott, "A World Without Marriage", **Family Law Quarterly**, Vol: 41, No: 3, 2007, s. 539.

ekonomik farklılıklara kadar bir dizi unsur evlilikte belirleyici olmaktadır. Hatta çoğu zaman aile, kişinin “kartvizit”i konumunda olabilmektedir.⁵⁷ Bu çerçevede alt başlıklarda, evlilik türleriyle alakalı kısa açıklamalarda bulunulacaktır.

1.2.1. Grup İçi Evlenme (Endogami) ve Grup Dışı Evlenme (Egzogami)

Evlenme biçimleri temelde iki ölçüt üzerinden değerlendirilebilir. Bunun dışında evlenme biçimleri ya da eş seçme biçimleri adı altında birçok evlilik biçiminden de söz edilebilir.

Bu çerçevede ilk olarak *grup içi evlenme (endogami)* izah edilecektir. Grup içi evlenme (endogami), evlenecek ya da evlendirilecek olan kişinin eşinin grubun içerisinde seçilmesiyle gerçekleştirilir. Burada belli başlı temel belirleyiciler olabilmektedir. Bunlar; kast, millet, din, akrabalık vb. unsurlardır. Bu evlilik türünde genel inanişâ göre, grup düzeninin, statünün ve prestijin korunması açısından grup içerisinde evlilik önem arz etmektedir.⁵⁸ Örneğin ABD’de din, ırk, etnik grup, eğitim geçmişi gibi değişkenlerin etkisi oldukça fazladır. Bu sebepten ötürü evliliklerin büyük çoğunluğu etnik grupların aynı olduğu ya da aynı toplumsal sınıfı paylaşan insanlar arasında görülmektedir. Farklı ırklar ve etnik yapıdakiler arasındaki evlilikler artış eğiliminde olsa da hala oldukça düşük düzeydedir. 2012 yılı verisine göre bu oran %7 seviyelerindedir.⁵⁹ Örneğin, “fratri ve kabile” şeklindeki cemiyetlerde de içeriden birisiyle evlenilmesi gerekliliğinin olduğu durumlar çoğunluktadır. Buradaki temel mantık, klan içerisindeki kutsal olarak görülen kanın dışarıyla karışmamasıdır. Hatta Mısır Firavunlarının kız kardeşleriyle evlilikleri endogami evliliğinin en uç boyutuna örnek teşkil edebilir.⁶⁰ Aynı şekilde Hindistan’daki kast sistemi düşünüldüğünde sosyal sınıflar arasındaki geçişkenlik esnek olmadığı için endogami evliliği görmek

⁵⁷ İrfan Çayboyulu, **2001 Yılı Aile Raporu**, 1. Bs., Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2002, s. 9.

⁵⁸ Birsen Gökçe, “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Aile Yazıları 4: Evlilik Kurumu ve İlişkileri**, Ed: Beylû Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s.y.

⁵⁹ Margaret L. Anderson, Howard F. Taylor and Kim A. Logio, **Sociology: The Essentials**, 9th Ed., Cengage Learning, Boston, 2017, s. 309.

⁶⁰ Şentürk, **Aile Sosyolojisi’ne...**, s. 43-44.

mümkündür.⁶¹ Davis'in de ifade ettiği gibi tabakalaşma ve endogami eş anlı gelişmektedir. Tabakalaşma ne kadar katı olursa endogami de o kadar katı olmaktadır.⁶²

Diğer yandan endogami şeklinde evliliklerin uç noktaları birçok toplumda yasak olarak görülmektedir. Bunun en büyük örneği “ensest ilişkiler”dir. Kültürel norm ve inançların çizdiği sınırlar encest ilişkisi konusunda neredeyse evrensel boyuttadır. Örneğin, Türkler hem İslam hem de kendi gelenekleri çerçevesinde evlilikle alakalı temel yapı taşlarını belirlemiştir. Bu bağlamda anne, baba, kardeş, teyze, hala, dayı, amca vb. evlenmek yasaktır. Bu yönüyle, endogaminin de kendi içerisinde sınırlılıkları toplumdan topluma değişebilmektedir.⁶³

Evlenecek olan kişinin grup dışından biriyle evlenmesi şeklinde ortaya çıkan evlilik türü ise *egzogami* olarak ifade edilmektedir. Buradaki temel gaye, farklı gruplar arasında var olan bağların yakınlaştırılması, güçlendirilmesi ve çatışma ortamının azaltılmasıdır.⁶⁴ Modern dünyada sosyal anlamda hareketlilik arttığı nispette gruplar arası münasebette sıklaştığı için, egzogami türünden evliliklerde artış görülmeye başlanmıştır. Çok kültürlü ve farklı etnik kökene ait toplumlar, gruplar arası evliliğin daha çok görüldüğü yerler olmaktadır. Örneğin; Türkiye’de yaşanan göç hareketleri ve mobilitenin fazlalığı, farklı bölgeden ya da farklı gruplardan insanlarla evliliğin artmasında etkili olmuştur.⁶⁵

Birçok toplumda encest meselesinin sınırlılıkları farklılık gösterse de, bu durum sıklıkla önemli bir yasak kıstası olmuştur. Belli kesim akraba ilişkileri ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerin yasak olduğu encest ilişkisi, egzogaminin kurallarının belirlenmesinde etkili olmaktadır.⁶⁶ Genetik olarak biyolojik sorunların önüne

⁶¹ V. V. Prakasa Rao and V. Nandini Rao, “Endogamy and Exogamy: Particularistic and Universalistic Attitudes of College Students in India”, **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 11, No: 4, 1980, s. 485.

⁶² Kingsley Davis, “Intermarriage in Caste Societies”, **American Anthropologist, New Series**, Vol: 43, No: 3, 1941, s. 376.

⁶³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁴ Özge Zeybekoğlu Dünder, “Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”, **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 43-44.

⁶⁵ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 68-69.

⁶⁶ George Peter Murdock, **Social Structure**, 10th ed., Macmillan, New York, 1965, s. 18.

geçilmesinin de hedeflendiği egzogami evlilikler, ilkel toplumlarda ve klanlarda da sık sık görülmektedir. Aynı kan ve atadan geldikleri, aynı “mana” için var oldukları anlamını taşımaktadır. Bazı klanların başka klandan birini eş olarak bulmaları yazısız hukuk kuralı haline gelmiş, kendi içinden evlenenler için ağır cezalar ve yaptırımlar öngörülmüştür.⁶⁷

Buradaki temel problem “grup” algısında yaşanan farklılıkların olmasından dolayı sınırları belirlemenin toplumdan topluma değişebilmesidir. O yüzden kimlerin aile kapsamında değerlendirileceği bir diğer deyişle “aileden sayılacağı” kültürel bir durumdur. Kimi toplumlar sadece baba tarafından gelenleri akraba olarak değerlendirirken, kimi toplumlar yalnızca anne tarafından kurulan kan bağına aile kapsamında değerlendirmektedir. Batılı antropologlar burada “kuzen”i konumlandırarak bir ayrıma gidebilmektedir.⁶⁸ Örneğin; Brezilya’daki ve Venezuela’daki Yanomamilerde teyze ve amcanın çocukları paralel kuzen olarak değerlendirilirken, dayı ve halanın çocukları çapraz kuzen olarak nitelendirilmektedir. Çapraz kuzenlerle evlilik encest kapsamında değerlendirilmezken, paralel kuzenlerle evlilik encest olarak nitelendirilmektedir.⁶⁹

1.2.2. Eş Sayısına Göre Evlilik Çeşitleri

Bu kısımda yapılacak olan temel iki ayrıştırma tek eşlilik ve çok eşlilik üzerinden olacaktır.

Tek eşlilik (monogami), eşlerin birden fazla eşle yasak olduğu evlilik biçimidir. Birçok Batı toplumunda evlilik, monogami üzerine kuruludur. Pek tabi ki bu evlilik türünün aksini de görmek mümkündür. Robert Murdock, 20. yüzyılın ortalarında birçok toplumda birden çok eşliliğin de olduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Günümüzde en çok tercih edilen evlilik türü tek eşlilik olarak görülmektedir. Sadece günümüzle özdeşleşmeyen bu evlilik şekli, ilk topluluklarda da sıklıkla görülmektedir.

⁶⁷ Şentürk, *Aile Sosyolojisi’ne...*, s. 42-43.

⁶⁸ Özgür Sarı, “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, *Sistematik Aile Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 29.

⁶⁹ Conrad Philip Kottak, *Anthropology: Appreciating Human Diversity*, 14th ed., McGrawHill, New York, 2011, s. 470.

⁷⁰ Anthony Giddens, *Sociology*, 6th ed., Revised and updated with Philip W. Sutton, Cambridge, Polity Press, 2009, s. 331.

Günümüzde birden fazla kadınla evliliğin imkan dahilinde olduğu yerlerde dahi, monogami sıklıkla görülen evlilik tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç, savaş ve salgın hastalık gibi olağanüstü durumlarda kadın erkek arasındaki nüfus dengesizliğinin görüldüğü dönemlerde çok eşliliğin daha çok ortaya çıktığı görülmektedir.⁷¹

Çok eşlilik (poligami), birden fazla kişiyle evliliğe müsaade edilen evlilik biçimidir. Burada iki yönlü bir ayrıma gidilmektedir. Bunlar, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin serbest olması ve kadının birden fazla erkekle evlenebilmesinin mümkün olmasıdır. Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin serbest olduğu evlilik türüne (*polijini*), kadının birden fazla erkekle evlenmesinin serbest olduğu evlilik türüne de (*poliandri*) denilmektedir.⁷² Dünya kültürlerinin genelinde %80-85 arasında kabul gören çok eşlilik türü polijini olarak karşımıza çıkmaktadır. Poliandri çok daha az görülmektedir. Polijini de yoğun olarak Asya'nın bazı bölgelerinde ve Sahra altı Afrika ülkelerinde yaygın şekilde görülmektedir. Bu bölgelerde polijini varlık gösterse de monogami evlilikler oldukça fazladır. Bunun temel nedeninin, ahlaki olmaktan ziyade ekonomik sebeplerle olduğunu da unutmamak gerekir. Zira birden fazla eşin ve ailesinin maddi yönden idaresi mümkün olduğu nispette birden çok kadınla evlenmek makul görünmektedir. Bu yüzden bu ülkelerde hâlâ monogami evlilik, ekonomik olarak daha rasyonel bir tercih olarak görülmektedir. 1970'lerden 2001'e, 25 Sahra Altı Afrika ülkesinde yapılan araştırmada polijini oranlarının oldukça düştüğü görülse de, evliliklerin %25'i hâlâ polijini şeklindedir.⁷³ Ayrıca Avrupa'nın belli bölgelerinde de polijininin görüldüğü gözlemlenmiştir. Örneğin; 1972 yılında İngiliz yasalarının göçmenler için değiştirildiği yıllarda Seferad Yahudileri, Müslümanlar ve bazı dini azınlıklar için polijini şeklindeki evlilikler yasalaştırılmıştır.⁷⁴ Genel olarak birçok din çok eşliliğe yasak koymamıştır. Bazı Hristiyan mezheplerinde çok eşlilik teşvik

⁷¹ Şentürk, *Aile Sosyolojisi'ne...*, s. 23.

⁷² T. C. Hartley, "Polygamy and Social Policy", *The Modern Law Review*, Vol: 32, No: 2, 1969, s. 155.

⁷³ William A. Haviland, Harald E. L. Prins, Dana Walrath and Bunny McBride, *Cultural Anthropology: The Human Challenge*, 12th ed., Wadsworth, Thomson Learning, 2008, s. 209.

⁷⁴ *A.e.*, s. 209.

edilmiştir. Brahmanlar'ın kitabı olan Vişnu'da, belli sınıflara göre erkeklerin dört kadına kadar evlenebildikleri bilinmektedir.⁷⁵

Diğer yandan poliandri şeklindeki evliliklerin oldukça sınırlı olduğu ifade edilmişti. Tibet bölgesinde gözlemlenen poliandride, parsellenmeyen tarım arazilerinde tarımsal faaliyetlerin zorlaşması, erkeklerin bu işleri yapmasına neden olmaktadır. Bu sebepten ötürü bu bölgelerde poliandri şeklinde evliliklerin görüldüğü düşünülmektedir. Ayrıca nüfusla alakalı dengesizliklerin yaşandığı, kadının bebek doğurma dışında hiçbir fonksiyonunun olmadığı ilkel kabilelerde de bu tip evliliklerden söz edilmektedir.⁷⁶ Bu aile tipinde kardeş olan erkekler, bir kadını eş olarak alıp, toprak ve çocukları da paylaşmaktadırlar. Buna “erkek kardeşler poliandrisi” de denilmektedir. Noyar tipi poliandri ailesi ise Hindistan'da görülen ve erkeklerin kardeş olma zorunluluğu bulunmayan poliandri aile yapısıdır. Kadınlar kendi kastından kişilerle evlenmek zorunda olduğu için, erkekler arasında bir yakınlık olduğu ifade edilebilir. Zira aynı kasttan olan erkekler birbirlerini tanımaktadır. Todalarındaki poliandri aile yapısı ise Noyar ve Tibet karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷

Çok kadınla evlilik tarih boyunca birçok medeniyette görülen bir husustur. Toplumdan topluma, farklı zamanlarda farklı şekillerde ortaya çıkan çok eşlilik; sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Yahudilik'te ve Hristiyanlık'ta da eskiden görülen çok eşlilik, dini boyutun ötesinde sosyolojik bir olgu olarak da izaha muhtaçtır. İslam'a göre Kur'an'ın ise buradaki ölçüsü; çok kadınla evliliğe teşvik etmek ya da yasaklamak yönünde olmamıştır. Ahlakî açıdan ise tek eşliliğin teşviki ön plana çıkmaktadır.⁷⁸

⁷⁵ Sebahat Gücük, Seçil Günher Arıca, Zafer Akan, Vefik Arıca ve Servet Alkan, “Van İlindeki Çok Eşlilik Oranları ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma”, **Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2010, s. 130

⁷⁶ Aksan, **a.g.e.**, s. 183.

⁷⁷ Aygen Erdentuğ, “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi**, Sayı: 12, 1980, s. 194-195.

⁷⁸ Adnan Demircan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, **İstem**, Sayı: 2, 2003, s. 30.

1.2.3. Oturulan Yere, Otorite İlişkilerine ve Şecere İlişkilerine Göre Evlilikler

Oturulan yere göre evlilikler, matrilokal, patrilokal, neolokal ve bilokal evlilik olarak sınıflandırılmaktadır. Matrilokal evlilikte erkek, kadının ailesinin yanına yerleşir. Halk arasında “iç güveysi” olarak da bilinir. Patrilokal evliliklerde ise kadın, erkeğin ailesinin yanına yerleşmektedir. Neolokal evlilikte ise, kadın ve erkek kendi ailelerinden uzak ve bağımsız bir yerleşim yerinde yaşayıp kendi evlerini kurmaktadır. Bilokal (iki taraflı yerleşme) evlilikler ise ikamet edilecek yerle alakalı göreneğin olmadığı yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Burada belirleyici olan unsurlar ise, ana-baba ailelerinin zenginlikleri, tarafların evlilikte takındıkları roller olmaktadır. Ayrıca çok fazla görülme de bazı topluluklarda erkeğin dayı yanına yerleşmesini zorun kılan, “dayı yanı yerleşme” olarak da bilinen evlilikler de görülmektedir.⁷⁹ Günümüzde daha çok yaygın olarak görülen ise neolokal evliliklerdir. Zira hem geniş aile yapısının azalması hem çekirdek aile yapısının artması, kadın ve erkeğin modern anlamda çalışma hayatında birlikte bulunması gibi bir dizi faktör neolokal evliliklerin artmasında etkili olmaktadır.

Otorite ilişkilerine göre evlilikler, patriyarki ve matriyarki şeklinde iki şekilde ele alınmaktadır. Patriyarki, erkeğin kadına göre daha baskın olduğu durumu ifade ederken, matriyarki ise kadının erkeğe göre baskın yapıda olduğu evliliği ifade etmektedir. Matriyarki şeklindeki yapılar ise insanlık tarihinde nadir görülmüştür.⁸⁰

Soy/şecere ilişkilerine göre, baba soyunun izlenmesi (patrilinyal), ana soyunun izlenmesi (matrilinyal), soyun iki yanlı izlenmesi (bilateral) ve çift soydanlık şeklinde sınıflandırılmaktadır. Buradaki gaye bir soy kütüğü çıkarmaktan ziyade, kalıplaşmış bir kültür olan “sosyal tayin”in tanzimidir. Buradaki ilişkilerde “akraba”nın fonksiyonu büyük önem arz etmektedir. Farklı kültürel özelliklere göre farklılaşan soy, akrabalık ilişkilerinin belirlenmesinde belirleyici olmaktadır. Soy ilişkilerine göre ilişkilerde bireyler, var olan akrabalık ilişkisinden ötürü yardım etmekle yükümlüdür. Tabi ki kişinin de onlara karşı yükümlülükleri olmaktadır. Soyun izlenmesinde yanlış

⁷⁹ Aksan, **a.g.e.**, s. 183 ve Erdentuğ, **a.g.e.**, s. 173.

⁸⁰ John J. Macionis, **Sociology**, 14th ed., New Jersey, Pearson, 2011, s. 296.

anlaşılan husus ise, anne babadan sadece birinin tanınıp diğer tarafın reddedildiği algısıdır ancak realite bu şekilde değildir.⁸¹ Baba soyunun izlenmesinde, çocuğun baba soyunun akrabasıyla yakın ilişki içerisinde olduğu görülürken, ana soyunun izlenmesinde çocuğun annesinin akrabasıyla yakınlığı ön plandadır. “Soyun iki yanlı-sınırlı izlenmesi” ise, hem anne hem baba tarafından akrabalarından bir kısmının dışlandığı görülmektedir. Son olarak “çift soydanlık”ta ise iki tarafın akrabaları da birlikte gözetilmektedir.⁸² Diğer yandan Linton, matrilineal ilişkilerle matrilokal yerleşme, patrilinyal ilişkiler patrilokal yerleşme arasında açık bir korelasyon olduğunu da ifade etmektedir.⁸³

Bu noktaya kadar aile ve evlilikle alakalı genel tanımlar ve türler açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımda hem aile hem evlilik ile alakalı temel sosyolojik yaklaşımlar irdelenecektir. Aile ve evlilikle alakalı birçok sosyolojik yaklaşım olmakla birlikte, literatürde öncelikli olarak açıklanan sosyolojik yaklaşımlar değerlendirilecektir.

1.3. Aileye Yönelik Yaklaşımlar

Çalışmanın bu kısmında aileye yönelik yaklaşımlar işlevselci, çatışmacı, sembolik etkileşimci, feminist, rasyonel seçim ve mübadele ile ekolojik teori şeklinde irdelendikten sonra aileye yönelik güncel yaklaşımlar da açıklanacaktır.

1.3.1. Fonksiyonalist (İşlevsel) Yaklaşım

Her toplumun kurumları/yapıları bulunmaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşım da bu kurumların/yapıların etkileşim içinde bulunduğu yapılarla var olan işlevsel önemi üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşım, yapılar arası iletişimin işlevsel açıdan olumlu ve olumsuz sonuçlarına odaklanmaktadır. Yapılar ve kurumların karşılıklı ilişkileri ve aktörler üzerindeki etki düzeyi, toplumsal işlevselciliğin temel işleyiş mantığını temsil etmektedir. Yapısal işlevselcilerin en büyük temsilcilerinden olan Talcott Parsons, sistemin sürekliliği için dört temel işlevin olmazsa olmaz olduğunu

⁸¹ Erdentuğ, **a.g.e.**, s. 174-175.

⁸² **A.e.**, s. 175.

⁸³ Ralph Linton, **The Study of Man: An Introduction**, New York, Appleton-Century-Crofts, 1936, s. 169.

ifade etmektedir. Bunlar; *uyum, amaca erişme, birleşme ve birleşme süresi/kalıp muhafazası*'dır. Bu çerçevede sistemler, çevresindekilerle uyum içerisinde olmalı, çevresini ihtiyaçlarına göre dizayn etmelidir. Aynı şekilde sistem, gelişerek geleceğe erişebilmeli ve ana amaçlarını elde etmesi gerekmektedir. Birleşme, var olan diğer üç unsurun aralarındaki ilişkinin koordinasyonu ve yönetimi için önem arz etmektedir. Yani sistemi meydana getiren öğeler arasındaki ilişkinin düzenlenmesi birleşme unsuru sayesinde gerçekleşmektedir. Bireylerin motivasyon elde etmesi, elde edilen motivasyonun devamı ve motivasyonun yenilenebilirliği bekleme süresi unsurunu açıklamaktadır. Kalıp muhafazası ise bireysel motivasyon için gerekli olan kültürel kalıpların teçhiz edilmesi, sürdürülebilirliği ve yenilenmesi gereksinimidir.⁸⁴

Yapısal işlevselcilerin temel bakış açısını dört başlıkta ifade etmek gerekirse:⁸⁵

- Her toplum göreceli olarak kalıcı unsurlar konfigürasyonudur.
- Her toplum, öğelerin iyi entegre edilmiş bir biçimdir.
- Her öğe toplumun işleyişine katkıda bulunur.
- Her toplum üyelerinin fikir birliğine dayanır.

Toplumsal yapı; işyerinde, okulda, ailede kısacası her yerde hayatımızı şekillendirmektedir. Basit bir el sıkışmasından karmaşık dini ritüellere kadar tüm sosyal yapılar en azından bugünkü haliyle toplumu devam ettirme işlevini görmektedir. Robert Merton bazı sosyal yapıların diğerlerine göre daha belirgin birçok işlevinin olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede açık işlev ve gizli işlev olarak işlevleri ikiye ayırmıştır. Burada açık işlevler kasıtlı gerçekleşen olumlu sonuçları ifade ederken gizli işlevler kasıtsız gerçekleşen olumsuz sonuçları ifade etmektedir. Örneğin; ABD'nin yükseköğretim sisteminin açık işlevi mezun olduktan sonra öğrencilerin ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri sağlamaktır. Ancak yükseköğretim diğer yandan daha az sıklıkla kabul edilebilecek olan ve kolej içerisindeki benzer sosyal geçmişe sahip gençleri bir araya getiren “evlilik komisyoncusu/çöpçatan” gizli işlevini de üstlenmektedir. Ya da birçok iş bulamayacak olan milyonlarca genci işgücü

⁸⁴ George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 4. Bs., Çev: İrmak Ertuna Howison, Ankara, De Ki Basım Yayın, 2012, s. 62-67.

⁸⁵ Ralph Dahrendorf, “Toward a Theory of Social Conflict”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol: 2, No: 2, 1958, s. 174.

piyasası dışında tutarak işsizliği sınırlamaktadır. Bu da gizli işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan Merton, sosyal yapıların tüm etkilerinin iyi olmayacağını da ifade etmektedir. “Disfonksiyon” olarak ifade edilen bu durum, toplumun işleyişini bozabilecek herhangi bir toplumsal mesele olarak açıklanmaktadır.⁸⁶

Fonksiyonun ana fikri; türlerin, toplumun ya da sosyal grupların idamesi için gerekli faaliyetlerle alakalıdır. Bu işlevlerin hepsi bir toplumun istikrarlı varoluş süreci için üstlenilmesi gereken üreme, ekonomik üretim, eğitim, din ve eğlence gibi değişkenleri içerir. Murdock’un da ifade ettiği gibi ailenin dört temel fonksiyonu vardır. Bunlar; cinsel, ekonomik, üretim ve eğitim işlevleridir. Fonksiyonalizm, üreme ve anne içgüdüğü gibi biyolojik zorunlulukların fikirlerini temel alan genel bir insan sistemleri teorisi ortaya koymaktadır. Smith’in ifadesiyle; *“Bu bakış açısı toplumu değişime direnmeye ve kendini bir çeşit kararlılık veya dengede tutmaya çalışan bir organizma olarak görmektedir... Kararlılık ve düzen, doğal ve arzu edilir olarak kabul edilirken, çatışma ve düzensizlik sistemdeki sapma ve işlev bozukluğunun kanıtıdır.”*⁸⁷

Bu minvalde yapısal işlevselcilere göre aile, işlevler ve işlevler arasında koordinasyonun niteliğine göre işlerlik gösterecektir. Sistemin işleyişinin aksamaması için aile bireylerinin her birinin işlevlerine sadık kalması gerekmektedir. İstikrarın sağlanması rollere bağlılıkla doğru orantılı olacaktır. İşlevlere ne kadar bağlı kalınırsa ve koordinasyon ne kadar sorunsuz olursa aile içerisindeki birlik, beraberlik ve bağlar güçlenir. Bu durum da, kendi kendine yetebilen yani “kendi işlevlerini yerine getiren” sıhhatli ve sağlam bir yapının ortaya çıkmasında önem arz etmektedir.⁸⁸ Bu sistemin içerisinde bulunan aile, bütünlüğünü korumak adına eğitimden, ekonomiye birçok alanda bireylerini mağdur etmemekte ve gelişimleri için karşılıksız mücadele etmektedir. Evlenen bireylerin toplumda birlik ve beraberliğin inşasında önemli rol oynaması bencilliğin önünü kesmektedir.⁸⁹ Günümüz toplumlarında, sanayileşmenin de etkisiyle değişen aile yapısı, aile kurumunun rollerinin diğer aktörlerle paylaşılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede yaşanan çeşitli değişimler yapısal

⁸⁶ Macionis, **a.g.e.**, s. 12-13.

⁸⁷ Jon Bernardes, **Family Studies: An Introduction**, 1st ed., London, Routledge, 1997, s. 37.

⁸⁸ Kadir Canatan, “Aile Sosyolojisi: Bilimsel ve Kuramsal Çerçeve”, **Aile Sosyolojisi**, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, 5. Bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 39.

⁸⁹ Şentürk, **Aile Sosyolojisi...**, s. 52.

işlevselciler açısından risk unsuru olarak görülmektedir. Örneğin, evlilik dışı doğumlar, tek ebeveynli aileler, evli bir çift gibi birlikte yaşayanlar, artan boşanmalar aile kurumunun geleceği için endişe verici değişimlerdir.⁹⁰

İşlevselci yaklaşım ayrıca birçok eleştiriye de maruz kalmaktadır.⁹¹ Örneğin;

- Toplumların işlevselcilerin ifade ettiği kadar ahenk içinde olmadığı
- Ahenkten ziyade kaos ve çatışmanın yaygınlık gösterdiği
- Yaşanan toplumsal değişimleri göz ardı etmeleri başlıca eleştiriler arasındadır.

Sosyoloji yazarları tarafından yapısal işlevselci yaklaşım yaygın bir şekilde eleştirilmesine rağmen, sosyal durumları tek bir sınıf veya “şey” olarak gruplandırmak ve bu şeyin “amacını” belirlemeye çalışmak çoğu düşünce ve teori biçiminde hala popülerdir. “Çekirdek aile” nosyonuyla büyüdükten sonra, gördüğümüz şeyi “aile” fikrine uyacak şekilde ayarlamamak oldukça zor olmaktadır. Belki de çekirdek aile olmasaydı, işlevselcilik teorik olarak uygulanabilir olmayacaktı ve bilim adamları da aynı güçlü çekiciliklerine sahip olmayacaktı.⁹²

1.3.2. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım, toplumda gücün ve zorlamanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu güç ve zorlama ile birilerinin birilerini etkileme ve kontrol etme kabiliyeti çatışmacı yaklaşımın özünü oluşturmaktadır. Çatışma teorisine göre toplum, sosyal ve ekonomik kaynaklar için yarışan gruplardan oluşmaktadır. Hal böyle olunca toplumsal düzenin korunması, uzlaşi ile mümkün olmamaktadır. Politik, ekonomik ve sosyal kaynaklara sahip olanların elindeki güç ve tahakküm, toplumsal düzenin korunmasında önemli rol oynamaktadır.⁹³ Yani çatışma teorisine göre genel olarak bir eşitsizlik olduğu kabul edilmektedir. Zira toplumdaki kaynakların orantısız ölçüde

⁹⁰ Özge Zeybekoğlu, “Sosyal Problem Boyutuyla Aile”, **Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler**, 2. Bs., Ed. Nurşen Adak, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016, s. 40.

⁹¹ A.e., s. 40.

⁹² Jon Bernardes, “Diversity within and alternatives to “the family”: the development of an alternative theoretical approach”, **Unpublished PhD Thesis**, University of Hull, 1981, s. 13.

⁹³ Ralph Dahrendorf, **Class and Class Conflict in Industrial Society**, 1st ed., Stanford, Stanford University Press, 1959, s. 206-218.

büyük payını kontrol edenler, kendi avantajlarını savunmaktadır. Kitleler ortak değerleriyle topluma bağlı değildir zira güçlülerin elindeki baskı ortak değerlerin önüne geçmektedir ve kontrol güçlerin elindeki baskı ile sağlanmaktadır. Bu sebeple vurgu, uygunluk ve konsensüs üzerinden değil sosyal kontrol üzerinden yapılmaktadır. En fazla kaynağa sahip olanların kullandığı güç, eşitsizlik ve güç mücadelelerini doğurmaktadır. Çatışma teorisyenleri, eşitsizliği doğası gereği adaletsiz olarak görmektedir. Çünkü ekonomik açıdan avantajlı olanlar, kendi sosyal konumlarını sadece kendi menfaatleri için kullanmaktadır.⁹⁴

Sosyal çatışma teorisyenlerinin birçoğuna göre, hem aile içinde hem aile dışında çatışmanın yaygın olmasının temel nedeni, bireylerin ve bireylerin oluşturduğu grupların genelde kendi kişisel çıkarlarına uygun davranmaya motive olmalarıdır. Spesifik olarak çatışma teorisyenlerine göre sosyal dünyada, bireyleri ve grupları çatışmaya götürecek olan iki temel olasılık bulunmaktadır. Bu olasılıklar diğer sosyal bağlamlarda olduğu gibi aile için de geçerlidir. Birincisi, bireylerin ve grupların farklı şeyler isteyebilmeleridir. Bireylerin ve grupların, farklı hedefleri, değerleri, ilgi alanları ve gündemleri olabilir. Diğer ise, bireylerin ve grupların aynı şeyleri istediği durumlarda ortaya çıkabilecek olan dağıtım ve emtia teminatındaki sınırlılıktır.⁹⁵

Bugün çatışma teorisyenleri, dikkatimizi aile içindeki güç ilişkilerine yönlendirmekte, işe geri dönen kadınların güç kazandığını ifade etmektedir. Marksist düşünce çizgisine göre kadınlar, üzerlerindeki ekonomik baskının farkına varmış ve erkeklerin baskıcı tavrına karşılık üstü örtülü bir savaşa girmişlerdir. Bu mücadele sadece evde değil işgücü piyasasında da gözlemlenmektedir. Birçok kadın için boşanma eşitsizlikten kurtulmanın simgesi haline gelmektedir. Bu çerçevede evdeki şiddetin sebebi de, artık ekonomik olarak üstünlüğü olmayan erkeklerin kadınları evde tutmak istemesinden ve güç dengesinin değişmesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁶

⁹⁴ Anderson, Taylor and Logio, **a.g.e.**, s. 21.

⁹⁵ Keith Farrington and Ely Chertok, "Social conflict Theories of the Family", **Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach**, Ed. Pauline G. Boss, William J. Doherty, Ralph LaRossa, Walter R Schumm and Suzanne K. Steinmetz, New York, Springer, 1993, s. 368-369.

⁹⁶ Vincent N. Parillo, **Contemporary Social Problems**, 6th ed., New York, Pearson, 2004, s. 318.

Bir grup içerisindeki çatışma ve üyeler arasındaki düşmanca duygular, birliğin ve bütünlüğün tesis edilmesine yardımcı olabilir. Ancak her tür çatışmanın da grup yapısına fayda sağlayabileceğini söylemek doğru olmayacaktır. Yani sosyal çatışmanın içsel adaptasyon için faydalı olup olmadığı, çalışılan konunun türüne ve muhatap olan sosyal yapının türüne bağlı olarak değişebilmektedir.⁹⁷

1.3.3. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşim yaklaşımının zengin ve karmaşık bir tarihi vardır. Bugün sembolik etkileşimcilik yaklaşımı çok çeşitli aile kuramlarını temsil etmektedir. Bu sebeple bu çeşitliliği tek bir başlık altında toplamak zor olabilir.⁹⁸ Ancak bu kısımda sembolik etkileşimci yaklaşımın temel hatlarının ifade edilmesi gerekmektedir. Bu yönüyle yapısal işlevselci ve çatışmacı yaklaşımdan ayrıldığı noktaları belirtmekte fayda olacaktır.

Yapısal işlevsel ve sosyal çatışma yaklaşımları, makro düzeyde bir yönelim üzerinden şekillenir. Toplumu bir bütün olarak şekillendiren sosyal yapılara geniş bir pencereden bakmaktadır. Makro düzeyli sosyolojiyi şu şekilde betimlemek mümkündür. Bir şehri helikopterle yukarıdan izlediğinizi farz edin. Burada büyük resmi görmek mümkündür. Karayollarının, insanların bir yerden bir yere ulaşmasında nasıl yardımcı olduğunu ya da konutların zengin mahallelerden fakir mahallelere geçişte nasıl farklılaştığını görmek mümkündür. Ancak sosyoloji aynı zamanda mikro düzeyde yönelimlere de odaklanır. Bu çerçevede sokakta oynayan çocukların okul oyun alanında oyunlarını nasıl icat ettiklerini veya yayaların sokaktan geçen evsizlere nasıl tepki verdiğini izlemek de önemlidir. O halde sembolik etkileşimcilik için, toplumu bireylerin günlük etkileşimlerinin ürünü olarak gösteren teorik bir çerçevedir denilebilir.⁹⁹ Hal böyle olunca sembolik etkileşimcilik, insanların davranışlarına ve başkalarının davranışlarına verdikleri anlamların sosyal etkileşimin temelini oluşturduğunu savunur. Aileleri de bu yönüyle inceleyenler deyim yerindeyse daha mikroskobik bir perspektiften meseleyi ele alırlar. Aile içerisinde ev işlerini kimin

⁹⁷ Lewis Coser, **The Functions of Social Conflict**, Toronto, Macmillan, 1964, s. 151.

⁹⁸ White, Martin and Adamsons, **a.g.e.**, s. 106.

⁹⁹ Macionis, **a.g.e.**, s. 16.

yaptığı, çocuk bakımının nasıl düzenleneceği, iş ve aile yaşamı dengesinin nasıl kurulacağı gibi aile içi meselelerin nasıl müzakere edildiği sembolik etkileşimcilerin bakış açısını temsil etmektedir. Sembolik etkileşimciler evlilik ilişkisini toplumsal olarak yapılandırılmış olarak değerlendirmektedir. Yani toplumdaki diğer insanların verdiği tanımların yanı sıra, evli ortakların kendileri için yaptıkları gelişen benlik tanımı da gelişimde etkilidir. Bu yaklaşımda ailelerdeki rollerin aynı kalmadığı, bireylerin birbirlerine karşı olan davranışlarını yeniden tanımlayabildiği ifade edilmektedir. Bu yönüyle aile içi değişiklikleri anlamada sembolik etkileşimciliğin faydalı olduğu söylenebilir. Çünkü bu bakış açısı, yeni aile sistemlerinin anlaşılması ve aile formlarının değişiminin analizi için bir temel sağlayabilir.¹⁰⁰ Sembolik etkileşimin bazı türlerinde, insanların sosyal dünyanın aktif yaratıcısı olduğu ifade edilmektedir. İnsanlar şeyleri sembolize etme kapasiteleri olduğu için hedefleri doğrultusunda alternatif eylemler ve hedeflerine en uygun alternatifi seçebilirler.¹⁰¹

Yapısal işlevselci ve çatışmacı yaklaşıma kıyasla olguları çok daha yakından izleyen sembolik etkileşimcilik bu yönüyle büyük bir devrim olarak karşılanmıştır. Ancak sosyal olgulara yaklaşım noktasında eksik yönleri de bulunan bu kuram belli başlı eleştirilere de maruz kalmıştır. Aktörlerin rollerine yüklenen aşırı anlam, yapısal etkilerin göz ardı edilmesine neden olmuş, bu durum kuramın eleştirilmesine neden olmuştur. Yapılan detaylı mikro araştırmalar, nicel araştırmalardan ziyade nitel araştırmalarla yapıldığı için elde edilen sonuçların genelleştirilmesi nispeten daha zor gözükmemektedir. Diğer bir eleştiri, bu kuram altında geliştirilen kavramlar belirsizliğini korumuş ve izaha muhtaç kalmışlardır. Teorinin odak noktası birey olduğu için, kurumlar ihmal edilmiş ve kurumların önemi çok daha geri planda kalmıştır.¹⁰²

1.3.4. Feminist Teori

Feminist teori yirminci yüzyılın ortasından başlayıp sonlarına doğru feminist hareketin akademik uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların kültürdeki ve

¹⁰⁰ Anderson, Taylor and Logio, **a.g.e.**, s. 313.

¹⁰¹ David M. Klein and Joan A. Jurich, "Metatheory and Family Studies", **Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach**, Ed. Pauline G. Boss, William J. Doherty, Ralph LaRossa, Walter R Schumm and Suzanne K. Steinmetz, New York, Springer, 1993, s. 52.

¹⁰² Canatan, **a.g.e.**, s. 44.

toplumdaki konumunu tanımlayan ve sistematik fikirlerin üretilmesini ifade eden teori feminist teori olarak nitelendirilebilir. Aslında birçok nedenden ötürü feminist kuramcılarının görevi zor gözükmemektedir. İlk olarak disiplinler arası olması bu meseleyi zorlaştırmaktadır. Zira edebiyat eleştirmenlerinden sanat tarihçilerine, müzikologlardan filozoflara kadar birçok kişi bu konu hakkında kimi zaman güçlü kimi zamansa çelişen fikirler sunmaktadır. Diğer yandan antropologlar, ekonomistler, psikologlar, sosyologlar ve psikanalistler de konunun muhatabı haline gelmişlerdir. İkinci olarak feminist teori mevcut kadın hareketinin temeli olduğu için, mutlaka çağdaş çağın politik kaygılarının aşılmasına maruz kalmıştır. Üçüncü olarak feminist teori sosyo-politik bağlamının yanı sıra onun tarafından da bilgilendirilmiştir. Bu durum, feminist teorinin birçok teorisyenin maddi ve kültürel koşullarından etkilenmesi anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca kuram, nesnellik açısından ve epistemolojik bağlamda sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰³ Bu sebeple birçok feminist teorinin ortaya çıktığı söylenebilir. Çeşitli kıstaslar çerçevesinde ortaya çıkan bu türler arasında; liberal, sosyalist, Marksist, psikanalitik, anarşist, varoluşçu, postmodern ve kültürel feminizm sayılabilir. Hatta eko-feminizm ve siyah feminizm de bu türler arasında değerlendirilebilir.¹⁰⁴

Birçok feminist akademisyen aileyi, diğer çoğu sosyal bilimci gibi tanımlamamaktadır. Aile daha çok belirli ayrıcalık kalıplarının meşrulaştırılması ve sürdürülmesi için kullanılan bir ideoloji ya da kavramsal bir uydurma olarak görülmektedir. Bu perspektifle aile, toplumsal cinsiyet temelli ayrımların ve eşitsizliklerin analizi için olgunlaşmış bir ideoloji ya da normatif küme olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan ifade edildiği gibi farklı deneyimler olduğu için genelleme yapmak da oldukça zordur. Ancak feminist teoriyle alakalı genel önermeler yapmak gerekirse şu ifadeler tutarlı olacaktır:¹⁰⁵

- Toplumsal cinsiyet, deneyimleri yapılandırır.
- Toplumsal cinsiyet, tüm toplumların yapılanmasında etkilidir.

¹⁰³ Gaye Tuchman, "Feminist Theory", **Encyclopedia of Sociology: Volume 2**, 2th ed., Ed. Edgar F. Borgatta and Rhonda J. V. Montgomery, New York, Macmillan, 2000, s. 988.

¹⁰⁴ Serpil Çakır, "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla - Modern Siyasal İdeolojiler**, 9. Bs., Ed. H. Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 437.

¹⁰⁵ White, Martin and Adamsons, **a.g.e.**, s. 278, 282-284.

- Sınıf olarak kadınların değeri düşürülür ve ezilir.
- Ataerkillik ve cinsiyetçilik “kadın kimliği”ne karşı bir panzehir olarak kullanılmaktadır.
- Aile yekpare (monolitik) değildir.
- Aile baskının üretilmesinde merkezi bir kurumdur.

Bu minvalde feminist teori birtakım eleştirilere de maruz kalmaktadır. Aileyi “kadın” ekseninde yorumlaması diğer fertlerin ihmaline yol açmakta bu durum da başka sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Ataerkil aile yapısına getirdiği eleştirilerle bilinen feminist teori, merkezine kadını almasıyla karşı cinsini ve çocukları ihmal ederek eleştirileri üzerine çekmektedir. Cinsler arası ilişkilerde, çatışmacı perspektifin etkisinde kalan ve ilişkileri mücadelecı bir tavırla ele alan feminist teori, değerlerin ve geleneksel aile yapısının geleceği için tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir (Normal aile vurgusuna yapılan eleştiriler, farklı aile yapılarının varlığının sorgulanabileceği, yaşlı evli olmayan çiftlerin varlığı, tek ebeveynli aile gibi hususlar feminist yazarlar tarafından gündeme getirilmeye başlanmıştır¹⁰⁶). Kuramın nitel araştırmalara ağırlık vermesi bulgulara yetersiz kalabilmekte, ayrıca kuramda yaşanan farklılıklardan ötürü bulguların genelleştirilmesinin imkânsızlığına vurgu yapılmaktadır.¹⁰⁷

1.3.5. Rasyonel Seçim ve Mübadele Teorisi

1600’lerde René Descartes “Cogito ergo sum” (Düşünüyorum öyleyse varım) demişti. Bu başlık özelinde de, “Düşünüyorum öyleyse seçiyorum” ve “Düşünüyorum öyleyse bana faydası olanı seçiyorum” demek yanlış olmayacaktır. Birinci söylem, psikolojik bir geleneğin uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır ve rasyonel seçim teorisini yansıtmaktadır. İkinci söylem ise, hem psikolojik hem de ekonomik temellere vurgu yapmaktadır. Bu ise mübadele teorisini temsil etmektedir. Rasyonel seçim, karar alma sürecinde üç temel üzerinde şekillenmektedir: a) Mevcut varlıklarına veya “takip etme” yeteneğine dayanarak karar verme, b) Seçimin olası sonuçlarını düşünme, c)

¹⁰⁶ Gonca Polat Uluocak, Işıl Bulut, “Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 7, Sayı: 24, 2011, s. 19-20.

¹⁰⁷ Canatan, **a.g.e.**, s. 42.

Sonuçlar belirsizse, sonuçların olasılıklar üzerinden değerlendirilmesi. Yani, kişinin kazancını veya karını en üst seviyeye çıkarmak, kaybını ve maliyetini en aza indirmek bu teorinin temel mantalitesini oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Rasyonel seçim ve mübadele teorilerinin kökeninde faydacı düşünce (*utilitarian thinking*) olduğu unutulmamalıdır. Faydacılık özü itibarıyla, farklı teori çeşitlerinin ortak temasını oluşturur. Bu ortak tema, insanların en çok değer verdikleri şeyleri en üst düzeye çıkarmak için motive edilmesi ve bunun için harekete geçmesidir.¹⁰⁹ Bu teoride temel varsayımlar şu şekilde özetlenebilir;¹¹⁰

- İnsanlar rasyonel varlıklardır ancak bu durum her zaman iyi bilgilendirildikleri veya yaptıkları seçimlerin en iyi sonuçlar sağlayacak seçimler olduğu anlamına gelmemelidir.
- İnsanların birer aktör olduğu kadar reaktör olduğu unutulmamalıdır.
- Sosyal yaşam karşılıklılık ilkesiyle şekillenir.
- Bir şey ne kadar fazla olursa o şeyin ek birimleri o kadar değersiz olur.
- İnsanlar asosyal olarak doğarlar.
- Tüm davranışlar maliyetleri içerir. Bu nedenle amaç ödül kazanmak ya da diğer maliyetleri azaltmaktır.
- Bireyler sonunda daha olumlu sonuçlara ulaşma beklentileriyle uzun vadeli yatırımlar yapabilir.

Bu teoride de mikro sosyal ve makro sosyal bakış açıları görülmekle beraber ailenin tasviri daha çok mikro sosyal bakış açısı ile mümkün olmaktadır. Ancak makro sosyal değişim teorisyenleri de aileyi bütünüyle görmezden gelmemektedir. Mikro değişim teorileri yukarıda da izah edildiği gibi bireyin seçimlerine ve karar alma süreçlerine odaklanmaktadır. Hal böyle olunca boşanma, evlilik gibi kararlarda mikro sosyal bakış açısı hâkim iken, makro değişim teorileri grup veya kuruluş odaklı çalışmaktadır. Mikro düzeyde iki bireyin değişim teorisine göre evliliklerini kontrol

¹⁰⁸ James S. Coleman, "Rational Choice and Exchange", **Sociological Theory**, Ed. Bert N. Adams, R. A. Sydie, Pine Forge Press, 2001, s. 526.

¹⁰⁹ White, Martin and Adamsons, **a.g.e.**, s. 72.

¹¹⁰ F. Ivan Nye, "Mini Theories as Special Instances of Choice and Exchange Theory", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 42, No: 3, 1980, s. 480.

ettiklerini varsayalım. Bu varsayımda, kadın evliliğini diğer evliliklerle karşılaştırarak evliliğini analiz etmektedir. Diğer evliliklere göre mahrum kaldığını düşünürse, evlilikten memnuniyet düşük olacağı için ayrılık ve boşanmayı seçmek için bir sebep bulacaktır. Aileye uygulanan makro değişim teorisine en iyi örnek de Strauss'un çalışmasıdır. Örneğin, iki farklı klan üyelerinin iyi ilişkiler kurabilmesi, sosyal ve ekonomik anlamda ittifak kurabilmesi için klanların erkekleri ve kadınlarının birbirleriyle evlenmesi gerekmektedir.¹¹¹

Rasyonel seçim kuramı birçok eleştiriye maruz kalmakla beraber, bazı çevreler kuramı “histeri” olarak değerlendirmiştir. Nedenselliğin göz ardı edilmesi, psikolojik indirgemeciliği çok fazla önemsemesi ve bireyselliği ön planda tutması sebebiyle bu kuram eleştiri odağı olmuştur. İlginin mikro bakış açısı olması sebebiyle bazı yazarlar tarafından bu kuram sosyolojinin dışında görülmüştür. Kuramın yapısının, “bencillik” odaklı olduğunu söyleyen bazı yazarlar bu yönüyle de bu kuramı eleştirmektedir. Ayrıca kültür gibi bir değişkeni göz ardı eden kuram, bu hususta da eleştiri odağı olmuştur. Bu kuram için Denzin; *“Rasyonel seçim kuramı, çağdaş toplum kuramının yararlılığını sınırlandırmıştır. Bu kuramın, grup yaşamıyla ilgili şeması ve insan, eylem, etkileşim, benlik, toplumsal cinsiyet, duygusallık, iktidar, dil, gündelik yaşamın politik ekonomisi ve tarih ile ilgili resmi, üzücü bir şekilde dardır ve yorumlayıcı amaçlar için tümüyle yetersizdir”* demiştir.¹¹²

1.3.6. Ekolojik Perspektif

Ekolojik teorinin sosyal bilim sahnesinde yerinin yeni olduğu söylenebilir. Ekolojik bakış açısının biyofiziksel çevre ve adaptasyon kavramına yaptığı atıf bu teoriyi diğer teorilerden ayıran önemli özellik olarak görülmektedir. Sistem teorisinde çevre vurgusu daha sezgisel bir araç olarak karşımıza çıkarken, ekolojik teoride çevrenin hem mekânsal hem de biyofiziksel boyutu etkili olmaktadır. Bu yönüyle ekolojik teori, daha biyolojik ve coğrafi temelli bir yönelim içerisinde bulunurken, insan grupları üzerindeki mekanik bakış açısı bu teoride daha az hissedilmektedir. Bu çerçevede teorinin temel varsayımları şu şekilde sıralanabilir;

¹¹¹ White, Martin and Adamsons, **a.g.e.**, s. 91-95.

¹¹² Ritzer, **a.g.e.**, s. 442-443.

- İnsanlar ayakta kalabilmek için çevrelerine bağımlıdır.
- İnsanlar özü itibariyle sosyaldır ve sebeple diğer insanlara bağımlıdır.
- İnsan ilişkilerinin organizasyonu mekânsaldır.
- İnsan davranışları çeşitli düzeylerde anlaşılabilir.
- Bireyler ve gruplar, hem biyolojik hem sosyal niteliktedir.¹¹³

Ekolojik perspektifin ailenin tüm yönlerini ya da sorunlarını ele almak gibi bir iddiası olmamıştır. Bu perspektif aileyi, bir küme ve çevresel değişimlere karşı hassas bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, sorunları iki odak noktasında toplanmaktadır. “Çevre ve aile rolleri arasında ilişki nasıl açıklanır?” ve “Aile bireyleri ihtiyaçların tedariki noktasında idare ve iş bölümü noktasında nasıl tavır almaktadır?”. Tam olarak ekolojik perspektife bu noktadan eleştiriler getirmek mümkündür. Zira bu perspektif; çözülme, ölüm, gerileme gibi süreçleri göz ardı ederek devamlı büyüme ve gelişme ekseninde bir yaklaşım içerisinde olmuştur.¹¹⁴

1.3.7. Diğer Aile Teorileri

Öne çıkan altı aile yaklaşımı/teorisi yanında güncel birkaç teoriden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan biri *gelişimsel teoridir*. Teori “ailesel evreler kuramı” olarak da bilinmektedir. Bu kuram evlilik sürecinin başından sonuna kadar yaşanan değişimleri konu alıp tasnif etmektedir. Evlilikle başlayan bu süreç daha sonra çocuğun dünyaya gelmesiyle başka bir şekil almaktadır. Çocuğun aile etkisi de her yaş aralığında farklı farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Çocuğun okul hayatına girmesi ile beraber, başka değişiklikler de görülmektedir. Daha sonra çocuğun büyüüp evlendikten sonra evden ayrılmasına kadar birçok süreç bu kuramla incelenmektedir. Bir sonraki süreç de emeklilik aşaması olarak görülmektedir. Doğal olarak eşlerden birinin ölümü dahi birçok değişimin yaşanmasında etkili olmaktadır. Özetle bu kuram ailenin geçirdiği her dönemin dinamik bir süreç olduğunu ve birbirinden farklı sonuçlarının olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁵ Bu modele getirilen eleştirilerden birincisi, modern aile yapısında daha sık görülmeye başlanan boşanmış

¹¹³ White, Martin and Adamsons, **a.g.e.**, s. 310-311.

¹¹⁴ Canatan, **a.g.e.**, s. 37-38.

¹¹⁵ Şentürk, **Aile Sosyolojisi’ne...**, s. 70-71.

ve tekrar evlenen bireylerin durumunun göz ardı edilmesidir. Ayrıca aile açısından problem teşkil eden geçiş dönemleri hakkında yeterli bilgi bulunmaması bu kuram için diğer bir eleştiri konusu olmuştur.¹¹⁶

Sosyal Sermaye Kuramı, diğer bir kuram olarak değerlendirilebilir. Sosyal sermaye kavramı, geniş perspektifte toplumsal anlamda beraberlik ve birlik ruhuna vurgu yaparken, spesifik anlamda iktisadi gelişim bağlamında değerlendirilmektedir. 1970'lere kadar daha çok ikinci yönüyle ele alınan bu kavram, 1980 sonrasında Bourdieu gibi isimlerle daha geniş bir sahada tartışma alanı bulmuştur. Özü itibarıyla sosyal sermaye kavramı, bir "kaynak" olarak görülebilir. Sosyal sermaye ile alakalı farklı bakış açıları olmakla birlikte, Bourdieu özelinde sosyal sermaye kavramını, bir birikimin neticesinde ortaya çıkan tarihi alt yapı olarak görmek yanlış olmayacaktır. Bourdieu, sermayeyi ekonomik, sosyal ve kültürel olarak üç yönüyle ele almaktadır. Burada ekonomik sermaye, hızlı bir şekilde paraya çevrilebilme ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olmayı ifade etmektedir. Eğitim vasıfları biçiminde kurumsallaştırılabilir ve ekonomik sermayeye dönüştürülebilir olanlar ise kültürel sermaye olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye ise, toplumsal yükümlülüklerden bir araya gelen, belli durumlar altında ekonomik olarak sermayeye çevrilebilen ve "*bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan*" şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹⁷ Bu üç sermaye türünün birbiriyle sıkı etkileşim halinde olduğu ve toplumdaki pozisyonun belirlenmesinde etkili olduğunu unutmamak gerekmektedir. Doğal olarak sermayelerin türleri ve yoğunluğu bireylerde farklı miktarda ve yoğunlukta olabilmektedir. Bulunduğu konumu elindeki sermaye türleriyle şekillendiren birey, içerisinde var olduğu habitusa uygun tavır ve hareketleriyle, sistem üzerindeki üretim ve değişim gücünü de sergilemektedir. Sermaye türlerinin birincil olarak ve en etkili şekilde kazanılması aile ile başlamaktadır. Bu yönüyle anne ve babası eğitilmiş olan çocuğun; maddi, manevi ve psikolojik yönden elde ettiği doyumun sonuçları uzun vadede çocuğun ekonomik,

¹¹⁶ Süleyman Doğan, "Aileye Yönelik Psikolojik Yardım: Psikolojik Danışma", **Aile Kurultayı: "Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal ve Demokratik Değerler"**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1994, s. 345.

¹¹⁷ Selman Yarcı, "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2011, s. 126-130.

sosyal ve kültürel açıdan gelişiminde etkili olacaktır. Evde her yönüyle kazanılan sermayenin okul hayatında da olumlu çıktıları olacaktır. Yaşıtlarına göre akademik kazanımları daha iyi olacaktır. Mesleğin elde edilmesinden eş seçimine kadar birçok noktada bireysel farkındalığının meyvelerini yiyecektir. Özetle ailede kazanılan habitus, yaşamın her yerinde etkisini gösterecektir.¹¹⁸

Son olarak *Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim*, aile ilişkilerinde yaşanan değişim ve karmaşıklaşmayı ele almışlardır. Çıkarların çatıştığı modern dönemde aile, iş, sevgi ve hedefler çağın çatışma unsurları olarak görülebilir. Bu düzen üzerine inşa edilen evliliklerin aile yaşamı üzerindeki etkileri de çok boyutlu olacaktır. Artan boşanma oranlarının, farklı yaşam biçimlerinin oluşmasına neden olması, insanların çift olarak yaşama arzusunun önüne geçememektedir. Peki, zıtlıklarla dolu bu düzenin açıklaması ne ile mümkün olabilir? Yazarlara göre bu sorunun cevabı oldukça nettir: “sevgi”. Sevginin kendi içerisinde barındırdığı zıtlıklar sonsuz bir döngünün oluşmasına neden olmaktadır. Zira bireyler, sevgileri uğruna evlenirken yine sevgileri uğruna boşanmaktadır. Ancak boşanma olsa bile, gerçek sevgiyi arama yolundaki ümitlerin devamlı var olması, belirsizlikler dünyasında sevginin gerçek olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır. Yani bunca belirsizlik, tehlike ve ümitsizlikler içerisinde gerçekliğini yitirmeyen şey sevgi olacaktır.¹¹⁹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında eş seçimiyle ilgili temel yaklaşımlar ve eş seçimini etkileyen faktörler açıklanacaktır.

1.4. Eş Seçiminde Temel Yaklaşımlar ve Eş Seçimini Etkileyen Faktörler

Eş seçiminde belli başlı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu başlık altında bu yaklaşımlara değinildikten sonra eş seçimini etkileyen faktörler ele alınacaktır.

1.4.1. Eş Seçiminde Temel Yaklaşımlar

Eş seçimindeki yaklaşımlar, sosyal mübadele yaklaşımı, filtreleme yaklaşımı, sosyo-biyolojik yaklaşım, ortak ve zıt özellikler yaklaşımı, birbirini tamamlayan gereksinimler yaklaşımı ve uyaran-değer-rol yaklaşımı şeklinde sıralanabilir.

¹¹⁸ Şentürk, *Aile Sosyolojisi’ne...*, s. 72, 74.

¹¹⁹ Güçlü, *a.g.e.*, s. 87-88.

1.4.1.1. Sosyal Mübadele Yaklaşımı

Eş seçiminin açıklanmasında kullanılan sosyal mübadele yaklaşımı, sembolik etkileşimcilerin karakteristiklerini bünyesinde barındıran bir yaklaşım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel mantalitesi kabaca “Çıkar=Ödül-Maliyet” denklemi üzerine oturtulmuş olan bu yaklaşıma göre; eşlerin birbirinden beklentileri ve birbirinden ne elde ettikleri önem arz etmektedir. Maddi ve manevi birçok unsurun takas edildiği bu anlayışta, fiziksel cazibe, sosyal ve ekonomik durum, hoşlanıtı vb. hususlar takas konusu olabilmektedir. Örneğin; bir erkeğin parası ile bir kadının çekiciliği takas konusu olabilmektedir. Bu minvalde sosyal mübadele yaklaşımına göre bireyler bazı ilişkilerden uzaklaşırken bazı ilişkilerin devamı için çaba sarf etmektedir. Kadın ve erkek ilişkiden aşk ve samimiyet beklerken, bu aşk ve samimiyyetin inşası için belli bir zaman ve çaba harcanmaktadır. Hal böyle olunca bireyler bu noktada bir maliyet hesabı yapıp, maliyetin yüksek olduğu ilişkilerden kaçınma eğilimi içerisinde olmaktadır. Bu kuram, ödül ve maliyet hesabı üzerine inşa edildiği için eleştirilmiştir. Diğer yandan buradaki fayda ve zararın bilimsel açıdan ölçülmesinin zorluğu diğer bir eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁰

1.4.1.2. Filtre(leme) Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre, filtreler kur/flörtün belli aşamalarında devreye girebilmektedir. Potansiyel partnerler; dinden eğitime, sosyal sınıftan diğer tüm sosyal özelliklere kadar birbirlerini tarar ve değerlendirirler. Bu sosyal özellikler çerçevesinde, karşısındakinin kendisine göre çok farklı olduğunu düşünen bireyler bu kişileri filtrelemektedir. Olası ortak noktalar göz önünde bulundurularak, değerlerin benzerliklerine ve farklılıklarına bakılmaktadır. Zira değerler ve fikirlerde bir konsensüs varsa herhangi bir sorun olmamaktadır. Ancak farklılıkların çok olduğu noktalarda filtreleme uygulanır.¹²¹ Kerckhoff ve Davis de yaptığı çalışmasında buna benzer sonuçlar elde etmiştir. Zaman zaman sonuçlarda tutarsızlıklar olabilse de hem evlilik öncesi hem evlilik sonrası yapılan çalışmalarda çıkan en genel sonuç birbirine

¹²⁰ Cihan Akkaya, “Eş Seçimi ve Evlilik”, **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 148-150.

¹²¹ Pamela C. Regan, **The Mating Game: A Prime on Love, Sex and Marriage**, 3rd ed., Sage Publications, 2017, s. 67.

benzeyen bireylerin birbirlerini eş olarak seçmelerinin ilişkide başarılı olma olasılıklarını yükselttiği görülmüştür.¹²²

1.4.1.3. Sosyo-Biyolojik Yaklaşım

Erkeklerin ve kadınların eş seçim süreçlerinde farklı kriterleri göz önünde bulundurduğu ifade edilmektedir. Örneğin erkek için eş seçiminde cazibe ve fiziksel çekicilik ön planda bulunurken kadınlar için bir erkeğin maddi destek sağlama yeteneği ve başarılı bir kariyerinin olması ön plana çıkabilmektedir. Evrimsel psikoloji perspektifini ele alanlar, insan eş seçimi kriterlerindeki cinsiyet farklılıklarının doğal seleksiyonun bir sonucu olduğunu iddia etmektedirler.¹²³ Yani neslin devamı için mücadele eden varlık, rakipleriyle mücadele içinde olarak karşı cinsi elde etmeyi başarabilmektedir. Özetle sosyo-biyolojik yaklaşıma göre, cinsiyetteki farklılıklar, kadın ve erkeklerin birbirlerinden arzuladıkları şeylerin farklılaşmasında etkili olmaktadır.¹²⁴

1.4.1.4. Ortak ve Zıt Özellikler Yaklaşımı

Ortak özellikler yaklaşımı, eşlerin birbirlerine benzer özelliklerde olmalarının evliliğin sürdürülebilir kılınması açısından önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Hal böyle olunca bu yaklaşım; din, sosyo-ekonomik yapı, yaş ve değerler açısından eşlerin birbirine yakın özelliklerde olmasını beklemektedir. Bu homojenliğin çatışmaları azaltacağı aynı zamanda çiftlerin mutlu olma ihtimallerini arttıracacağı savunulmaktadır. Zıt özellikler yaklaşımı ise ortak özellikler yaklaşımının aksine, eşlerin birbirinde sahip olmayan özelliklere sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Zira bir tarafın diğer tarafa karşı olan zıtlığı tamamlayıcılık fonksiyonunu üstlenecektir. Bu zıtlığın yaşam içerisinde ve sosyal etkileşimde zenginliğe ve çeşitliliğe neden olacağı ifade edilmektedir.¹²⁵

¹²² Alan C. Kerckhoff and Keith E. Davis, "Consensus and Need Complementarity in Mate Selection", **American Sociological Review**, Vol: 27, No: 3, 1962, s. 295-296.

¹²³ Michael W. Wiederman and Elizabeth Rice Allgeier, "Gender Differences in Mate Selection Criteria: Sociobiological or Socioeconomic Explanation?", **Ethology and Sociobiology**, Vol: 13, No: 2, 1992, s. 115-116.

¹²⁴ Akkaya, **a.g.e.**, s. 151-153.

¹²⁵ İbrahim Ethem Özgüven, **Evlilik ve Aile Terapisi**, 4. Bs., Ankara, Nobel Yayınevi, 2017, s. 32-33.

1.4.1.5. Birbirini Tamamlayan Gereksinimler Yaklaşımı ve Uyarın-Değer-Rol Yaklaşımı

Bireysel ihtiyaçların doyum seviyesinin eş seçiminde belirleyici olduğunu ve eşlerin birbirlerini tamamlayan taraflarının eşleri başarıya götüreceğini savunan görüş “birbirini tamamlayan gereksinimler” yaklaşımıdır. Cinsiyet bazında kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarının farklılaşması birbirlerinin tamamlanması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bazı ihtiyaçlar erkekler için daha fazla önem arz ederken bazı gereksinimler ise kadın için daha önemli olabilmektedir. Bu tamamlayıcılık unsuru, karşılıklı hoşlantının da anahtarı hükmünde olmaktadır. Uyarın-Değer-Rol yaklaşımı ise bireylerin birbirini tanıma sürecinin aşamalarını simgelemektedir. Her bir süreçte “yarar” ve “sadakat” testi bir sonraki aşamaya geçilip geçilemeyeceğinin anahtarı olmaktadır. Burada “uyarın” dönemi ilk tanışma sürecini ifade ederken, “değer” dönemi karşılıklı olarak “değer”lerin kontrol edildiği/sınındığı dönemdir. “Rol” dönemi ise, evlilik ve birlikteliğin test edildiği süreçtir.¹²⁶

1.4.2. Eş Seçimini Etkileyen Unsurlar

Eş seçimini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, şehirden şehre hatta köyden köye bile değişebilen adetler, evlilikten eş seçimine kadar birçok değişken üzerinde etkili olabilmektedir. Türklerde de kız isteme sürecinden, nişana ve evliliğe kadar her aşamada yöresel olarak birçok adet etkili olabilmektedir. Değişen sosyal ve kültürel yapı da eş seçiminin belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Ancak tez kapsamında bu konuların detayına inilmeyecektir. Bu başlık altında genel olarak eş seçimini etkileyen faktörler kısaca değerlendirilecektir.

1.4.2.1. Sosyal, Kültürel, Dini, Fiziksel, Coğrafi ve Ekonomik Nedenler

Eş seçiminde sosyal, kültürel, dini, fiziksel, ekonomik birçok unsur etkili olmaktadır. Geleneksel yapının hâkim olduğu ailelerde, aile eş seçiminde belirleyici olabilmektedir. İkinci olarak bireylerin sosyo-ekonomik statüleri, eğitim düzeyleri ve

¹²⁶ A.e., s. 33.

sosyal statüleri eş seçiminde belirleyici olabilmektedir. Benzer eğitim seviyesine sahip bireylerin eş seçiminde birbirini tercih etmek istemeleri buna örnek gösterilebilir. Diğer yandan din de eş seçiminde belirleyici ve kısıtlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde farklı dinlerden bireylerin evliliklerinde artış olsa da genel olarak bireylerin büyük çoğunluğu aynı dinlerden olan bireylerle evlenmeyi tercih etmektedir. Aynı şekilde bireylerin coğrafi anlamda yakınlıkları ilişkinin gelişim sürecinde etkili olabilmektedir. Eşlerin evlilik öncesinde aynı mahalleyi paylaşmaları, aynı okuldan mezun olmaları gibi coğrafi ortam koşulları evlilik sürecinde etkili olabilmektedir. Her ne kadar modern dönemde gelişen teknoloji ile mesafe unsurunun etkisi azalsa da, coğrafi yakınlık günümüzde hala eş seçiminde etkili bir unsur olarak varlığını göstermektedir. Ayrıca arkadaş önerisi de eş seçiminde etkili olan diğer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁷ Fiziki güzellik de eş seçiminde belirleyici olabilmektedir. Zira bireyler, fiziki güzellik ve sağlık gibi hususları eş seçiminde önemseyebilmektedir. Her bireyin doğal olarak isteyeceği sevgi, dürüstlük, kişilik gibi özellikler de eş seçmede belirleyici olmaktadır. Diğer yandan “ekonomik bağımsızlık” unsuru da modern toplumlarda eş seçiminde sıklıkla ifade edilmektedir.¹²⁸

1.4.2.2. Yaş

Bu tez kapsamında temel alınan noktalardan biri olan “evlilik yaşı” hususu, eş seçiminde de önem arz etmektedir. Bu kapsamda eş seçiminde yaş meselesinin ayrı başlık altında irdelenmesinin nedeni tez ile doğrudan ilintili olmasıdır

Evliliğin zamanlaması kişiden kişiye farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmada toplumsal bazı normlar, adetler, ya da alt sınırla alakalı bazı yasal düzenlemeler etkili olabilmektedir. Bu çerçevede hem kadın-erkek arasındaki yaş farkı hem de evlenilen yaş, eş seçimlerinde etkili olan unsurlardandır. Genellikle kadın ve erkek arasındaki yaş farkı evliliklerde çok fazla olmazken, iki veya üç yaş gibi farklar normal kabul edilmektedir. Artan yaş farkının da evlilik üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu iddia edilmektedir. Aynı şekilde çok erken yaşlarda yapılan evliliklerde uyum sorunu

¹²⁷ Akkaya, **a.g.e.**, s. 155-160.

¹²⁸ Özgüven, **a.g.e.**, s. 53-57.

yaşanırken çok geç yaşta evliliklerde de uyum sorunlarının gözlendiği ifade edilmektedir. Yaş ilerledikçe artan beklenti ve evliliğin gerekliliklerine karşı tahammülde yaşanan azalmalar evlilik sürecini olumsuz etkileyebilmektedir. Günümüzde ilk evlenme yaşı gün geçtikçe artmakta evlilikler arasındaki yaş farkları da bir-iki yaşa kadar düşmektedir.¹²⁹ Bu çerçevede tezin ikinci bölümünde dünyada ve Türkiye’de evlilik yaşının artan seyri ele alınacak; evlilik yaşının artışı, nedenleri ve sonuçları bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹²⁹ Şentürk, *Aile Sosyolojisi’ne...*, s. 113-115; Özgüven, *a.g.e.*, s. 58; Akkaya, *a.g.e.*, s 156.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA İLK EVLİLİK YAŞININ ARTIŞINA NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA PANORAMİK BİR BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçları dünya genelinde irdelenmeye çalışılacaktır. Ancak artan evlilik yaşı/geç evlilik meselesinin de muğlak bir alan olduğu unutulmamalıdır. Zira bu alandaki çalışmalar daha çok erken evlilikler¹³⁰/çocuk evlilikler¹³¹/çocuk gelin¹³²/çocuk gelin-damatlar¹³³ üzerinden şekillenmektedir. Yukarıda ifade edilen kavramlar ekseninde konu genelde; psikoloji¹³⁴, sağlık¹³⁵, hukuk¹³⁶, kültür¹³⁷ ve toplum düzeni¹³⁸ bağlamında ele alınmaktadır. Bu bakış açıları dışında kültürel antropoloji yaklaşımıyla da¹³⁹ konuyu bütüncül değerlendirmeye çalışan çalışmalar mevcuttur. Diğer yandan, uluslararası hukuk standartları üzerinden bir tanımlama yapıldığında 18 yaşın altındaki kişi (aksi yönde kanun olmadığı sürece) çocuk olarak görülmektedir.¹⁴⁰ Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında uluslararası hukukta çocuk için (yaş bağlamında) üst

¹³⁰ İlknur Yüksel-Kaptanoğlu ve Banu Akadlı Ergöçmen, “Early Marriage: Trends in Turkey, 1978-2008”, **Journal of Family Issues**, Vol: 35, No: 12, 2014, s. 1707-1724.

¹³¹ Hilal Özcebe ve Burcu Küçük Biçer, “Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler”, **Türk Pediatri Arşivi**, Cilt: 48, Sayı: 2, 2013, s. 86-93.

¹³² İlknur Yüksel-Kaptanoğlu ve Banu Akadlı Ergöçmen, “Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 15, Sayı: 2, 2012, s. 128-161.

¹³³ Dilber Yıldız ve Tuğca Poyraz, “Sosyo-Demografik ve Sosyo-Kültürel Bağlamda Erken Evlilikler: Çocuk Gelinler ve Çocuk Damatlar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 32, 2020, s. 159-186.

¹³⁴ Nusret Soylu ve Muhammed Ayaz, “Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2013, s. 136-144.

¹³⁵ Serdar Kütük, “Adölesan gebelik riskleri ve sorunları”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt: 16, 2012, s. 531-534.

¹³⁶ Sema Aksoy, “Gelinlik Değil Kefen Giydirilmiş Çocuklar”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 1, 2014, s. 289-294.

¹³⁷ Esra Burcu, Filiz Yıldırım, Çiğdem Sema Sırma ve Seçil Sanıyaman, “Çiçeklerin Kaderi: Türkiye’de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma”, **Bilgi**, Sayı: 73, 2015, s. 63-98.

¹³⁸ Bülent Kara, “Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2015, s. 59-72.

¹³⁹ Hande Sözer, “Bir Çocuk İstismarı Formu Olarak Çocuk Evlilikleri: Kültüre Sığınmanın Sınırları”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 1, 2020, s. 157-191.

¹⁴⁰ Convention on the Rights of the Child, “Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989”, (Çevrimiçi), <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/crc.pdf>, s. 2, 01.12.2020.

hudut çizilebilmektedir. Ancak geç evlilik (*late marriage*), evliliğin ertelenmesi (*delay marriage*), evlilik yaşının artması (*increasing age at marriage*) gibi kavramlar daha muğlak ve bulanık bir alanı temsil etmektedir. Zira hangi yaş/ın aralığının geç olduğuyla alakalı uluslararası bir standart çizilmesi mümkün değildir. Bu çerçevede çalışmanın bu kısmında evlilik yaşının artışı, erken evliliklerde olduğu gibi çok boyutlu değerlendirilmeye çalışılacak, muğlaklık ve bulanıklık bir nebze olsun ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır.

2.1. Dünyada Evlilik Yaşının Artışının Genel Görünümü

1800'lü ve 1900'lü yıllarda sosyal organizasyonlarda ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin yansımaları aile kurumunda da çok net görülmektedir. Aile ve akraba temelli ilişkilerin, akraba dışı kurumlarla daha fazla paylaşılmaya başlandığı bu yıllarda, bireylerin faaliyetleri aile dışı bürokratik kurumlarda (okul, fabrika vb.) daha fazla yürütülmeye başlanmıştır. Bu süreçte bireyler; hükümet, okul, işletme, medikal kuruluşlar, kitle iletişim araçları, eğlence gibi bilgi ve yaşamı yönlendirme amaçlı aile dışı kurumlara daha fazla yönelmiştir ya da ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu iki yüzyıl içinde iletişim ve ulaşımında yaşanan gelişmeler, (otomobilin icadı, uçak, telefon, radyo, bilgisayar, TV vb.) insanların ve kurumların etkileşimini oldukça hızlandırmıştır. Bugün aile hâlâ önemli bir kurum olmasına rağmen, diğer kurumlar gün geçtikçe insan yaşamını ve doğal olarak aileyi daha çok etkisi altına almaktadır.¹⁴¹ Örneğin Batı toplumlarında devlet ve kilise aile dışındaki en önemli iki kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma Katolik Kilisesi'nin tarihin çok erken dönemlerinde evliliğe ilgi duyduğu bilinmektedir. Evliliğin tanrı tarafından atanan ve onurlandırılan ilahi bir kurum olduğu algısı öğretilmektedir. Diğer yandan devletin 15. yüzyıla kadar evlilik üzerindeki varlığı hissedilir derecede olmamıştır. Ancak sonraki yüzyıllarda devletin evlilik üzerindeki tasarrufu daha hissedilir olmuştur. Evliliklerin oluşumundan feshine kadar birçok alanda varlığını hissettiren devlet; evlilikte yasama, idare etme ve yargılama konusunda da ön plana çıkmıştır. Devletin evlilik ve boşanma

¹⁴¹ Arland Thornton, William G. Axinn and Yu Xie, **Marriage and Cohabitation**, London, University of Chicago Press, 2007, s. 45.

hususundaki düzenlemeleri, evlilik yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin tanımlanmasına da yardımcı olmuştur.¹⁴²

Son beş yüz yılın önemli ve güçlü düşünsel güçlerinden biri olarak nitelendirilen gelişim paradigması; Antik Yunan, Roma ve erken Hristiyan teologları dönemine kadar götürülebilir. Baskın olarak Batı toplumlarında 1700 ve 1800'lerde ön plana çıkan bu düşünce, insanlığın durumunu büyüme ve gelişmenin bir dizi tekdüze aşaması boyunca ilerlemesi olarak gören toplumsal değişim modelidir. ABD de dahil olmak üzere, Fransa ve Kuzeybatı Avrupa toplumları bu gelişimsel yörüngenin zirvesinde görülmüştür. Bu toplumsal değişim modeli gün geçtikçe etkisini yitirse de, hem bilimsel teoriler hem de sıradan insanların sonraki yüzyıllardaki davranışları üzerinde etkili olmuştur. 1700'lerin Aydınlanma Çağı sırasında kalkınma idealizmi; siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve aile değişimi gibi bir dizi fikrin temeli olmuştur. Diğer düşünceler dışında, gelişimsel idealizm; çekirdek aileyi, genç özerkliği, evlilikte daha geç yaşları, kadınların yükselen statüsünü, aile planlamasını, düşük doğurganlığı da tanımlamaktadır.¹⁴³ Böylece aile yaşamının boyutları, İngiliz dilindeki ilerleme, aydınlanma, gelişme, medeniyet ve modernite gibi en güçlü kelimelerle tanımlanmıştır. Bu kelimelerin karşıtları ise gelenek, geri kalmışlık ve gelişme eksikliği ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca gelişimsel idealizm bireylerin özgürlük, eşitlik ve rızaya dayalı sosyal ilişkilerle var olduğunu ifade etmektedir. Devredilemez olarak nitelendirilen ve deklare edilen özgürlük, eşitlik ve rıza kavramları sosyal, politik ve aile ile ilgili meselelere de konu olmuştur.¹⁴⁴

Evlilik yeni bir çekirdek ailenin oluşturulmasında, bağımsızlıktan ortak sorumluluğa geçişi işaret eden yasal ayinsel aşamayı simgelemektedir. Dolayısıyla bu geçişin gerçekleştiği yaş da önem arz etmektedir. 15-16. yüzyıl İngilteresinde üst düzey sınıfların evlilik yaşı hakkındaki kanıtlar daha kuvvetli iken, alt sınıflar için daha az tatmin edici düzeydedir. 16. yüzyıl sonlarına doğru İngiltere'de kızlar ortalama 20 yaşında evlenirken, 17 ve 18. yüzyılda bu sayı 22-23 seviyelerine yükselmiştir.

¹⁴² A.e., s. 30.

¹⁴³ Arland Thornton, "The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and Family Change", **Demography**, Vol: 38, No: 4, 2001, s. 449-465.

¹⁴⁴ A.e.

Toprak sahibi aa sınıfı için yasal mirasçıların ilk evlenme yaşı 16. yüzyılın başlarında 21, 16. yüzyılın sonlarında 22, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında 27-29 arasında olmuştur. Bu artışın nedenlerine bakıldığında ilk olarak ebeveynlerin çocuklarına ileride daha çok eş seçme özgürlüğü sunacağının düşünülmesidir. İkinci olarak medikal nedenler ileri sürülmektedir. Zira o dönemde erkeklik sıvısının büyümeyi kontrol eden hayati bir sıvı olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden tam olgunluktan önce aşırı akıntının fiziksel ve entelektüel büyümeyi engelleyeceğine inanılmaktadır. Son olarak mirasçıların ve eşlerinin yüksek öğreniminin artan süresi bu artışta etkili olmuştur.¹⁴⁵

Plebler (avam tabaka) içinde evlilik yaşı çok daha farklı bir seyir izlemiştir. Açıklanamayan bazı bölgesel istisnalar dışında her iki cinsiyette de orta ve alt sınıfların geç evlendiğine dair kanıtlar sunulmaktadır. Fransa, İtalya ve İngiltere için sunulan kanıtlar küçük mülk sahipleri ve emekçilerin ortalama ilk evlilik yaşının 16. yüzyılda oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir. 17. ve 18. yüzyılın bir kısmında bu sayı erkeklerde 26’dan 30’a, kadınlarda 24’ten 27’ye yükselmiştir. Daha az kanıt olmakla beraber saray çalışanları ve esnaflarda evlilik, ortalamadan bir yıl daha düşüktür. Bu durum iyi beslenme ya da erken cinsel olgunlaşma ile açıklanmakla birlikte, sosyal adetler ve ekonomik kaynaklara erişimle de açıklanabilir. Bu gecikmiş evlilik geleneği Kuzeybatı Avrupa medeniyetinin olağanüstü bir özelliğidir ve genelde tatmin edici bir açıklamadan yoksundur. Ergenlerin diğer insanların evlerinde hizmetkr olarak çalışması ya da kasabalarda yedi yıl boyunca çırak olarak kalmaları gibi uygulamalar evlilikte gecikmeye neden olan muhtemel faktörler arasında değerlendirilebilir. Ayrıca reform sonrası Hristiyanlığın muğlaklığı ve tutumunun da geç evliliği desteklediği ileri sürülmektedir.¹⁴⁶

Farklı popülasyonların ilk evlenme yaşı ya da hiç evlenmeme gibi kararlarında etkili olan faktörlerden birinin Batı toplumları için Maltusyan görüşün “ahlaki kısıtlama” kavramıyla zdeşleştirilmesidir. Zira artan evlilik yaşı, hiç evlenmeme oranlarındaki yükseklik, doğum oranlarındaki azalış gibi değişkenler bunun en tipik

¹⁴⁵ Lawrence Stone, **The Family, Sex and Marriage: In England 1500-1800**, New York, Harper&Row, 1977, s. 46.

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 50, 52.

örnekleri olarak gösterilebilir. 57 ülke üzerinde yapılan bir çalışmada 1960'lı yıllarda evliliğin Doğu ülkelerinde Batı'ya göre daha uygun ve arzu edilir olduğunu göstermektedir. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ülkelerinde de daha geç evlilik gözlemlenmeye başlanmıştır. Batılı olmayan ülkelerde daha önce var olmayan evlilik üzerindeki kısıtlamaların bu dönemden sonra daha çok hissedilir hale geldiği görülmektedir. Özellikle arazi kıtlığı, kırsal alanlarda yetersiz istihdam, şehirlerde kalabalığın artması, işsizlik vb. faktörler bu süreçte etkili olmuştur. Aynı şekilde yüksek eğitilmiş elitler arasında da evlilik daha az arzu edilir hale gelmeye başlamıştır. Evlilik davranışlarında Doğu ile Batı toplumları arasında zamanla bir yaklaşma olacağını söylemek mümkündür. Ortalama ilk evlilik yaşında ve hiç evlenmeme oranlarında bölgeler arasında zaman içerisinde homojenleşme görülecektir. Ancak Batılı olmayan toplumlarda evlilik erteleme ve hiç evlenmeme hususunun daha önce sanayileşen Batı toplumlarının seviyesine ulaşması ise pek olası değildir.¹⁴⁷

Evli bireylerin evli olmayanlara göre, fiziksel, ruhsal, psikolojik anlamda çıktılarının daha olumlu olduğu bilinmektedir. Ayrıca evli olan bireylerin mutluluk düzeyleri daha yüksek olmaktadır.¹⁴⁸ Hatta yapılan bir çalışmada hastalık ve ölüm oranlarının evli çiftlerde evli olmayan çiftlere kıyasla daha düşük olduğu dahi gözlemlenmiştir.¹⁴⁹ Sosyal ve ekonomik anlamda evliliğin pozitif çıktıları olmasına¹⁵⁰ rağmen son dönemlerdeki çalışmalarda evlilik yaşının arttığı gözlemlenmektedir. Bu artış hem doğu hem batı toplumlarında görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında dünyadaki evlilik yaşının artışının genel seyri ortaya konacaktır.

¹⁴⁷ Ruth B. Dixon, "Explaining Cross-Cultural Variations in Age at Marriage and Proportions Never Marrying", **Population Studies**, Vol: 25, No: 4, 1971, s. 215, 230.

¹⁴⁸ Nilay Pekel Uludağı ve Gülçin Akbaş, "Evlilik ile Çocuk Sahibi Olmaya İlişkin Sosyal Saat Algısı ve Evlilik Doyumu", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 42, 2019, s. 190.

¹⁴⁹ Janice K. Kiecolt-Glaser, "Marriage and Health: His and Hers", **Psychological Bulletin**, Vol: 27, No: 4, 2007, s. 472.

¹⁵⁰ Marta Elliott, "Impact of Work, Family, and Welfare Receipt on Women's Self-Esteem in Young Adulthood", **Social Psychology Quarterly**, Vol: 59, No: 1, 1996, s. 80-95.

2.1.1. Afrika Kıtası

Afrika kıtası evlilik yaşının en düşük olduğu kıtaların başında gelmektedir. 156 ülke üzerinde yapılan bir çalışmada evlilik yaşı ortalaması 20 altında olan 23 ülkenin 15'inin Afrika'da olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde kadın ve erkek arasındaki ortalama evlilik yaşı arasındaki farkın en yüksek olduğu (5,2 yıl) kıtalardan biri Afrikadır. Bu farkın en yüksek olduğu ülke ise 9,2 yıl ile Gambiya olmuştur. Afrikalı kadınların cinsiyet ilişkilerine farklı bakış açıları, diğer bölgelere kıyasla erken evlenmelerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsel aktivitenin erken yaşta başladığı Afrika'da birden fazla birlikte partnerle beraberlik de yaygın olarak görülebilmektedir. Örneğin, Botswana'da ve Liberya'da 15-24 yaş arasındaki evlenmemiş kadınların %75'ten fazlasının cinsel deneyimi olduğu bilinmektedir.¹⁵¹

Tablo 1: Bazı Afrika Ülkelerinin Kentsel Bölgelerinde Ortalama İlk Evlilik Yaşı

Ülkeler	1945-49	1950-54	1955-59	1960-64	1965-69	1970-74	1975-79
Benin	19	18,7	19,5	19,4	20	19,9	20,8
Botswana	22,1	23,4	24,3	25	-	-	-
Burkina Faso	17,4	17,7	17,9	17,9	18,5	18,7	20,7
Kamerun	17,3	17,9	18	17,9	18,2	20,2	-
Gana	18,7	18,7	19	19,4	19,9	21,3	-
Nijerya	18,3	17,9	17,9	18,7	20,2	20,5	-
Mozambik	18,1	17,9	17,4	18,4	17,8	18,2	19
Tanzanya	17,1	17,8	17,2	18,7	19,4	20,2	20,6
Güney Afrika	23,8	23	23,7	24,5	26,4	-	-

Kaynak: Michel Garenne, "Age at marriage and modernisation in sub-Saharan Africa", **Southern African Journal of Demography**, Vol: 9, No: 2, 2004, s. 69 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Son 50 yılda 32 Sahra altı Afrika ülkesinde hem kırsal alanda hem kentsel bölgelerde evlilik yaşının artış trendine girdiği ifade edilmektedir. Bu artış trendi daha çok kentsel alanlarda hissedilmektedir. Son 50 yılda yaşanan sosyo-ekonomik değişimler bu değişimin en önemli nedenleri arasındadır. Özellikle artan eğitim ve gelir seviyesi evlilik yaşının artışında önemli iki faktör olarak görülmektedir.¹⁵² Örneğin; Güney Afrika'da 1996 yılında erkeklerde 31 olan ortalama evlilik yaşı 2007

¹⁵¹ Narumon Saardchom and Jean Lemaire, "Causes of Increasing Ages at Marriage: An International Regression Study", **Marriage & Family Review**, Vol: 37, No: 3, 2005, s. 75.

¹⁵² Michel Garenne, "Age at marriage and modernisation in sub-Saharan Africa", **Southern African Journal of Demography**, Vol: 9, No: 2, 2004, s. 59-60.

yılına gelindiğinde 32,5 seviyesine yükselmiştir. Kadınlarda 1996 yılında 28 olan ortalama ilk evlilik yaşı ise 2007 yılına gelindiğinde 30 yaşına yükselmiştir.¹⁵³ Sonuç olarak günümüze doğru birçok Afrika ülkesinde evlilik yaşının hem kadınlarda hem erkeklerde artış eğiliminde olduğu görülmektedir.¹⁵⁴

2.1.2. Asya Kıtası

Asya kıtası için 1970'lere kadar önemli olan geniş aile ve akrabalık bağları, 1970'li yıllardan sonra artan evlenmeme ve daha geç evlenme eğilimiyle değişime uğramıştır. Afganistan ve Bangladeş gibi ülkelerde evlilik yaşları daha düşükken, Japonya, Singapur, Hong Kong gibi ülkelerde daha yüksek düzeylerde seyretmektedir. Nepal'de erkeklerde bir miktar düşük olan evlilik yaşı, Singapur ve Japonya'da daha yüksek seyretmektedir. Aslında Asya ülkeleri arasında oldukça keskin çeşitlilikler olduğu söylenebilir. Örneğin Japon ve Koreli kadınların %1'inden azı 20 yaşından önce evlenirken bu oran Bangladeş'te %50'nin üzerine çıkabilmektedir.¹⁵⁵ İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda evlilik yaşı bir süre oldukça kabul edilebilir düzeyde kalan Japonya'da 1975 ile 1995 yılları arasında ortalama evlilik yaşı kadınlarda 24,5'ten 27,7'ye, erkeklerde ise 27,6'dan 30,7'ye yükselmiştir.¹⁵⁶ 2019 yılı istatistiklerinde ortalama ilk evlilik yaşı kadınlarda 29,6 erkeklerde 31,2 olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁷ Batılılaşma ve kültürel değerlerde yaşanan değişim Japonya'da evlilik yaşının artışında etkili olan unsurlar arasındadır. Geçmiş toplumlarda aile, toplum, şirket gibi olgular daha çok vurgulanırken şimdilerde bireye odaklanma artmıştır. Evlilikte “geç ya da asla” anlayışı o kadar yaygındır ki, bu davranış Japonca'da “bankon” olarak isimlendirilmektedir. Geçmiş tecrübelerde evlilik, yetişkinliğe giden yolda gerekli görülen bir adım olarak görülürken, günümüz Japonyasında gençlerin

¹⁵³ M. E. Palamuleni, “Recent Marriage patterns in South Africa 1996-2007”, **Bangladesh e-Journal of Sociology**, Vol: 7, No: 1, 2010, s. 52.

¹⁵⁴ United Nations, “World Marriage Data 2017”, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/development/desa/population/theme/marriage-unions/WMD2017.asp>, 05.12.2020.

¹⁵⁵ Saardchom and Lemaire, **a.g.e.** s. 76.

¹⁵⁶ Robert D. Retherford, Naohiro Ogawa and Rikiya Matsukura, “Late Marriage and Less Marriage in Japan”, **Population and Development Review**, Vol: 27, No: 1, 2001, s. 65.

¹⁵⁷ Mean age at first marriage in Japan from 1955 to 2019, by gender, (Çevrimiçi), <https://www.statista.com/statistics/611957/japan-mean-age-marriage-by-gender/#:~:text=According%20to%20a%20statistic%20about,when%20they%20first%20got%20married.,> 06.04.2021.

aile bağlarının esnekleşmesi, daha özgür olması evlenmek için daha az baskı görmelerine neden olmaktadır. Zamanla evlilik öncesi cinsel birlikteliğin kabul edilebilir hale gelmesi de bu sürece etki eden unsurlar arasındadır.¹⁵⁸

Gelişmiş ekonomilerde yaşanan demografik dönüşümlere verilebilecek en iyi Asya örneklerden biri de Endonezya olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960-1990 yılları arasında Endonezya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, eğitim ve sağlık alanında elde edilen kazanımlar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bunun bir neticesi olarak evlilik yaşıyla alakalı değişimler de yaşanmıştır. Zira 20. yüzyılın son çeyreğinde bu değişimleri görmek mümkündür. 1971 yılında 15-19 yaşındaki Endonezyalı kadınların %37'si evliyken bu fraksiyonun 2003 yılında %10'dan daha az olduğu görülmektedir.¹⁵⁹ Günümüzde Endonezya'da erken evliliklerin oldukça nadir olduğunu söylemek mümkündür. Zira kızlarını eğitmek için yatırım yapan ebeveynlerin, kızlarının eğitimi sonunda daha iyi ya da eğitilmiş eşler bulacakları konusunda umutlu oldukları görülmektedir. Bu yüzden ebeveynler kızlarının okulu bitirene kadar evliliklerini ertelemelerine genelde olumlu yaklaşmaktadır. Ebeveynlerin kızlarının evlenmelerini geciktirmek istemesinin bir diğer nedeni de, kız çocuklarının hane ekonomisine yaptığı katkıdır.¹⁶⁰ Yine aynı şekilde Malezya'da da evlilik yaşının artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. 1947 yılında kadınlarda ortalama evlilik yaşı 18,5 iken 1970 yılına gelindiğinde evlilik yaşı 22,3 düzeyine ulaşmıştır.¹⁶¹ Dünya Bankası 2010 verilerine göre ise bu yaş 25,7 seviyesine kadar yükselmiştir.¹⁶²

Nüfusça en kalabalık Asya ülkesi olan Çin ile alakalı verilere bakıldığında, 1920'lerin sonlarında kadınlarda 17,5 olan evlilik yaşı erkekler için 21,3 seviyesinde

¹⁵⁸ Saardchom and Lemaire, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁵⁹ Jenna Nobles and Alison Bütünheim, "Marriage and Socioeconomic Change in Contemporary Indonesia", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 70, No: 4, 2008, s. 904-905.

¹⁶⁰ Ekawati S. Wahyuni, "The Impact of Migration on Family Structure and Functioning in Java", **The Family in the New Millennium: World Voices Supporting the "Natural" Clan Volume 3**, Ed. A. Scott Loveless and Thomas B. Holman, USA, Preager, 2007, s. 229.

¹⁶¹ Barbara Von Elm and Charles Hirschman, "Age at First Marriage in Peninsular Malaysia", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 41, No: 4, 1979, s. 877.

¹⁶² TradingEconomics, "Malaysia-Mean Age First Marriage, Female", (Çevrimiçi), <https://tradingeconomics.com/malaysia/mean-age-at-first-marriage-female-wb-data.html>, 18.07.2020.

tespit edilmiştir. Yine aynı dönemde yapılan çalışmalarda kadınların binde birden daha azının hiç evlenmediği bu sayının erkeklerde binde üçten az olduğu gözlemlenmiştir.

1940-46 döneminde Güneybatı Çin’de yapılan bir çalışmada kadınlarda ortalama evlilik yaşının 18,3 erkeklerde ise 20,1 seviyesinde olduğu görülmüştür. Aynı bölgede erkeklerin yaklaşık %90’ı kadınların ise yaklaşık %70’inin 20 yaşından önce evlendiği tespit edilmiştir. Günümüze doğru gelindiğinde ise ortalama evlilik yaşının önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir. 1974 yılına gelindiğinde Pekin’de kırsalda yaşayan kadınların %99,8’i 23 yaşından sonra evlenirken, kentlerde yaşayan kadınların %99,4’ünün 25 yaşından sonra evlendiği gözlemlenmiştir.¹⁶³ Diğer yandan sosyo-ekonomik anlamda Çin’in de birkaç on yıl öncesinde kadar ciddi değişiklikler yaşadığı bilinmektedir. Örneğin Çin’de evli gibi birlikte yaşama oranları artış gösterse de, bu yaşam biçimi evliliğin alternatifi olmaktan çok, evliliğe öncü olarak görülmektedir. Evli gibi birlikte yaşayan çiftlerin çoğunluğu nihayetinde evlenmektedir. Örneğin; 2010-2012 yılları arasında evlenen çiftlerin %40’ından fazlasının daha evvelden evli gibi birlikte yaşadığı bilinmektedir. Birlikte yaşama ve evlilik öncesi cinsel birliktelikteki hızlı artışa rağmen evlilik dışında çocuk doğurma oldukça nadirdir.¹⁶⁴ 2010 yılı verilerine göre erkeklerde 25,6 olan ilk evlilik yaşı kadınlarda 23,3 düzeyindedir. İki farklı modelle tahminleme yapılan bir çalışmada 2050 yılı için erkeklerde bu yaşın 30,2’ye ya da 26,7’ye kadınlarda 26,0’a ya da 22,3 seviyelerine geleceği öngörülmüştür.¹⁶⁵

Hindistan Asya Kıtası’ndaki nüfus anlamında en büyük ikinci ülke konumunda olmasıyla en az Çin kadar önem arz etmektedir. Hint toplumunda evliliğin dini bir görev olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yönüyle demograflar nezdinde evlilik her zaman tartışma konusu olmaya açık bir meseledir. Birtakım veriler Hintli kadınların evliliğe çok erken yaşlarda girdiğini göstermektedir. 1951 yılı verilerine göre kadınlarda ortalama evlilik yaşı 13’tür. Bu sayı 1961-65 yılları arasında 16,1

¹⁶³ H. Yuan Tien, “Age at Marriage in the Peoples’s Republic of China”, **The China Quarterly**, No: 93, 1983, s. 93-94.

¹⁶⁴ Li Ma and Ester Rizzi, “Entry into first marriage in China”, **Demographic Research**, Vol: 37, 2017, s. 1232.

¹⁶⁵ Christophe Z. Guilmoto, “Sex Ratios at Birth and Future Marriage Squeeze in China and India, 2005-2100”, **Demography**, Vol: 49, No: 1, 2012, s. 86.

seviyesine yükselmiştir. Ondan sonraki otuz yıllık süreç içerisinde ise bu sayı 17,7 seviyesinde tespit edilmiştir. 2001 yılı verilerinde kadınlarda ortalama evlilik yaşının 18,3 olduğu görülmektedir. Racastan eyaletinde 2001 yılı verilerine göre kadınlarda 17,6 olan ortalama ilk evlilik yaşı Tamil Nadu’da 20,6 seviyesindedir. Diğer yandan UNICEF’in açıklamasına göre Hintli fakir aileler ergenliğe erişmiş kızlarını yük olarak görmektedir ve evliliklerini aile için gerekli bir hayatta kalma stratejisi olarak değerlendirmektedir.¹⁶⁶

2.1.3. Avrupa Kıtası

1960’tan günümüze Avrupa’nın tüm bölgelerinde kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşı artış eğilimindedir. İskandinavya’da 2012 yılı verilerine göre 32 sınırına yaklaşan ortalama ilk evlilik yaşının Batı Avrupa’da 30 sınırının üzerine çıktığı görülmektedir. Güney Avrupa’da 30 yaşın çok az altında seyreden ortalama ilk evlilik yaşı Orta ve Doğu Avrupa’da ise 28 seviyesindedir. Avrupa kıtasında evlilik yaşının erkeklerde birçok ülkede 30’un üzerine çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle kuzey ülkelerinde bu sayı daha yukarıları çıkabilmektedir.

Tablo 2: Bazı Avrupa Ülkelerinde Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Kadın ve Erkek)

Ülkeler ve Yıl	Erkek	Kadın
Belçika (2017)	33,5	31,2
Bulgaristan (2018)	30,8	27,5
Danimarka (2018)	34,9	32,5
Yunanistan (2018)	33,4	30,3
İspanya (2018)	35,6	33,5
İtalya (2018)	35,2	32,4
Hollanda (2018)	34,1	31,6
Slovenya (2018)	33,7	31,2
Finlandiya (2018)	34,3	31,7
İsveç (2018)	36,7	34,0
Birleşik Krallık (2015)	33,4	31,5
Norveç (2018)	33,1	30,5
İsviçre (2018)	32,9	30,5
Almanya (2017)	34,0	31,2
Fransa (2017)	34,9	32,8

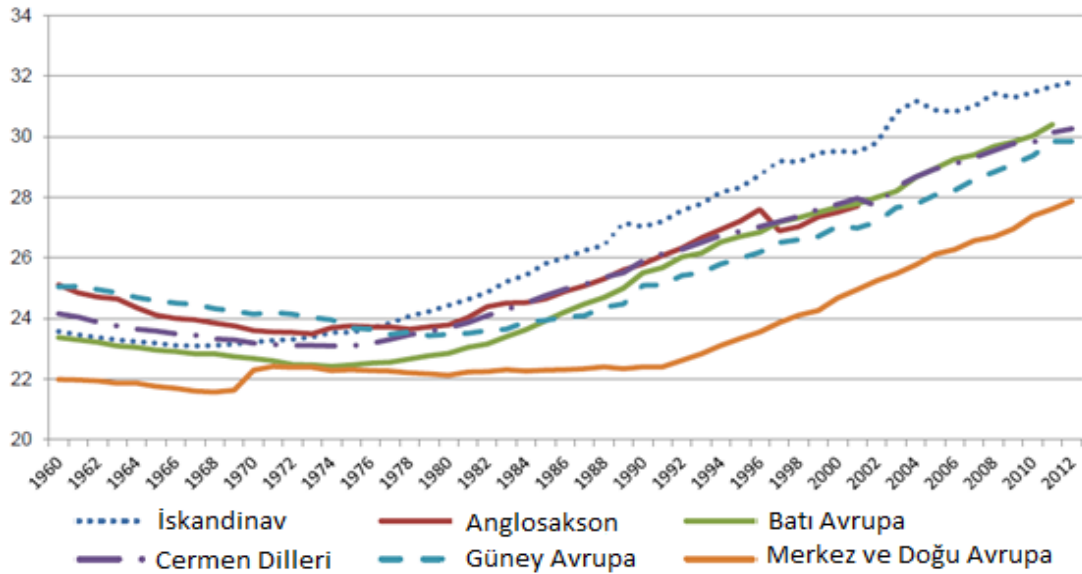
Kaynak: Eurostat, “Mean age at first marriage by sex”, (Çevrimiçi), <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00014&language=en>, 15.07.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

¹⁶⁶ Arun Kumar Acharya, “The Influence of Female Age at Marriage on Fertility and Child Loss in India”, **Trayectorias**, Vol: 12, No: 31, 2010, s. 68.

Yukarıda Tablo 2’den görüldüğü üzere Bulgaristan’da erkeklerde 30,8 olan ortalama ilk evlilik yaşı, kadınlarda 27,5 seviyesindedir. İspanya’da erkeklerde 35,6 olan ortalama ilk evlilik yaşı kadınlarda 33,5 seviyesine kadar yükselmiştir. Yine aynı şekilde Almanya’da erkeklerde 34’e kadar yükselen ortalama ilk evlilik yaşı kadınlarda 31,2 seviyesine ulaşmıştır.

Ayrıca bu ülkeler arasında evli olmadan birlikte yaşayan ve evlilik dışı doğumun en yüksek olduğu ülke İsveç’tir. Bu çerçevede evliliklerin azalmasındaki en büyük sebebin evli gibi birlikte yaşama olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁷ Ayrıca yapılan bir çalışmada 9 Avrupa ülkesinde erkeklerin %10’dan fazlasının 50 yaşına kadar hiç evlenmediği gözlemlenmiştir. Erkeklerde evlenme oranının en düşük olduğu ülke de yine aynı şekilde İsveç’tir. Dini inançlarda yaşanmaya başlayan hızlı düşüş neticesinde, Avrupa’da yasal evlilik dışında çokça kabul gören diğer ilişkiler düşük evlilik oranlarının tetikleyicisi olmaktadır.¹⁶⁸

Grafik 1: Avrupa’da Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişim Seyri (Kadın)

Kaynak: Livia Sz. Oláh, “Changing families in the European Union: trends and policy implications”, *Families and Societies Working Paper Series*, 44, 2015, s. 39.

Grafik 1’de görüldüğü üzere İskandinavya’da 2012 yılında kadınlarda 32 yaşına kadar yükselen ortalama ilk evlilik yaşı, Batı Avrupa’da 30’ların üzerine

¹⁶⁷ Jan Trost, “Family Studies in Sweden”, *Marriage & Family Review*, Vol: 23, No: 3-4, 1996, s. 723-744.

¹⁶⁸ Saardchom and Lemaire, *a.g.e.*, s. 78.

çıkmıştır. Bu sayı Doğu Avrupa ve Güney Avrupa ülkelerinde nispeten daha düşük seviyelerde seyretmektedir.

2.1.4. Kuzey Amerika Kıtası

Kuzey Amerika ülkelerinde de ortalama ilk evlilik yaşının artış eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. 2018 yılı verilerine göre ABD’de erkeklerde 30,1 olan evlilik yaşı kadınlarda 28,3 seviyesindedir. Ortalama evlilik yaşı siyahilerde biraz daha yüksek seyretmekle beraber erkeklerde 31,9, kadınlarda 31,4 seviyesindedir. Yerliler/Kızılderililer ve Alaska yerlilerinde ise ortalama evlilik yaşı erkeklerde 30,9 kadınlarda 29,3 seviyesindedir. İspanyol ya da Latinlerde erkeklerde 29,8 kadınlarda 27,9 düzeyindedir. İspanyollarda ya da Latin olmayan beyazlarda ise erkeklerde 29,6 kadınlarda 27,7 seviyesindedir.¹⁶⁹ 2008 yılı Kanada verilerine göre erkeklerde 31 olan ortalama ilk evlilik yaşı kadınlarda 29,6 seviyesindedir.¹⁷⁰ Meksika’da 30 yaşına yaklaşan evlilik yaşı kadınlarda 28 düzeyinde seyretmektedir.¹⁷¹ 2002 yılında Amerika’da yapılan Ulusal Evlilik Projesi çalışmasında erkeklerin neden evlenmediğine dair on sebep şu şekilde sayılmıştır:¹⁷²

- Erkekler geçmişe göre cinsel birlikteliğe evlilik olmadan da çok rahat ulaşabiliyorlar.
- Evlenmek yerine evli gibi birlikte yaşayarak eş sahibi olmanın faydalarından yararlanabiliyorlar.
- Boşanmanın neticesinde oluşacak finansal risklerden kaçınmak istiyorlar.
- Çocuk sahibi olmak için yaşlarının ilerlemesini bekliyorlar.
- Evliliğin çok fazla değişiklik ve taviz gerektirmesinden korkuyorlar.
- Henüz ortaya çıkmayan mükemmel ruh eşlerini bekliyorlar.
- Evlenmek için az sosyal baskıya maruz kalıyorlar.

¹⁶⁹ Statista, “Median age of U.S. Americans at their first wedding 2018, by race and origin”, (Çevrimiçi), <https://www.statista.com/statistics/372080/median-age-of-us-americans-at-their-first-wedding-by-race-and-origin/>, 17.07.2020.

¹⁷⁰ Anne Milan, **Marital Status: Overview, 2011**, Canada, Minister of Industry, 2013, s. 10.

¹⁷¹ OECD Family Database, “Marriage and divorce rates”, (Çevrimiçi), https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, s. 3, 17.07.2020.

¹⁷² Barbara Dafoe Whitehead and David Popenoe, “Why Men Won’t Commit: Exploring Young Men’s Attitudes About Sex, Dating and Marriage”, **The National Marriage Project**, New Jersey, Rutgers, 2002, s. 6.

- Hâlihazırda çocuğu olan bir kadınla evlenmek istemiyorlar.
- Eş sahibi olmadan önce kendi evlerinin olmasını istiyorlar.
- Mümkün olduğunca bekâr yaşamın tadını çıkarmak istiyorlar.

Hal böyle olunca sadece Avrupa için değil ABD ve diğer Kuzey Amerika ülkeleri için de evlilik dışı birlikte yaşama olgusu geçerlidir. 1965'ten bu yana ilk evlilikten önce birlikte yaşama oranlarının dört kattan fazla arttığı ifade edilmektedir.¹⁷³ Özetle her ne kadar yayınların ayrıntılarında farklılıklar gözükse de argümanların ortak noktası Amerika'daki kültürel değişikliklerin insanların evlilikler ve aileler üzerindeki değerini azalttığı gerçeğidir. Bireyin acil ihtiyaçları, arzuları ve memnuniyeti gün geçtikçe daha çok vurgulanmaktadır. Amerikan sisteminde yaşanan bu değişiklik, Amerika'da artık evliliğin önemli olduğuna inanılmadığı, bunun yerine yaşamın evlilik olmadan da tatmin edilebileceğine inanılmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷⁴

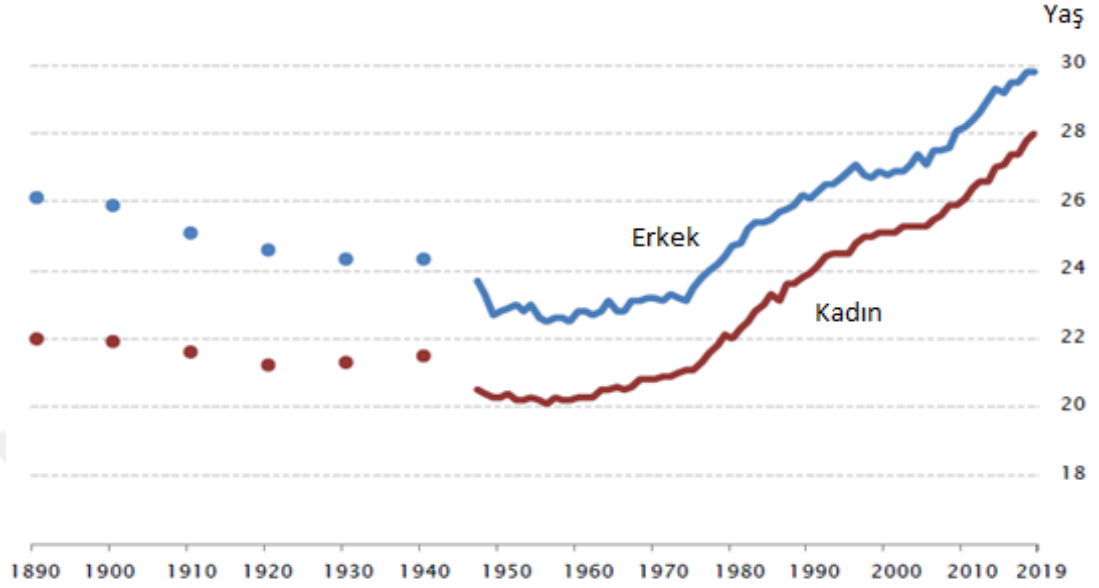
ABD genelinde evliliklerin seyrine bakıldığında 1890'dan bu yana bir dönem azalış trendine giren evlilik yaşının daha sonra arttığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar ekonomik belirsizlikteki artışların bireylerin evliliğe girme oranını yavaşlattığını iddia etmektedir. Alternatif olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler genç yaşta evliliklerin önünü açmıştır. Bebek patlaması dönemindeki ekonomik fırsatlar bireylerin erken evlilik ideallerini tetiklemiştir. Büyük Buhran dönemindeki ekonomik sıkıntılar da bireylerin erken evlilik hedeflerine ulaşmalarını engellemiştir. Diğer nedenler ise, gebelikten korunma yöntemlerinin artması, kürtajın yaygınlaşması, artan eğitim düzeyi ve kadınların işgücüne katılımının artmasıdır. Kadın hareketleriyle beraber ideolojilerde yaşanan değişiklikler de evlilik yaşının artmasında belirleyici olmuştur.¹⁷⁵

¹⁷³ Saardchom and Lemaire, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁷⁴ Gary R. Lee and Krista K. Payne, "Changing Marriage Patterns Since 1970: What's Going On and Why?", **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 41, No: 4, 2010, s. 539.

¹⁷⁵ Jay D. Teachman, Karen A. Polonko and John Scanzoni, "Demography of the Family", **Handbook of Marriage and the Family**, Ed. Marvin B. Sussman and Suzanne K. Steinmetz, New York, Plenum Press, 1987, s. 6.

Grafik 2: 1890'dan 2019'a ABD'de Ortalama İlk Evlilik Yaşı

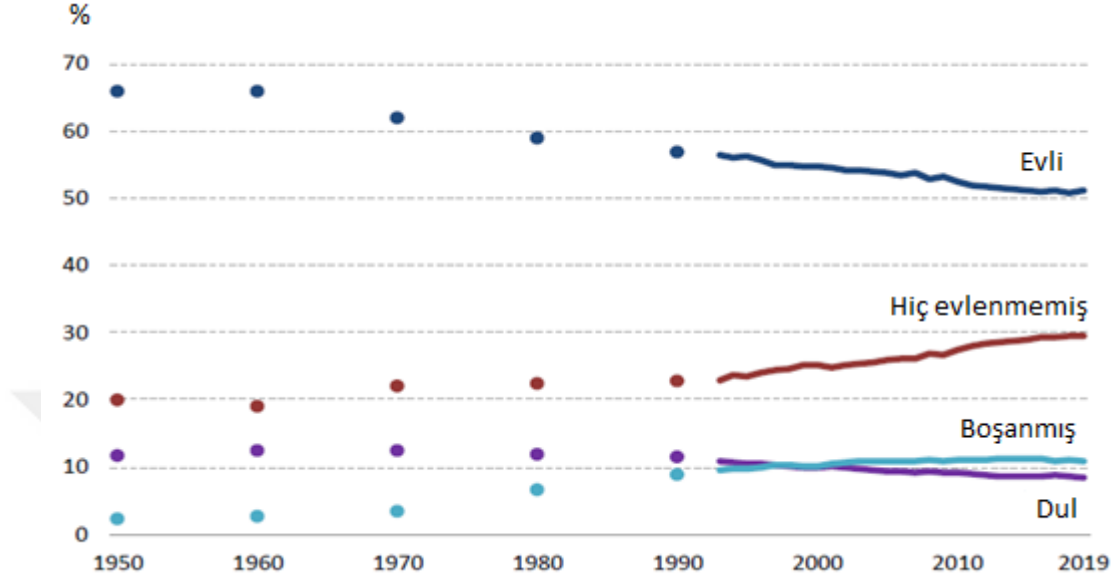

Kaynak: U.S Census Bureau, **Decennial Censuses, 1890 to 1940, and Current Population Survey, Annual Social and Economic Supplements, 1947 to 2019**, U.S Department of Commerce verilerinden alınmıştır. * 2019 verisinden itibaren aynı cinsiyetten evlilikler de verilere dahil edilmiştir.

Grafik 2'den de anlaşılabilirdiği üzere, ABD'de 1980'lerde ortalama evlilik yaşı kadınlarda 22 iken bu yaş erkeklerde 24 seviyesindedir. 1990'lara gelindiğinde bu sayı kadınlarda 24'e erkeklerde 26'ya yükselmiştir. Bu verilere göre yetişkin gençlerin evlilikten erken yaşlarda evlenmekten kaçındığı söylenebilir. ABD özelinde evlilik yaşındaki artışın evlilik kalitesini olumlu yönde etkilediğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Erken yaşta evlenen bireylerin, uygun ortak yönlerini aramak için daha az zaman harcadıkları, daha az finansal kaynağa sahip oldukları ve psikolojik olarak olgunluk seviyeleri düşük olduğu için daha az olgunlaştıkları bilinmektedir. Muhtemelen bu nedenlerden ötürü evliliklerin boşanma ile sonuçlandığını görme olasılığı daha yüksektir. Bu nedenle genç yetişkinlerin evliliği erteleme eğilimi nüfusun medeni kalite düzeyini artırmış olabilir. Ancak bu sonuç üzerine kesin konuşmak hatalı olacaktır. Çünkü evliliği erteleyen birçok genç yetişkin bunun yerine birlikte yaşamayı tercih etmektedir. Birlikte yaşamamanın sonraki evliliklerin kalitesi üzerinde olumsuz sonuçları da olabilmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Paul R. Amato, Alan Booth, David R. Johnson and Stacy J. Rogers, **Alone Together: How Marriage in America is Changing**, Harvard University Press, 2007, s. 20.

Grafik 3: ABD’de Evlenenler, Boşananlar ve Hiç Evlenmeyenlerin Oranı (Kadın)

Kaynak: U.S. Census Bureau, **Decennial Censuses, 1950 to 1990, and Current, Population Survey, Annual Social and Economic Supplements, 1993 to 2019**, U.S Department of Commerce verilerinden alınmıştır.

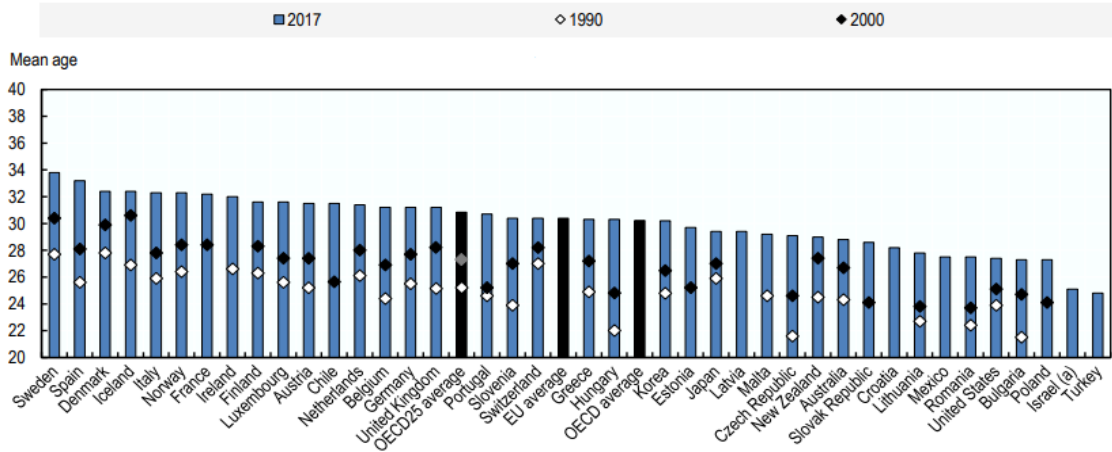
Görüldüğü üzere (Grafik 3) yıllar itibariyle artan boşanma oranları, hiç evlenmeyen bireylerde yaşanan artış ve evlilik oranlarındaki azalışla beraber evlilik yaşının da artması, sorunun kısır bir döngü içerisine girdiğinin göstergesidir.

2.1.5. Güney Amerika Kıtası

Güney Amerika Kıtası da dünyada oransal olarak 50 yaşına kadar evlenmeyenlerin en çok olduğu kıtalardan biridir. Bazı Karayip ülkelerindeki evlilik dinamikleri de dünyanın geri kalanından oldukça farklı seyretmektedir. Bunun en tipik örneklerinden biri Jamaika olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerde 34,8 olan ortalama evlilik yaşı kadınlarda 33,2 seviyesindedir. Yine Dominik Cumhuriyeti’nde kadınlarda ortalama evlilik yaşı 32,5 düzeyindedir. Orta Amerika ülkelerinden Barbados’ta ilk evlenme yaşı erkeklerde 34,3 kadınlarda 31,8 düzeyindedir. Yine aynı şekilde Grenada’da erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşı 34,4’lere ulaşmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁷ World Economic Forum, “In which country do people wait the longest to marry”, (Çevrimiçi), <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/country-where-people-wait-longest-to-marry/#:~:text=Jamaica%20leads%20all%20countries%2C%20with,34.8%20and%20women%20at%2033.2,17.07.2020>.

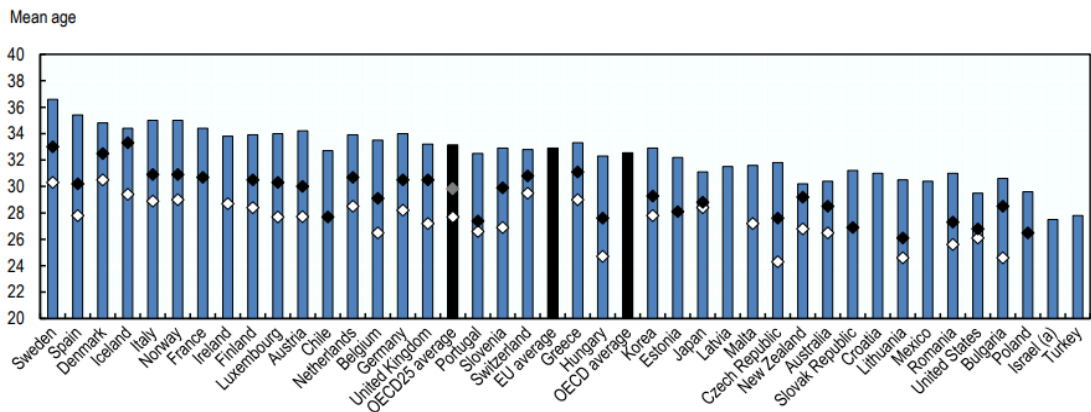
Grafik 4: OECD Ülkeleri'nde 1990, 2000, 2017 Yılı (Ya da Mümkün Olan En Geç Yıl) Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Kadın)

Kaynak: OECD Family Database, “Marriage and divorce rates”, (Çevrimiçi), https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, s. 3, 17.07.2020. Not: İzlanda ve Malta verisi 2011, Meksika verisi 2014, Fransa, İrlanda, İngiltere için 2015, Şili ve Estonya için 2016 verileri geçerlidir.

Grafik 4'den de görüldüğü üzere bütün ülkelerde 1990'dan günümüze kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşında ciddi artışlar yaşanmıştır. Yine Şile'de de görüldüğü üzere 2000'den günümüze neredeyse ortalama ilk evlilik yaşı 6 yaş yükselmiştir. Yine aynı şekilde Okyanusya kıtasında bulunan Avustralya ve Yeni Zelanda'da da yıllar itibariyle ortalama evlilik yaşının arttığı görülmektedir.

Grafik 5: OECD Ülkeleri'nde 1990, 2000, 2017 Yılı (Ya da Mümkün Olan En Geç Yıl) Ortalama İlk Evlilik Yaşı (Erkek)

Kaynak: OECD Family Database, “Marriage and divorce rates”, (Çevrimiçi), https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, s. 3, 17.07.2020.

Yine aynı şekilde Grafik 5’de ortalama evlilik yaşının erkeklerdeki yıllar itibariyle değişimi görülmektedir. Yukarıda birtakım Avrupa ülkelerinin verileri tablo halinde sunulmuştu. Buradan tekrar görüleceği üzere birçok Avrupa ülkesinde hem kadınlarda hem erkeklerde evlilik daha geç gerçekleşmektedir.

2.2. Dünyada Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları

Evlilik yaşının artışıyla alakalı en çatı nedenin “Ekonomik Modernizasyon Teorisi” olduğu söylenebilir. Bu yönüyle ekonomik kalkınmanın yönlendiricileri arasında; eğitim, fırsatların eşitlenmesi ve işgücü kompozisyonunda yaşanan değişiklikler sayılabilir. Modernleşme sürecinde, yükseköğrenim ve modern mesleki rolleri olan bireyler daha fazla bağımsızlık, eğitim zamanı ve kariyer inşası istemektedir. Bu durum da bireylerin hayatın ilerleyen dönemlerinde evlenmelerinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda kentleşme de evlilik zamanlamasının belirlenmesinde etkili olabilmektedir.¹⁷⁸ Hal böyle olunca evlilik zamanlaması; sosyal normlardan, ekonomik gerçekliklerden ve beklentilerden etkilenmektedir. Evlilik zamanlamasını etkileyen unsurlar ise, küreselleşme, kentleşme ve artan eğitimsel kazanım neticesinde olmaktadır. Netice olarak ebeveynlerin ve aile yapısının etkilerinin zayıflaması, bireylerin aile içerisindeki normatif kurallara daha az tepki vermesine neden olmuştur. Zaman içerisinde bireyler daha çok kendi kişisel tercihleri ve değerleri temelinde hareket etmeye başlamıştır. Batı’nın sanayileşmiş toplumlarında kişilerin cinsel yaşamları da dahil olmak üzere kendi yaşamları üzerinde önemli bir yetkiye sahip olması “bireyselleşme teorisi”nin de tutarlı bir şekilde işlediğini göstermektedir.¹⁷⁹ Zira seküler ve bireysel özgürlüğe daha fazla önem veren bireylerin, resmi olarak daha az evlenmeye meyilli oldukları bilinmektedir.¹⁸⁰

Birey, kariyerinden çocuk sahibi olmaya kadar birçok sosyal ve ekonomik meselede kendi arzusuna göre hareket etmektedir. Ancak bu olayların zaman akışı sosyal hayattan bağımsız da değerlendirilememektedir. Toplumda gerçekleşen hayata

¹⁷⁸ Saardchom and Lemaire, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁷⁹ Sabina Lissitsa, “Perceived Optimal Marriage Age in the Internet Era-Findings of a Nationwide Survey, **Marriage & Family Review**, Vol: 55, No: 2, 2019, s. 130.

¹⁸⁰ Ron Lesthaeghe and Johan Surkyn, “Cultural Dynamics and Economic Theories of Fertility Change”, **Population and Development Review**, Vol: 14, No: 1, 1988, s. 1-45.

dair olayların ne zaman gerçekleşeceğiyle alakalı ortak fikirler de bulunmaktadır.¹⁸¹ Bireyin hayatında yaşanan büyük olaylar, toplumun beklentileri ile uyuyorsa, toplum nezdinde “zamanında” (on-time), uyuyuyorsa “erken/gecikmiş” (off-time) olarak değerlendirilmektedir.¹⁸² Zamanında gerçekleşen yetişkin rollerinin pozitif anlamda çıktılarını görmek mümkündür. Örneğin; evliliğin zamanında gerçekleşmesi, depresyonun daha düşük seviyelerde görülmesine, yaşam doyumunun yükselmesine, özerklik ve yeterliliğin yüksek olmasına etki edebilmektedir.¹⁸³ Erken yaşta evlenen bireyler, evliliklerinde daha fazla sorun yaşarken evlilik doyumları da zamanında evlenenlere göre daha düşük olabilmektedir.¹⁸⁴ Geç yaşta evlenen bireylerdeki sonuçlar ise genelde pozitif olmaktadır. Psikolojik sağlık, iyilik hali gibi hususlarda geç evlenen bireylerin erken evlenen bireylere göre daha olumlu bir tablo sunduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁵

Özetle evlilik yaşının zaman içerisindeki değişimine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Kültürel farklılıklardan ekonomik nedenlere, eğitim seviyesinden dini etmenlere, ırk faktöründen değişen toplumsal değerlere birçok faktör evlilik yaşının belirleyicisi olabilmektedir. Bu noktada evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçlarını ekonomik, sosyo-kültürel ve diğer değişkenler üzerinden açıklamak mümkündür.

2.2.1. Ekonomik Temelli Açıklamalar

Ekonomik temelli açıklamalar beş noktada toplanabilir: i) Gary Becker’in evlilik piyasası görüşü, ii) kadınların işgücüne katılımı, iii) evlilik harcamalarının etkisi iv) işsizlik ve v) ebeveynlerin sosyo-ekonomik statüsü.

Bunlardan birincisi Gary Becker’e aittir. Becker Şikago Ekolü’nden biri olarak evlilik teorisi ortaya koymuştur. Son dönemlerde iktisatçıların para teorisi dışındaki

¹⁸¹ Bernice L. Neugarten, Joan W. Moore and John C. Lowe, “Age Norms, Age Constraints, and Adult Socialization”, **American Journal of sociology**, Vol: 70, No: 6, 1965, s. 710-717.

¹⁸² Sandra Bell and Christina Lee, “Does Timing and Sequencing of Transitions to Adulthood Make a Difference? Stress, Smoking, and Physical Activity Among Young Australian Women”, **International Journal of Behavioral Medicine**, Vol: 13, No: 6, 2006, s. 266.

¹⁸³ Pekel Uludağlı ve Akbaş, **a.g.e.**, s. 188.

¹⁸⁴ Gary R. Lee, “Age at Marriage and Marital Satisfaction A Multivariate Analysis with Implications for Marital Stability”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 39, No: 3, 1977, s. 493.

¹⁸⁵ Pekel Uludağlı ve Akbaş, **a.g.e.**, s. 188.

birçok davranışı açıklamak için iktisat teorilerini kullandığını savunan Becker, ırk ayrımcılığı, doğurganlık, siyaset, suç, eğitim, işgücüne katılım gibi konularda iktisat teorilerinin kullanılmasının, bu meselelerin daha anlaşılır olmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu minvalde Becker iktisat teorisinin, parasal ya da parasal olmayan meselelerin yanı sıra küçük grup ve rekabetçi olan tüm davranışlar için bir çerçeve sunabileceğini iddia etmektedir. Becker evliliğin de iktisat teorisi temelinde açıklanabileceğini ve evlilik davranışlarının, diğer şeylerin yanı sıra, doğum sayısı, nüfus artışı, kadınların işgücüne katılımı, gelir eşitsizliği gibi hususlarla ilintili olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁶ Burada Becker temel iktisat ilkeleriyle evliliğin bağdaştığı iki temel ilkedен bahsetmektedir. Birincisi evlilik pratikte gönüllülük esasına dayanır. İkincisi birçok kadın ve erkek eş ararken rekabet ettiklerinden bir “evlilik piyasası”nın varlığından söz edilebilir. Teori özünde, evlilik piyasasının dengesinin doğasından türetilmektedir.¹⁸⁷ Hal böyle olunca bireyler evlenmeyi, şayet bekâr kalmalarına kıyasla daha çok fayda elde edeceklerse tercih edeceklerdir.¹⁸⁸ Evlilik piyasası evlilik sonuçları için belirsizlik koşulları altında tekrarlanan bir araştırma süreci olarak görülebilir. Başka bir deyişle, evlilik bir arama sürecinin sonucu olarak görülür. Bu nedenle evlilik, toplanan mevcut bilgiler göz önüne alındığında optimum karar almayı temsil etmektedir. Bireyler ortak bir eşleşme için bir rezervasyon değeri¹⁸⁹ seçip ardından adaylar havuzundan defalarca arama yaparlar. Bireyler, rezervasyon değerlerini karşılayan veya aşan bir eş bulduklarında evlenmeyi tercih ederler. Diğer bir deyişle bireyler için arama değeri rezervasyon değerinden daha maliyetli olduğunda evliliği tercih edeceklerdir. Aksi takdirde bireyler evlilikten elde edilen kazançları kabul edilemeyecek kadar uzun bir süre için evliliği terk ederler. Özetle, bir kez yapılan eşleşmenin ve eş arama için harcanan zamanın uzunluğu (yani büyük ölçüde evlilik yaşı) rezervasyon değerinin bir fonksiyonudur. Buna göre evlilik yaşı hem evlilikten beklenen kazanımlara hem de uygun bir eş bulma maliyetine

¹⁸⁶ Gary. S. Becker, “A Theory of Marriage: Part I”, **Journal of Political Economy**, Vol: 81, No: 4, 1973, s. 813-814.

¹⁸⁷ **A.e.**, s. 814.

¹⁸⁸ Gary S. Becker, “A Theory of Marriage”, **Economics of the Family: Marriage, Children and Human Capital**, Ed. Theodore W. Schultz, University of Chicago Press, 1974, s. 299-351.

¹⁸⁹ Bir bireyin çalışmayı tercih etmeyeceği maksimum ve iş piyasasında çalışmayı kabul edeceği en düşük ücret düzeyini göstermektedir.

bağlıdır. Kişi ne kadar uzun süre eş ararsa ve evlilik piyasasında (en azından belli bir dereceye kadar) dolaşırsa iyi bir eş bulma olasılığı o kadar artacaktır.¹⁹⁰

Diğer yandan Becker ve arkadaşları, “Evlilik İstikrarsızlığının Ekonomik Analizi” adlı çalışmalarında, erkeklerin kazancındaki artışın ilk evliliklerde çözülme olasılığını azalttığını ifade etmektedir. Ayrıca ilk evlilikte çözülme olsa bile yeniden evlenme hızı olasılığı yüksektir. Bu sebeple, daha sonraki evlilikleri erteleme olasılığı da azalmaktadır. Ancak kadınlarda bu durum ters etki etmektedir. Kadınların beklenen kazancındaki artış evliliğin çözülme olasılığını artırmakta ve yeniden evlenme eğilimini de azaltmaktadır. Ayrıca tahmin edilemeyecek düzeydeki gelişmelerin (olumlu ya da olumsuz) evliliği istikrarsızlaştırdığı iddia edilmektedir. Örneğin, beklenmedik düzeyde yüksek ya da düşük erkek kazancı, çocuk sahibi olmada güçlük yaşama boşanma olasılığını artırmaktadır. Ayrıca, nispeten genç yaşta evlenenlerin evliliklerinin çözülme olasılığının “normal” yaşlarda evlenenlerden çok daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Bu durum literatürde oldukça yaygın olarak açıklanmaktadır ancak Becker ayrıca, ilk kez evli olan kişilerin nispeten geç yaşlarda evlenmesinin –örneğin 30’lu yaşların başında- evlilikte en yüksek çözülme olasılığına sahip olduğunu ifade etmektedir. Son olarak boşanmış kişilerin ikinci ve üçüncü evliliklerinde boşanma oranının hala yüksek olduğunu ancak dul kişilerde bu durumun geçerli olmadığını ifade etmiştir.¹⁹¹ Oppenheimer ise, geç evlenmeyi tercih eden bireylerin hayat tecrübelerinin daha fazla olması ve evliliklerinin daha sakın geçmesi nedeniyle sosyal olarak daha tecrübeli olacaklarını ifade etmektedir. Ayrıca Oppenheimer, kendileri ve eşleri adına doğru eş seçimi konusunda geç evliliğin bir avantaj olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca evlilik zamanlamasında kadınların erkeklere göre daha erken evlendiğini ifade eden Oppenheimer, bunun sebebinin kadınların gelecekteki nitelikleri hakkındaki belirsizlik düzeyinin daha genç yaştaki

¹⁹⁰ Scott J. South, “Do You Need to Shop Around? Age at Marriage, Spousal Alternatives, and Marital Dissolution”, **Journal of Family Issues**, Vol: 16, No: 4, 1995, s. 432-449; Gary S. Becker, **A Treatise on the Family**, Enlarged Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1993.

¹⁹¹ Gary S. Becker, Elisabeth M. Landes and Robert T. Michael, “An Economic Analysis of Marital Instability”, **Journal of Political Economy**, Vol: 85, No: 6, 1977, s. 1183-1184.

bir erkeğin gelecekteki belirsizlik düzeyine kıyasla daha düşük olması olduğunu belirtmektedir.¹⁹²

Ekonomi temelli açıklamaların ikinci durak noktası kadınların işgücüne katılımı bağlamındadır. Burada, evliliği geciktiren unsurlardan birinin kadınların işgücüne katılımı olarak görülmesi söz konusudur. Araştırma bulguları, endüstriyel yapının kadın istihdamı için daha fazla fırsat sağladığı kentsel alanlarda ve kadın kazancının daha yüksek olduğu alanlarda hiç evlenmemiş kadın oranının 20'li yaşların başında daha yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁹³ Ayrıca bireysel düzeydeki veriler üzerinden yapılan araştırmalarda daha yüksek gelirli kadınların evliliği daha uzun süre geciktirdiği gözlemlenmiştir.¹⁹⁴ Diğer yandan kadınların evlilik öncesi istihdamına ilişkin bulgular oldukça karmaşıktır. Evlilik öncesi istihdamın evliliği hızlandırıcı bir etkisi olduğu ve istihdamın potansiyel eşlerle teması artırabileceği düşüncesi, evlilik piyasasında kadınları daha cazip hale getirebilmektedir.¹⁹⁵ Aksine evlilik öncesi kadın istihdamının evlilik üzerinde çok az etkisi olduğu görüşü de karşıt bir görüş olarak sunulmaktadır. Evlilik öncesi tam zamanlı çalışmanın, evliliği geciktirmede güçlü bir etkisi olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla işgücüne olan bağlılık (tam zamanlı istihdam, istihdam planları, kariyer başarıları, daha yüksek gelir vb.) eş rolünü üstlenme maliyetini artırabilmektedir. İşgücüne bağlı olmayan daha geleneksel kadınlar ise, ücretli işlerini daha erken evlenmek için bir kaynak olarak değerlendirebilmektedir.¹⁹⁶ Erkeklerle ilgili sonuçlar ise genellikle kadınların tersi şeklinde tezahür etmektedir. Daha yüksek kazançlı kariyere sahip erkekler, daha erken evlenmeye meyilli olmaktadır.¹⁹⁷ Ayrıca ebeveyn gelirine göre mevcut erkeğin gelirinin evlilik zamanlaması üzerinde hiçbir etkisi olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu, Easterlin'in büyüdülerinde ebeveynlerinden daha fazla finansal başarı gösteren

¹⁹² Valeri Kincade Oppenheimer, "A Theory of Marriage Timing", **American Journal of Sociology**, Vol: 94, No: 3, 1988, s. 563-591.

¹⁹³ Samuel H. Preston and Alan Thomas Richards, **a.g.e.**, s. 209-222; Alan Freiden, "The United States Marriage Market", **Journal of Political Economy**, Vol: 82, No: 2, 1974, s. 34-56.

¹⁹⁴ Michael C. Kelley, "The Economics of Family Formation", **Economic Inquiry**, Vol: 15, No: 2, 1977, s. 238-250.

¹⁹⁵ Waite and Spitze, **a.g.e.**

¹⁹⁶ Teachman, Polonko and Scanzoni, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁹⁷ Macdonald and Rindfuss, **a.g.e.**

erkeklerin daha erken evleneceğini öngören “göreceli gelir hipotezi”ne aykırıdır.¹⁹⁸ Ayrıca askerlik hizmetinin de evliliği ertelemeye etken unsurlardan biri olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁹ Diğer yandan erkeklerin ücret eşitsizliği ile kadınların evlenme eğilimi arasında da negatif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Zira büyüyen ekonomi literatürü, eşitsizliğin insan refahı üzerinde etkisini çok daha net göstermektedir. Artan ücret eşitsizliği, kadınlar açısından evlilik arayışındaki süreyi uzatacağından, evlilik yaşının belirleyicisi olarak görülebilir. Yapılan çalışmalar erkek ücret eşitsizliklerindeki artışın 22-30 yaş arasındaki beyaz kadınlarda evlenme eğilimini %1 ile %3 oranında düşürdüğünü göstermektedir.²⁰⁰ Diğer bir çalışmada evliliği erteleyen kadın ve erkeklerin ücretlerinin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Bu çalışmaya göre evliliği ertelemenin kadınlar için faydalı olduğu ancak erkekler için faydalı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma neticesinde evliliği her bir yıllık ertelemenin kadınların ücretini %4 artırdığı tespit edilmiştir.²⁰¹

İşsizlik ortalama evlilik yaşının yükselmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeridir. Hindistan’ın Keşmir Bölgesi’nde Müslümanlar üzerinde yapılan bir çalışmada, erkeklerde ve kadınlarda işsizliğin evlilik yaşını arttırdığı görülmektedir. Gençlerin artan yükseköğrenimlerinin bir sonucu olarak, dilediği işte çalışamayan ya da işsiz olan bireylerin evliliği ertelediği gözlemlenmiştir.²⁰² Yine aynı şekilde Port Harcourt Üniversitesi’nde okuyan lisansüstü öğrencilerle yapılan bir çalışmadan elde edilen bulgulara göre, zayıf sosyo-ekonomik durum/işsizlik ile ilk evlilik yaşı arasında önemli bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.²⁰³

¹⁹⁸ Teachman, Polonko and Scanzoni, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁹⁹ Dennis P. Hogan, **a.g.e.**

²⁰⁰ David S. Loughran, “The Effect of Male Wage Inequality on Female Age at First Marriage”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol: 84, No: 2, 2002, s. 250.

²⁰¹ David S. Loughran and Julie M. Zissimopoulos, “Are There Gains to Delaying Marriage? The Effect of Age at First Marriage on Career Development and Wages”, **Labour and Population Working Paper**, No: WR-207, 2004, s. 21.

²⁰² Zubair Ahmad Bhat, “Unemployment and its Effects on the Institution of Marriage: A Sociological Study of Baramulla District”, **International Journal of Research and Innovation in Social Science**, Vol: 3, No: 2, 2019, s. 24.

²⁰³ Larry-Love Effiong Nduonofit and Gold Nwala-Cadger, “Unemployment and Late Marriage: A Study of Post Graduate Student’s of University of Port Harcourt”, **International Journal of Innovative Social Sciences & Humanities Research**, Vol: 3, No: 1, 2015, s. 1

Evlilik harcamalarının etkisi de ekonomik temelli açıklamaların dördüncüsü olarak ortaya konabilir. Evlilik sürecinde yaşanan harcamalar bireylerin evliliklerini ertelemesine neden olabilmektedir. Her ne kadar evlilik harcamalarının doğrudan evlilik yaşının artışında etkili olup olmadığını gösteren çalışmalar olmasa da, evlenme maliyetlerinin yüksek olması evliliklerinin ertelenmesine neden olmaktadır. ABD’de yapılan bir çalışmada, çiftlerin hayalindeki düğünü planlamadaki maliyetler yüksek olduğu için evliliklerini erteledikleri ifade edilmektedir. Ankete katılan çiftlerin %30’u düğünlerini mali yükler sebebiyle ertelediklerini ifade etmişlerdir.²⁰⁴ Zira ABD’de 2019 yılında evlenen ve 25.000 evli çift üzerinde yapılan bir çalışmada, nişan yüzüğü, düğün masrafları ve balayı gibi süreçlerin maliyeti 50.000 dolara yaklaşmaktadır.²⁰⁵ Yine aynı şekilde Türkiye’de yapılan bir çalışma da evlilik masraflarının evliliğin oluşumunu etkileyen/zorlayan en önemli maddi unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.²⁰⁶

Ekonomik temelli açıklamaların sonuncusu ebeveynlerin sosyo-ekonomik statüsü ile ilgilidir. Yapılan araştırmalarda evlilik zamanlaması ile ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumu arasında pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁷ Ebeveynlerin genç kızlarının erkenden evlenmelerini engellemek için kendi kaynaklarını kullandıkları bilinmektedir. Ebeveynlerin eğitim durumu, hanehalkı reisinin mesleki durumu gibi değişkenler zamansız evliliklerinin önüne geçmede etkili olan faktörler arasındadır.²⁰⁸ Bununla beraber daha yakın tarihli çok değişkenli çalışmalarda ise güçlü doğrudan etki bulunamamıştır.²⁰⁹ Genel olarak araştırma bulguları ise, ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumunun evlilik zamanlaması

²⁰⁴ TLCME, “The Newest Wedding Trend: Delaying Marriage Because Couples feel Weddings are Too Expensive”, (Çevrimiçi), <https://www.tlcme.com/life---relationships/the-newest-wedding-trend--delaying-marriage-because-couples-feel>, 23.11.2020.

²⁰⁵ Weddingwire, “Weddingwire Newlywed Report 2020”, (Çevrimiçi), <https://go.weddingwire.com/newlywed-report>, 23.11.2020.

²⁰⁶ Kemal Yıldız, “Aile (Evlilik) Kurumunun Oluşumunu Etkileyen Zorlayıcı Maddi Unsurlar: Bandırma Örneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 16, 2019, s. 208.

²⁰⁷ Luther B. Otto, “Class and Status in Family Research”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 37, No: 2, 1975, s. 315-332.

²⁰⁸ Linda J. Waite and Glenna D. Spitze, “Young Women’s Transition to Marriage”, **Demography**, Vol: 18, No: 4, 1981, s. 690-691.

²⁰⁹ Dennis P. Hogan, “The Effects of Demographic Factors, Family Background, and Early Job Achievement on Age at Marriage”, **Demography**, Vol: 15, No: 2, 1978, s. 173.

üzerindeki etkisinin dolaylı olduğunu göstermiştir.²¹⁰ Son olarak kır ve kentte yaşam da evlilik yaşında belirleyici olabilmektedir. 1900-1905 yılları arasında evlenmiş 17.876 kadın üzerinde yapılan bir araştırmada kentte yaşayan kadınların kırdaki yaşayan kadınlara göre daha geç evlendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca hem kırdaki hem kentte artan sosyal statünün de evlilik yaşının artışında belirleyici olduğu gözlemlenmiştir. Yine sosyal statü ile evlilik yaşı arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenirken, doğumla sosyal statü arasında ters ilişkinin olduğu görülmüştür.²¹¹

2.2.2. Sosyo-Kültürel Temelli Açıklamalar

Evlilik yaşının artışı bağlamında diğer açıklama mekanizması sosyo-kültürel değişkenlerle yapılabilir. Burada konu genel olarak i) eğitimin etkisi ii) evli gibi birlikte yaşamının etkisi ve iii) evlilik yaşı-boşanma ilişkisi iv) lise yılları deneyimi olmak üzere dört başlık altında değerlendirilebilir.

Bunlardan birincisi genel anlamda eğitimin etkisidir. Birçok birey eğitimi tamamladıktan kısa bir süre sonra evlenmesine rağmen²¹², literatürde eğitimin evliliği geciktirdiğine dair tutarlı bilgiler yer almaktadır. Son araştırmalar, evlilik yaşı ile eğitim arasında eş zamanlı ilişki kurulmasına olanak tanıyan yapısal eşitlik modellerini tahmin ederek olası etkileri hesaplamaya çalışmaktadır. Genellikle kadınlar için eğitimin evliliği geciktirdiği ancak buna karşılık erken evliliğin eğitim başarısı üzerindeki olumsuz etkisinin daha az olduğu gözlemlenmiştir.²¹³ Erkekler için de eğitim, evliliği erteleyici unsurlar arasında bulunmaktadır ancak bunun etkisi kadınlardaki kadar yüksek değildir.²¹⁴ Ancak diğer yandan eğitimin evlilik yaşını geciktirmediğine ya da zannedilenden daha az geciktirdiğine dair çalışmalar da

²¹⁰ Alan E. Bayer, "Life Plans and Marriage Age: An Application of Path Analysis", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 31, No: 3, 1969, s. 551-558.

²¹¹ Frank W. Notestein, "Differential Age at Marriage According to Social Class", **American Journal of Sociology** Vol: 37, No: 1, 1931, s. 22.

²¹² Samuel H. Preston and Alan Thomas Richards, "The Influence of Women's Work Opportunities on Marriage Rates", **Demography**, Vol: 12, No: 2, 1975, s. 209-222; Maurice M. Macdonald and Ronald R. Rindfuss, "Earnings, Relative Income, and Family Formation", **Demography**, Vol: 18, No: 2, 1981, s. 123-136; Nancy J. Davis and Larry L. Bumpass, "The Continuation of Education after Marriage among Women in the United States: 1970", **Demography**, Vol: 13, No: 2, 1976, s. 161-174.

²¹³ Margaret Mooney Marini and Peter J. Hodson, "Effects of the Timing of Marriage and First Birth of the Spacing of Subsequent Births", **Demography**, Vol: 18, No: 4, 1981, s. 529-548.

²¹⁴ Teachman, Polonko and Scanzoni, **a.g.e.**, s. 7.

mevcuttur. Çin’de yapılan bir çalışmada kadınların eğitimde fazladan kaldığı bir yılın evlilik yaşını sadece 0.12 yıl geciktirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı çalışmada erkeklerin eğitim hayatındaki bir yıllık ilave eğitimin, kadınlara kıyasla evlilik yaşını ertelemeye daha büyük etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir.²¹⁵⁾

Evli gibi birlikte yaşamamanın da (cohabitation) evlilik yaşı ile ilişkisi bulunmaktadır. Evlilik yaşının artışına sebep olan bir diğer durum da “evli gibi birlikte yaşama”dır. Evli gibi birlikte yaşamamanın popüleritesinin artması evlilik yaşının artışına neden olan unsurlardan biridir. Eğitim ve birlikte yaşamaya ek olarak insanlar ekonomik olarak (eğitim seviyelerine bakılmaksızın) kendini güvende hissettikleri ve bekârlıktan birkaç yıl daha zevk almak istedikleri için ileri yaşlarda evlenmeyi tercih edebilmektedir. Bu durum Arnett’in ergenlik döneminin son yıllarda uzadığı görüşünü de desteklemektedir. Çoğu birey artık 20’li yaşlarında ya da 20’li yaşlarının ortalarında yahut sonlarında sosyal yetişkinliğe erişmektedir. Özetle gün geçtikçe erken yaşta evliliğin zorunlu olduğu şartların zayıfladığı söylenebilir. Bekâr bireylerin daha fazla cinsel özgürlüğe sahip olmaları, mümkün olan en kısa sürede evlenmeyi minimuma indirmiştir. Bu nedenle genç bireylerin çoğu daha geç yaşlarda evliliği tercih etmektedir.²¹⁶ Ancak bu kısır döngü içerisinde karşımıza başka bir tablo daha çıkmaktadır. Birlikte yaşama ve boşanma meyli arasındaki yapılan araştırmada, evlilik dışı birlikte yaşamayı tercih eden bireylerin gerçekten de evliliğe en az bağlı ve boşanmayı en çok kabul eden bireylerden oluştuğu görülmektedir. Her ne kadar bu çalışma boşanma davranışı modellerini test etmese de, birlikte yaşamamanın ve boşanmanın birbiriyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Zira birlikte yaşama sadece boşanmaya eğilimli olmakta kalmaz aynı zamanda boşanmaya olan yatkınlığı da artırmaktadır.²¹⁷

Hem Avrupa’da hem ABD’de genelde evli gibi birlikte yaşama olgusu evliliğin öncüsü (*precursor*) olarak görülmektedir. Hiç şüphesiz birçok ülkede evliliğe

²¹⁵ Xue Li and Hua Cheng, “Women’s education and marriage decisions: Evidence from China”, **Pacific Economic Review**, Vol: 24, No: 1, 2018, s. 111.

²¹⁶ Jeffrey J. Arnett, “Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties”, **American Psychologist**, Vol: 55, No: 5, 2000, s. 469-480.

²¹⁷ William G. Axinn and Arland Thornton, “The Relationship Between Cohabitation and Divorce: Selectivity or Casual Influence”, **Demography** Vol: 29, No: 3, 1992, s. 372.

alternatif bir yaşam biçimi olarak görülen evli gibi birlikte yaşama, ABD’de daha az ekonomik kaynağa sahip bireyler arasında evliliğin alternatifi olarak görülmektedir. Ayrıca evli gibi birlikte yaşama birçok ülkede, ekonomik geleceğe ilişkin belirsizliği, evlilik oranlarında düşüşü ve evlilikte gecikmeyi de tetiklemektedir.²¹⁸ Ancak Amerika özelinde yapılan bir diğer çalışmada ortalama ilk evlilik yaşının yıllar itibariyle arttığı görülürken, evli bir çift gibi birlikte yaşamada yaş sınırının yıllar itibariyle yükselmediği stabil kaldığı görülmektedir. Ayrıca bu durum ırk ve etnik farklılıklara göre de benzerlik göstermektedir.²¹⁹ Evlilik dışı birlikte yaşama, ileride boşanma riskinin ötesinde, daha düşük ilişki memnuniyeti, kişiler arasında daha düşük bağlılık, artan çatışma sıklığı gibi negatif durumları da bünyesinde barındırmaktadır.²²⁰ Hal böyle olunca evliliği öteleyip birlikte yaşamayı tercih eden çiftler uzun vadede boşanma riski ile daha fazla karşı karşıya kalabilmektedir.

Evlilik yaşı ile boşanma riski arasındaki ilişkiyi gösteren birçok çalışma mevcuttur. Çok genç yaşlarda boşanma riski daha fazlayken, bu risk 20’li yaşların başlarında ve ortalarında azalmaya başlamaktadır.²²¹ 1972 yılında yapılan bir çalışmada, ABD’de ulusal anketlerden elde edilen sonuçlara göre 30’lu yaşlardan sonra evlenen bireylerin evliliklerinin boşanma/ayrılıkla bitme oranlarının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Oranın en yüksek olduğu yaş aralığı 14-17 ve 18-19 yaş aralığı olarak belirlenmiştir.²²² Zira ABD özelinde 1980-2004 yılları arasını kapsayan başka bir çalışmada, evlenmesini bir yıl daha erteleyen gelinlerin boşanma olasılıklarının %6 oranında düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.²²³ Her ne kadar 22-25 yaş

²¹⁸ Vjollca K. Martinson, “Families in Different Contexts: A Comparison of European, British and U.S. Union Formation and Family Patterns”, **The Family in the New Millennium: World Voices Supporting the “Natural” Clan, Volumes 1-3**, Ed. A. Scott Loveless and Thomas B. Holman, London, Praeger, 2007, s. 146.

²¹⁹ Wendy D. Manning, Susan L. Brown and Krista K. Payne, “Two Decades of Stability and Change in Age at First Union Formation”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 76, No: 2, 2014, s. 247.

²²⁰ Brian J. Willoughby and Jason S. Carroll, “Correlates of Attitudes Toward Cohabitation: Looking at the Associations With Demographics, Relational Attitudes, and Dating Behavior”, **Journal of Family Issues**, Vol: 33, No: 11, 2012, s. 1451.

²²¹ Matthew D. Bramlett and William D. Mosher, “Cohabitation, Marriage, Divorce and Remarriage in the United States”, **Vital and Health Statistics**, Series: 23, No: 22, 2002, s. 1-93.

²²² Larry L. Bumpass and James A. Sweet, “Differentials in Marital Instability: 1970”, **American Sociological Review**, Vol: 37, No: 6, 1972, s. 755.

²²³ Dana Rotz, “Why Have Divorce Rates Fallen? The Role of Women’s Age at Marriage”, **Journal of Human Resources, University of Wisconsin Press**, Vol: 51, No:4, 2016, s. 961-1002.

arasında evlenenlerin evlilik başarısının yüksek olacağı söylene de, en uygun zamanın çoğu insan için bu yaş aralığında olması gerektiği sonucuna varmak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak 20’li yaşların ortalarında evliliği kasıtlı olarak ertelemenin de evlilik başarısı yolunda kazandıracağı şeylerin çok az olduğunu ya da hiç olmadığını söylemek mümkündür.²²⁴ Yapılan birçok çalışma evlilik zamanlaması ile evlilik kalitesi arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı zamanlarda yapılan birçok çalışmada (ABD özelinde) erken evliliğin evlilikte istikrarsızlığı artırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Yine daha güncel çalışmalarda, geç evliliklerin erken evlilikler kadar olmasa da risk altında olduğu ve daha az istikrarlı olduğu da ifade edilmektedir.²²⁵ Özetle ilk evlenme yaşı ile boşanma arasında doğrudan ters bir ilişkinin olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Sadece çok erken yaşlarda evlenmek değil aynı zamanda ortalama yaştan çok daha sonra evlenmek, boşanma veya ayrılık yoluyla evliliklerin dağılmasında etkili olabilmektedir.²²⁶

Tablo 3: İlk Evlilik Yaşı ve Boşanma Arasındaki İlişki

Evlilik Yaşı	Boşanma İhtimali		
	5 yıl sonra	10 yıl sonra	15 yıl sonra
18 yaşından küçük	%29	%48	%59
18-19	%24	%40	%49
20-24	%17	%29	%36
25 ve daha büyük	%15	%24	%35

Kaynak: Alison Clarke-Stewart and Cornelia Brentano, **Divorce: Causes and Consequences**, London, Yale University Press, 2006, s. 35. Veriler 2002 yılı ABD’sini temsil etmektedir.

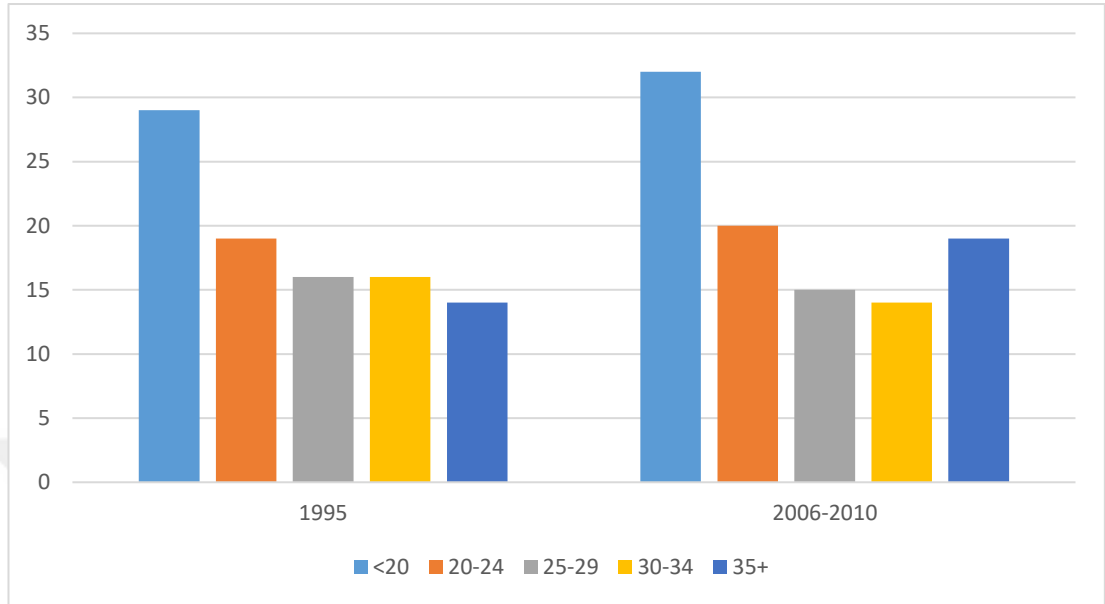
Tablo 3’ü destekler nitelikte 1995 ve 2006-2010 yıllarına ait “National Survey of Family Growth” çalışmalarında da benzer sonuçlar görülmektedir. Yapılan çalışmalarda 20 yaş altı bireylerde boşanma riskinin ilk beş yıl içerisinde çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

²²⁴ Norval D. Glenn, Jeremy E. Uecker and Roert W.B. Love Jr., “Later first marriage and marital success”, **Social Science Research**, Vol: 39, No: 5, 2010, s. 787.

²²⁵ Alan Booth and John N. Edwards, “Age at Marriage and Marital Instability”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 47, No: 1, 1985, s. 67.

²²⁶ Robert G. Bitter, “Late Marriage and Marital Instability: The Effects of Heterogeneity and Inflexibility”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 48, No: 3, 1986, s. 631.

Grafik 6: ABD’de İlk Evlenme Yaşına Göre İlk Beş Yılda Boşanma Riski (%)

Kaynak: Nicholas H. Wolfinger, “Want to Avoid Divorce? Wait to Get Married, But Not Too Long”, (Çevrimiçi), <https://ifstudies.org/blog/want-to-avoid-divorce-wait-to-get-married-but-not-too-long/>, 17.03.2021, s. 5 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 6’da görüldüğü üzere, ABD özelinde yapılan bir çalışmada 1995 yılında 20 yaş altı evlenenlerde ilk beş yıl içinde boşanma riski %30’ların altındayken bu oran 2006-2010 tarihlerinde %30’ların üzerine çıkmıştır. 20 yaş altı evlilikler hariç boşanma riskinin diğer yaş aralıklarında birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Diğer yandan yapılan başka bir çalışma ABD’de mevcut veriler üzerinden boşanma oranlarının düşmediğini, verilerin hatalı olduğunu belirtmektedir. Bu hatalı verilere göre birçok analist, son otuz yıldır ABD’de boşanma oranlarının istikrarlı ya da azalan seyrinde olduğunu ifade etmektedir. “American Community Survey”deki yeni veriler üzerinden yapılan çalışmalarda ise 1990-2008 yılları arasında yaşa göre standartlaştırılmış boşanma oranlarında önemli bir artış olduğu ifade edilmektedir. Son yirmi yılda 35 yaş üzerindeki kişiler arasında boşanma oranları iki katına çıkarken, en genç çiftler arasında boşanma eğiliminin sabit veya azalan trendde olduğu ifade edilmektedir. Mevcut verilerin devamı halinde ise ABD’de boşanma oranlarının önümüzdeki birkaç on yıl sabit kalacağı ya da düşeceği öngörülmektedir.²²⁷

²²⁷ Sheela Kennedy and Steven Ruggles, “Breaking Up Is Hard to Count: The Rise of Divorce in the United States, 1980-2010”, **Demography**, Vol: 51, No: 2, 2014, s. 587.

Sosyo-kültürel bağlamda yapılan açıklamaların son halkası lise yılları deneyimi üzerinden açıklanabilir. Bu çerçevede örneğin, akademik başarı, ebeveyn teşvikleri ve eğitim beklentileri evliliği geciktirmede etkili olabilmektedir. Ancak bunlar içerisinde lise sürecindeki plan ve deneyimlerin de bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.²²⁸ Ayrıca mesleki arzuların evlilik zamanlaması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu, eğitim kazanımını kontrol ettiğini ancak bu durumun sadece kadınlar için geçerli olduğu sonucuna varan çalışmalar da mevcuttur.²²⁹ Evlilik zamanlamasında belirleyici olan önemli lise deneyimlerinden bir diğeri de, flört²³⁰ ve cinsel deneyimlerdir.²³¹ Marini flört sıklığının her iki cinsiyette de doğrudan ve dolaylı olarak anahtar bir role sahip olduğunu ancak özellikle kadınlarda bu durumun daha etkili olduğunu ifade etmektedir.²³² Sonuç olarak lise yıllarındaki flört sıklığı, cinsel deneyimler gibi hususlar evlilik yaşının belirleyicisi olabilmektedir.

2.2.3. Diğer Değişkenler Üzerinden Yapılan Açıklamalar

İlk evlilik yaşının artışında etkili olan diğer değişkenleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, i) din, ırk, etnisite, ii) coğrafi konum, iii) mükemmel ilişki beklentisi ve iv) evlilik sıklığıdır.

İlk evlilik yaşında belirleyici olan unsurlardan biri de din, ırk ve etnisitedir. Din, ırk ve etnisite evlilik yaşının belirleyicisi olarak karşımıza çıkan diğer bir unsurdur. Zira ABD’de yapılan bir çalışmada Katoliklerin, ılımlı Protestanların, Muhafazakâr Protestanların ve Mormonların herhangi bir dine bağlı olmayanlara göre önemli ölçüde daha erken evlendiği tespit edilmiştir. Bu fark hem kadınlar için hem erkekler için geçerlidir. Bununla beraber, Yahudiler, Liberal Protestanlar ve bir dine bağlı olmayanlar arasında istatistiksel bir farklılık görülememiştir.²³³ Yine ırk ve

²²⁸ A.e.

²²⁹ Teachman, Polonko and Scanzoni, **a.g.e.**, s. 7.

²³⁰ Alan E. Bayer, “Early Dating and Early Marriage”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 30, No: 4, 1968, s. 628-632.

²³¹ Karen Winch Bartz and F. Ivan Nye, “Early Marriage: A Propositional Formulation”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 32, No: 2, 1970, s. 258-268.

²³² Margaret Mooney Marini, “The Transition to Adulthood: Sex Differences in Educational Attainment and Age at Marriage”, **American Sociological Review**, Vol: 43, No: 4, 1978, s. 483-507.

²³³ Xiaohu Xu, Clark D. Hudspeth and John P. Bartowski, “The Timing of First Marriage: Are There Religious Variations?”, **Journal of Family Issues**, Vol: 26, No: 5, 2005, s. 584.

etnisite evlilik yaşının belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD’de nüfus sayım verilerinden yola çıkılarak yapılan çalışmalara bakıldığında, yabancı doğumlu bireylerin ve yerli doğumlu fakat yabancı ebeveynlere sahip olan bireylerin yerli beyazlardan veya siyahlardan daha sonra evlendiği ortaya konulmuştur. Aynı şekilde yerli siyahlar da yerli beyazlardan daha sonra evlenmektedir.²³⁴ Ancak aynı değişkenlerin her ırk için evlilik zamanlamasını etkilediğini varsaymak da yanlış bir yaklaşım olacaktır. Nüfus sayım verileri ve mevcut nüfus anketlerinden elde edilen verilere bakıldığında, yüksek eğitilmiş beyaz kadınların (beş ya da daha fazla yıla sahip üniversite eğitimi), yüksek eğitilmiş siyah kadınlardan daha az evlendiği görülmektedir.²³⁵ Siyah olmayan kadınların medyan kazançlarının fazla olması ve istihdam fırsatlarının bolluğu evliliği ertelemeye ayrıca bir etmen olabilmektedir.²³⁶ Diğer yandan siyah kadınların medyan kazançları daha yüksek olduğunda evlenmeleri daha olası görülmektedir. Evlilik zamanlamasındaki siyah-beyaz arasındaki fark aynı zamanda erken doğurganlık ve kürtaj gibi değişikliklerden de etkilenebilmektedir. Evlenmemiş siyah kadınların beyaz kadınlara göre hamile kalma olasılığı daha yüksektir ancak kürtaj arama olasılığı (her ne kadar toplamda siyah kadınların beyaz kadınlara göre kürtaj yaptırma olasılığı beyaz kadınlardan fazla olsa da) ve hamileliği meşrulaştırmak için evlenme olasılığı daha düşüktür.²³⁷ Aynı şekilde hem evlilik yaşı hem de evlilikteki istikrarsızlıkla alakalı Hispanikler, beyazlar ve siyahlar arasında farklılıklar olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur.²³⁸

Evlilik yaşı üzerinde belirleyici olan diğer değişkenlerden biri de coğrafi konumdur. Hem erkekler hem kadınlar için evlilik yaşı daha büyük şehirlerde ABD’de (Kuzeydoğu’da özellikle güneye kıyasla) daha yüksektir. Bu farklılıklar ırk, eğitim

²³⁴ Kristin A. Moore and Sandra L. Hofferth, “Factors Affecting Early Family Formation: A Path Model”, **Population and Environment**, Vol: 3, No: 1, 1980, s. 73-98.

²³⁵ Teachman, Polonko and Scanzoni, **a.g.e.**, s. 8.

²³⁶ Lynn K. White, “A Note on Racial Differences In the Effect of Female Economic Opportunity on Marriage Rates”, **Demography**, Vol: 18, No: 3, 1981, s. 349-354.

²³⁷ Martin O’Connell and Maurice J. Moore, “The Legitimacy Status of First Births to U.S Women Aged 15-24, 1939-1978”, **Family Planning Perspectives**, Vol: 12, No: 1, 1980, s. 17-25; Jay D. Teachman and Karen A. Polonko, “Out of Sequence: The Timing of Marriage Following a Premarital Birth”, **Social Forces**, Vol: 63, No: 1, 1984, s. 245-260.

²³⁸ Evelyn L. Lehrer and Yeon Jeong Son, “Women’s age at first marriage and marital instability in the United States: Differences by race and ethnicity”, **Demographic Research**, Vol: 37, 2017, s. 245.

gibi çeşitli değişkenler üzerindeki kompozisyon farklılıklarıyla açıklanamamaktadır.²³⁹ Hal böyle olunca coğrafi konumun da başlı başına evlilik yaşını etkileyen bir değişken olduğu ifade edilebilir.

Bireylerin evlilik yaşının ertelemelerinde etkili olan bir diğer unsur da “mükemmel ilişki” beklentisidir. “İdeal ruh eşi”, “mükemmel partner ve ben” gibi kodlanan mitler evliliğin ertelenmesinde etkili olabilmektedir. Mükemmeliyetçilik ve evliliğe dair artan korkular sürecin uzamasına neden olmaktadır. Hal böyle olunca evliliğe yönelik korkular da evliliğin ertelenmesiyle sonuçlanmaktadır. Mutsuz olma korkusu, artan boşanma oranları yüzünden evliliğin boşanma ile sonlanacağı korkusu, evlilikte istediği şeyi bulamama korkusu gibi korkuların varlığı evliliklerin ertelenmesine neden olabilmektedir.²⁴⁰ Özetle ilişkinin kalitesi ve boşanma korkusu da evliliğin ertelenmesinin²⁴¹ başlıca nedenleri arasında sayılabilir.²⁴²

Evlilik yaşının artmasında etkili olabilecek unsurlardan biri de evlilik sıkışıklığı (*marriage squeeze*)’dır. Kısaca evlilik sıkışıklığı, potansiyel gelin sayısının potansiyel damat sayısına eşit olmadığı durumu ifade etmektedir. Evrensel yaş normları göz önüne alındığında genelde evlilikte erkeklerin birkaç yaş daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun dışında ırk, etnisite, eğitim, mesleki prestij, refah gibi unsurların da evlilikte belirleyici olduğu bilinmektedir. Teknik olarak dünyada doğumdaki cinsiyet oranının neredeyse eşit olduğu söylenebilir. Her 105 erkek bebeğe karşılık 100 kız bebek doğmaktadır. Ergenlik döneminde ise daha yüksek erkek ölüm oranları ile genellikle popülasyon dengelenmektedir. Teorik olarak herkes bir eş seçtiğinde herkes evlenebilmektedir. Ancak gerçekte birçok demografik faktör dengesiz sonuçlara neden olmaktadır.²⁴³ Bunun en büyük örneğini Çin’de görmek

²³⁹ Preston and Richards, **a.g.e.**, Hogan, **a.g.e.**

²⁴⁰ Hatice İrem Özteke Kozan, Mustafa Baloglu, Şahin Kesici ve Zehra Kamer, “Genç Kızların Evliliğe İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi: Neden Evlenirim?”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 50, 2019, s. 311, 313.

²⁴¹ Joel A. Muraco and Melissa A. Curran, “Associations Between Marital Meaning and Reasons to Delay Marriage for Young Adults in Romantic Relationships”, **Marriage & Family Review**, Vol: 48, No: 3, 2012, s. 233.

²⁴² Christina M. Gibson-Davis, Kathryn Edin and Sara McLanahan, “High Hopes but Even Higher Expectations: The Retreat from Marriage among Low-Income Couples”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 67, No: 5, 2005, s. 1301.

²⁴³ Jean E. Veevers, “Marriage Squeeze”, **International Encyclopedia of Marriage and Family Volume 3**, Second Edition, Ed. James J. Ponzetti, Jr., New York, Thomson Gale, 2003, s. 1107-1108.

mümkündür. 2010'dan itibaren her yıl Çinli bir eş bulamayan ciddi bir erkek nüfus bulunmaktadır. 1980 sonrası doğan Çinli erkeklerin %10'dan fazlasının katı doğurganlık politikalarından dolayı eş bulamayacağı düşünülmektedir. 20-49 yaş arası erkek fazlası 2015'te 20 milyonken, 2025'te 30 milyona 2040'da da 40 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu evlilik sıkışıklığının, ömür boyu evlenmeyen erkeklerin sayısını arttıracığı öngörülmektedir. Bu çerçevede 2044 yılından sonra 50 yaşındaki erkeklerin %10'undan fazlasının hiç evlenmemiş olacağı tahmin edilmektedir. Haliyle hiç evlenmeyenlerin oranının artması ortalama ilk evlilik yaşını etkileyen bir unsur olarak gözükmektedir²⁴⁴

Evlilik yaşının artışı anneliğe giriş yaşını ve buna bağlı olarak doğurganlığı da etkilemektedir. Diğer yandan bu süreç psiko-sosyal sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Örneğin Almanya'da 1990-2001 yılları arasında ilk anne olma yaşı 26,6'dan 28,2'ye yükselmiştir. Buradaki temel belirleyici olan durum ise kadının ekonomik kariyeri olmaktadır. Zira çocuğun dünyaya gelmesi hem doğrudan hem dolaylı olarak kadının kariyerini etkilemektedir. Haliyle ekonomik anlamda bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. İlk olarak çocuğun dünyaya gelmesiyle işgücü piyasasına katılımda yaşanan aksaklıklar bir maliyet unsuru olarak gözükmektedir. Ayrıca bu kesinti döneminde iş becerilerinde yaşanan azalma insan sermayesinin kaybı olarak gözükmektedir. Ampirik çalışmalar Avrupa'da ilk doğum yaşıyla doğurganlık arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Hal böyle olunca artan ilk doğum yaşı, doğurganlık oranlarının azalmasında etkili olmaktadır.²⁴⁵ Pasifik Asya özelinde yapılan bir çalışmada da evliliği ertelemenin düşük doğurganlık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁶ Diğer yandan her ne kadar bazı Sahra Altı Afrika ülkelerinde uluslararası davranış kalıplarının aksine 1990'lara kadar artan

²⁴⁴ Quanbao Jiang, Marcus W. Feldman and Shuzhuo Li, "Marriage Squeeze, Never Married Proportion, and Mean Age at First Marriage in China", **Population Research and Policy Review**, Vol: 33, No: 2, 2014, s. 189-190, 201.

²⁴⁵ Laura Romeu Gordo, "Why Are Women Delaying Motherhood in Germany", **Feminist Economics**, Vol: 15, No: 4, 2009, s. 57-75.

²⁴⁶ Gavin W. Jones, "Delayed Marriage and Very Low Fertility in Pacific Asia", **Population and Development Review**, Vol: 33, No: 3, 2007, s. 453-478.

ortalama ilk evlilik yaşına rağmen doğurganlık artsa da, daha sonraları artan evlilik yaşıyla doğurganlık arasındaki ilişki de negatife dönmektedir.²⁴⁷

Geciken evliliklerin doğurganlık seviyesindeki düşüşe neden olduğu ülkelerden biri de Pakistan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların rol ve statülerinde yaşanan değişimler, kadının eğitim hayatına daha fazla girmesi evlilik oranlarında belirleyici olmuştur. Bu yönüyle eğitim, evlilik oranlarının belirleyicisi olma noktasında hem bir neden hem bir sonuç olarak değerlendirilebilir.²⁴⁸ Netice itibariyle kadının ilk ergenlik çağına girdiği andan menopoz dönemine girdiği döneme kadar geçen süre doğurganlık açısından önem arz etmektedir. Yapılan bir çalışmada bir kızın, (13 yaşında ergenliğe girdiği varsayımıyla) ortalama 12 yıl evliliği ertelemesinin 2 çocuğun kaybına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁹ Yine Kenya, Malavi, Namibya, Tanzania, Uganda, Zambiya ve Zimbabve olmak üzere incelenen 9 ülkeden 7'sinde doğurganlığın azalmasına etki eden faktörlerden biri ilk evlilikte yükselen yaş olarak açıklanmaktadır. Bu ülkelerde 15 ile 39 yaş arasındaki doğurganlık düşüşünün yaklaşık 1/6'sı ile 1/3'ü evlilik yaşının artmasıyla açıklanmaktadır.²⁵⁰ Bir diğer örnek olarak Kanada'da da ilk doğum yaşının ciddi bir şekilde yükseldiği görülmektedir. 1983 yılında 30 yaş ve üstü ilk defa anne olanların oranı %14 iken, 1999 yılına gelindiğinde bu oran iki kattan fazla artarak %32 seviyelerine yükselmiştir. 2003 yılına gelindiğinde bu oran %48'e yükselmiştir.²⁵¹ 2015 yılında ise bu oranın %50'ye ulaştığı görülmektedir.²⁵² Geç çocuk sahibi olan bireyler, çocuklarını yetiştirme süreci içerisinde karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak için benzer yaşantıya sahip arkadaşlarından yardım almak durumunda kalmakta ya da anne-babalarından yardım

²⁴⁷ Véronique Hertrich, "Trends in Age at Marriage and the Onset of Fertility Transition in sub-Saharan Africa", **Population and Development Review**, Vol: 43, 2017, s. 125.

²⁴⁸ Zeba A. Sathar, M. Framuraz Kiani and Ghulam Yasin Soomro, "Some Consequences of Rising Age at Marriage in Pakistan [with Comments]", **The Pakistan Development Review**, Vol: 37, No: 4, 1999, s. 541, 544.

²⁴⁹ Uzuke Ca and Oyeka Ica, "Estimating and Testin the Effect of Delayed Marriage on Fertility", **Journal of Biometrics & Biostatistics**, Vol: 9, No: 1, 2018, s. 1-4.

²⁵⁰ Audrey Harwood-Lejune, "Rising Age at Marriage and Fertility in Southern and Eastern Africa", **European Jorunal of Population**, Vol: 17, No: 3, 2001, s. 275.

²⁵¹ Karen Benzies, Suzanne Tough, Karen Tofflemire, Corine Frick, Alexandra Faber and Christine Newburn-Cook, "Factors Influencing Women's Decisions About Timing of Motherhood", **Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing**, Vol: 35, No: 5, 2006, s. 625.

²⁵² Statistics Canada, "Live births, by geography- Age of mother", (Çevrimiçi), <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/84f0210x/2009000/t003-eng.htm>, 25.08.2020.

alma yoluna başvurmaktadır. Anne-babaları da yaşlandığından dolayı, destek alma noktasında problemler ortaya çıkabilmektedir.²⁵³ Genelde geç evliliklerle alakalı literatürde olumlu çıktılar ortaya konsa da, rollerini geç üstenen bireylerin de sosyal destek fırsatlarının azalacağı ve daha yüksek stresle karşı karşıya kalacağı ifade edilmektedir.²⁵⁴ Ancak Portekiz özelinde yapılan bir çalışmada çocuk doğumu geç olan annelerin daha düşük evlilik doyumuna sahip olduğu ve bu durumun da sosyo-kültürel baskılar/beklentiler nedeniyle gerçekleştiği gözlemlenmiştir.²⁵⁵ Erken yaşta çocuk sahibi olan bireylerin sonraki yaşamlarında psikolojik olarak olumsuz etkiler görülmekle birlikte geç yaşta çocuk sahibi olan bireylerin de sonraki hayatlarında sosyal ve/ya psikolojik açıdan (depresyon vb.) sorunlar yaşadığı bilinmektedir.²⁵⁶ Örneğin, Pakistan’da yapılan bir çalışmada evlilik uyumu ile evlilik yaşı arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Geç evlenen bireylerin erken evlenen bireylere göre evlilik uyumunun ve yaşam doyumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılanlardan bazıları düşük gelir grubunda olup erken evlenmelerine rağmen yaşam doyumları yüksek çıkmıştır. Bu kişilerin ortak yönünün ise dindar ve ruhsal yönlerinin baskın olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁷ Özetle evlilik yaşının evlilik içi istikrarla arasında pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu söylenebilir. Tarihsel dönemden bağımsız olarak, evlilik istikrarının en önemli yordayıcılarından biri evlilik yaşı olarak görülmektedir.²⁵⁸ Ancak bazı çalışmalarda erken ya da geç evlenen bireyler arasında evlilik uyumuyla alakalı bir fark olmadığı da gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal şartlarda

²⁵³ Pekel Uludağlı ve Akbaş, **a.g.e.**, s. 190.

²⁵⁴ Ralph Catalano, Karen S. Rook and David Dooley, “The Timing of Major Life Events: Effects of Departing From the Social Clock”, **American Journal of Community Psychology**, Vol: 17, No: 2, 1989, s. 233.

²⁵⁵ Maryse Guedes and Maria Cristina Canavarro, “Perceptions of Influencing Factors and Satisfaction With the Timing of First Childbirth Among Women of Advanced Their Partners”, **Journal of Family Issues**, Vol: 37, No: 13, 2016, s. 12.

²⁵⁶ Naomi J. Spence, “The Long-Term Consequences of Childbearing: Physical and Psychological Well-Being of Mothers in Later Life”, **Research on Aging**, Vol: 36, No: 6, 2008, s. 743.

²⁵⁷ Muhammad Arshad, Naem Mohsin ve Khalid Mahmood, “Marital Adjustment And Life Satisfaction Among Early And Late Marriages”, **Journal of Education and Practice**, Vol: 5, No: 17, 2014, s. 89.

²⁵⁸ Michael Wagner, “On Increasing Divorce Risks”, **Divorce in Europe: New Insights in Trends, Causes and Consequences of Relation Break-ups**, Ed. Dimitri Mortelmans, Switzerland, Springer, 2020, s. 49.

iyileştirmeler olduğunda erken yaşta çocuk sahibi olan bireylerle depresyon arasındaki münasebetin düştüğü ifade edilmektedir.²⁵⁹

Diğer yandan 35 yaşından sonra doğum yapan annelerle alakalı ebelerden, doktorlardan ve sağlık uzmanlarından anekdot niteliğindeki kanıtlara bakıldığında depresyon ve annede uyumsuzluk vakaları görüldüğü ifade edilmektedir. Ancak anne yaşı ile kötü uyum arasında ilişki olmadığını aksine anne yaşının bebekle daha optimal ilişki ve etkileşim sıklığıyla ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur.²⁶⁰ Bu minvalde tezin üçüncü bölümünde Türkiye’deki ilk evlilik yaşının genel görünümü, artışının nedenleri ve sonuçları değerlendirilecektir.

²⁵⁹ Mark W. Roosa, “The Effect of Age in the Transition to Parenthood: Are Delayed Childbearers a Unique Group?”, **Family Relations**, Vol: 37, No: 3, 1988, s. 322.

²⁶⁰ Mary Carolan, “Doing It Properly”: The Experince of First Mothering Over 35 Years”, **Health Care for Women International**, Vol: 26, No: 9, 2005, s. 780-781.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE EVLİLİK YAŞININ ARTIŞI

Evlilik yaşının artışı meselesinin dünya genelindeki görünümüne ek olarak, Türkiye’deki mevcut durum da analize muhtaçtır. Bu çerçevede, bu bölümde Türkiye’de evlilik yaşının artışının nedenleri ve sonuçları Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ve ilgili literatür taranarak analiz edilecektir.

3.1. Türkiye’de Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Genel Görünümü

Türkiye’de resmi evlenme, boşanma vb. istatistiklerini tutan resmi kurum TÜİK’tir. “*Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılına kadar evlenme olaylarına ilişkin bilgiler belediye teşkilatı bulunan yerlerde belediyeler, belediye teşkilatı bulunmayan bucak ve köylerde ise muhtarlıklar, boşanma olaylarına ilişkin bilgiler ise asliye hukuk ve aile mahkemelerinden istatistik formları aracılığıyla derlenmekte iken, 2003 yılından itibaren evlenme ve boşanma verileri Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veri tabanından elde edilerek analiz edilmekte ve üretilen istatistikler yıllık olarak yayımlanmaktadır*”.²⁶¹ Bu bağlamda TÜİK’in evlenme tanımı; “Türk Medeni Kanunu’na göre evlenmeye ehil erkek ve kadının yetkili kanuni merci önünde yapmış oldukları çift taraflı bir akittir” şeklindedir. Ancak TAYA, Nüfus ve Sağlık Araştırması gibi kapsamlı çalışmalarda kişi beyanı esas tutulmakta, bu araştırmalarda resmi olan ya da resmi olmayan nikâhla evlenen ve kendisini evli olarak tanımlayan kişiler “evli” olarak kodlanmaktadır.²⁶² Bu çerçevede bundan sonraki tablo ve grafikler bu tanımlamalar üzerinden değerlendirilmelidir.

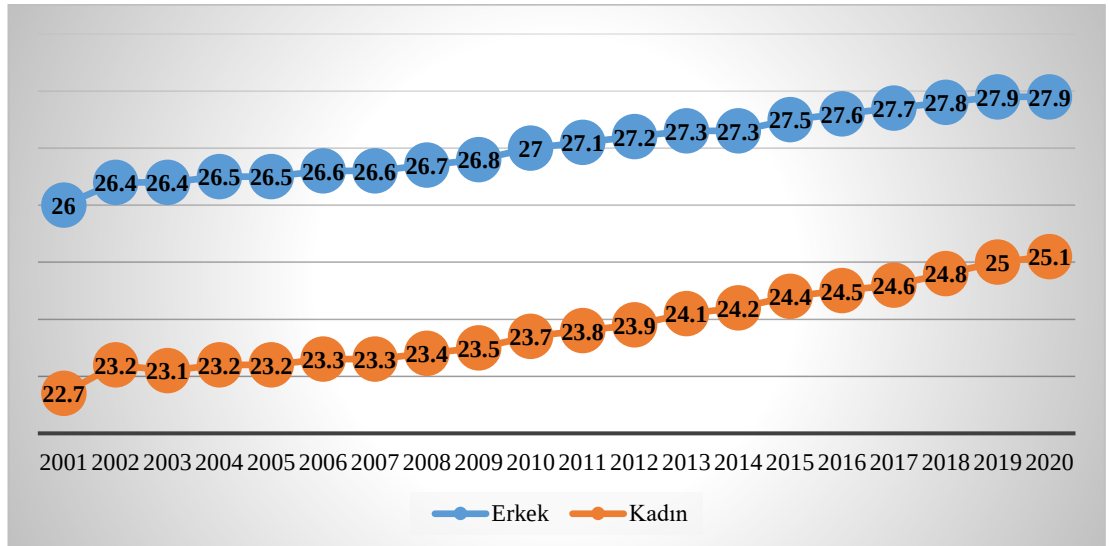
²⁶¹ TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019”, (Çevrimiçi), <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708>, 12.11.2020.

²⁶² T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Evlilik Tercihleri Nisan 2015**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015, s. 13.

3.1.1. Türkiye’de Evlilik Yaşının Seyri

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de evlilikle alakalı birçok değişim yaşanmıştır. Örneğin; akraba evliliği, başlık parasında ve görücü usulü evliliklerde yaşanan azalmalar, ortalama ilk evlilik yaşında artışlar, eşlerin tanışma süreçlerinin haneden bireyselliğe geçişi, boşanma oranlarında yaşanan artışlar gibi bir dizi değişiklik gözlemlenmektedir. Ancak yaşanan bu tarz bir dizi değişimi ortaya koyan teorik ortak bir zemin bulunmamaktadır. Genel kabul gören bakış açısı ise “modernleşme” ile izah edilmektedir. Bu teoriye ek/farklı bir tür olarak ileri sürülen “demografik dönüşüm teorisi” yukarıda sayılan değişimleri açıklamada kullanılmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de yaşanan değişim “öncül gruplar teorisi”yle de değerlendirilebilir. Bu teoriye göre, Türkiye’deki evlenme pratikleri ve buna benzer konularda yaşanan değişimlerin; eğitilmiş olma, kentli olma, genç olma, gelir seviyesi yüksek olma, sosyal güvelik bünyesinde çalışma, nispeten daha gelişmiş bölgelerde yaşama öncüllerine bağlı olduğu söylenebilir. Tersine bir yaklaşımla değerlendirmek gerekirse; kırsalda yaşama, eğitimsiz olma, gelir seviyesi düşük olma, sosyal güvenceden yoksun olma vb. durumlar değişime dirençte etkili olabilmektedir.²⁶³

Grafik 7: Türkiye’de Ortalama İlk Evlilik Yaşının Seyri (2001-2020) (TÜİK)

²⁶³ İsmet Koç ve Melike Saraç, “Türkiye’de İlk Evlilik Yaşının ve Evliliğe İlişkin Pratiklerin Değişimi ve Boşanma İle İlişkisi (2006-2016)”, **Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019, s. 98-99.

Kaynak: TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, 15.04.2021 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 7’de 2001 yılından 2020 yılına kadar kadınlarda ve erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşının artış seyri görülmektedir. 2001 yılında kadınlarda 22,7 olan ortalama ilk evlilik yaşı, 2020 yılında 25,1’e yükselmiştir. Aynı şekilde 2001 yılında erkeklerde bu yaş 26 iken 2020 yılında 27,9’a yükselmiştir. Kadınlarda yaşanan ortalama ilk evlilik yaşındaki artış erkeklere göre daha fazla olmuştur.

1926’da kabul edilen Medeni Kanun’da erkek için uygun bulunan yaş 18, kadın için ise 17 olarak ifade edilmiştir. Bu kanun 1938 yılında değişikliğe uğramış, erkeklerde yaş 17, kadınlarda ise 15 yaş doldurma şartı gözetilmiştir.²⁶⁴ 2001 yılında düzenlenen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 124. maddesinde ise “*Erkek veya kadın onyediyi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple onaltı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir*” ibaresi bulunmaktadır.²⁶⁵ Diğer yandan erken yaşta yapılan evliliklerin de yıllar geçtikçe azaldığı ifade edilebilir. Bu çerçevede Türkiye’de de erken yaşta evliliklerin azalışta olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Yaş Gruplarına Göre İlk Defa Evlenen Sayısı (2001-2020)

Yaş Grubu Erkek	2001*	2005	2010	2015	2020
Toplam	487 672	575 621	504 192	514 329	406 933
16-19	27 606	18 923	14 797	11 641	6 904
20-24	201 723	211 902	162 352	148 415	104 518
25-29	185 255	245 317	228 138	232 337	188 178
30-34	51 911	75 730	75 999	90 237	76 042
35-39	15 669	16 699	16 830	23 418	22 082
40-44	3 534	4 980	3 951	5 776	6 570
45-49	1 204	1 350	1 346	1 594	1 729
50+	770	720	779	911	910
Bilinmeyen	-	-	-	-	-

²⁶⁴ Gülhan Atınur, “Evlilik Yaşı”, **Aile Yazıları 8**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015, s. 11.

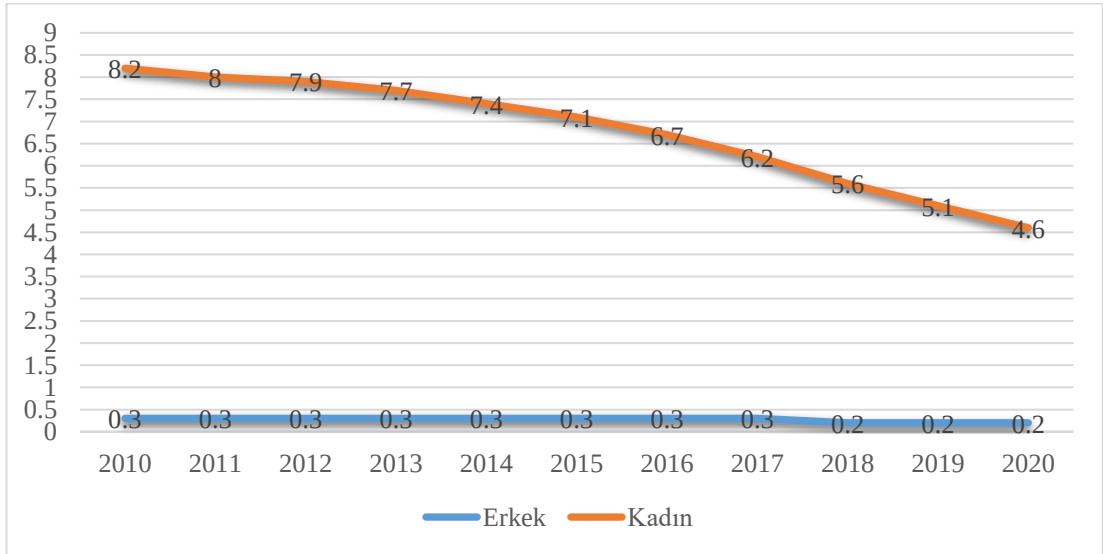
²⁶⁵ Türk Medeni Kanunu, “Evlenme ve Ehliyeti Engelleri”, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, 19.09.2020

Kadın	2001*	2005	2010	2015	2020
Toplam	508 329	595 159	510 910	512 234	398 828
16-19	165 706	166 659	134 396	107 665	58 384
20-24	219 327	258 133	206 424	205 720	160 341
25-29	84 913	120 305	120 128	138 994	129 735
30-34	22 844	34 034	33 277	38 498	32 099
35-39	9 857	9 586	10 435	12 979	10 288
40-44	3 141	4 117	3 542	5 094	4 583
45-49	1 379	1 329	1 589	1 866	2 049
50+	1 162	996	1 119	1 418	1 349
Bilinmeyen	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 17.03.2021 verilerinden düzenlenerek
 hazırlanmıştır. * 2001 yılı verisi 15 yaşı da içermektedir.

Tablo 4’te toplam evlilik sayısı içerisinde belli yaş aralıklarına göre ilk defa evlenenlerin sayısı gösterilmektedir. 2001 yılına göre kadınlarda 16-19 yaş arası evlenenler toplam evliliklerin %32,5’ini oluştururken, 2020 yılında %14,6’sını oluşturmaktadır. Ayrıca 2001 yılında 25-29 yaş arasında evlenen kadınların oranı %16,7 iken bu oran 2020 yılında %32,5’e yükselmiştir.

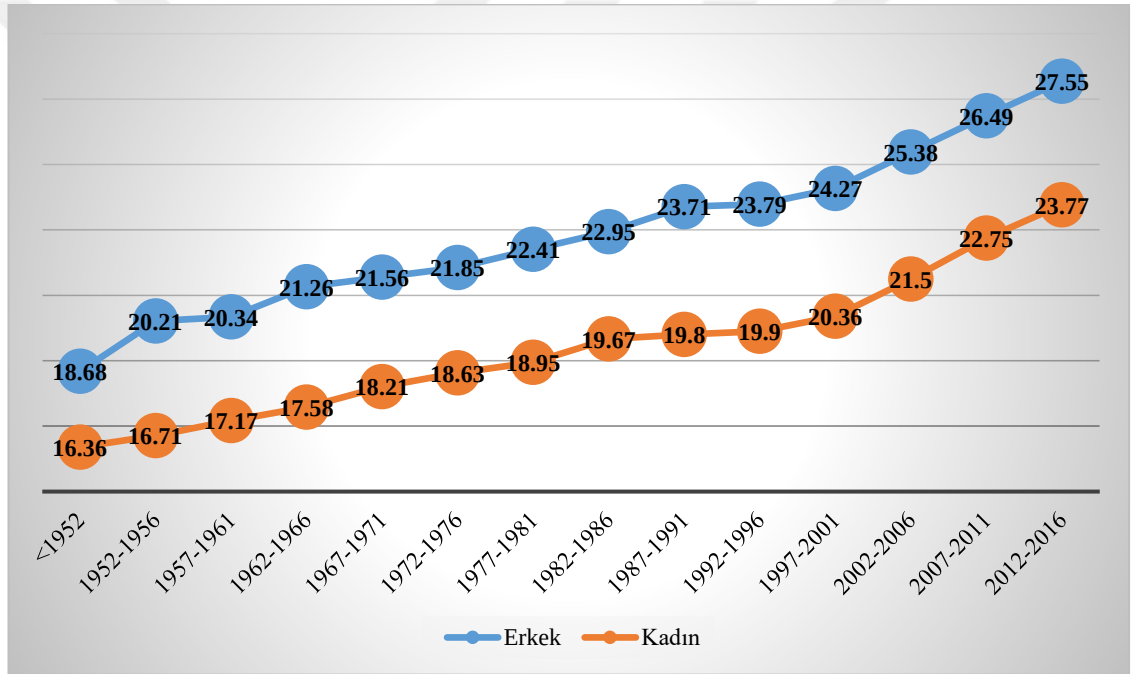
Grafik 8: 20-24 Yaş Grubunda Olup 18 Yaşından Önce Evlenen Bireylerin Oranı, 2010-2020 (%)

Kaynak: TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi),
<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, 27.06.2021 verilerinden
 düzenlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 8’den görüldüğü üzere son 10 yıl içerisinde özellikle kadınlarda 18 yaş altı evliliklerde ciddi bir düşüş görülmektedir. 2010 yılında 20-24 yaş arasında olup 18 yaşının altında evlenen kadınların oranı %8,2 iken bu oran 2020 yılında %4,6’ya kadar gerilemiştir. Yaşanan bu değişimde, kadınların eğitim hayatına katılmasında yaşanan artışın büyük bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu oranın ise erkeklerde çok düşük seviyelerde olduğu, az da olsa azalışa geçtiği görülmektedir. 2010 yılında %0,3 olan bu oran, 2019 ve 2020 yılı itibarıyla %0,2 seviyesine gerilemiştir.

Grafik 9: 1952 Öncesi ve Sonrası Evlilik Kuşaklarına Göre İlk Evlilik Yaşı Değişimi (TAYA)

Kaynak: Koç ve Saraç, a.g.e., s. 100 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

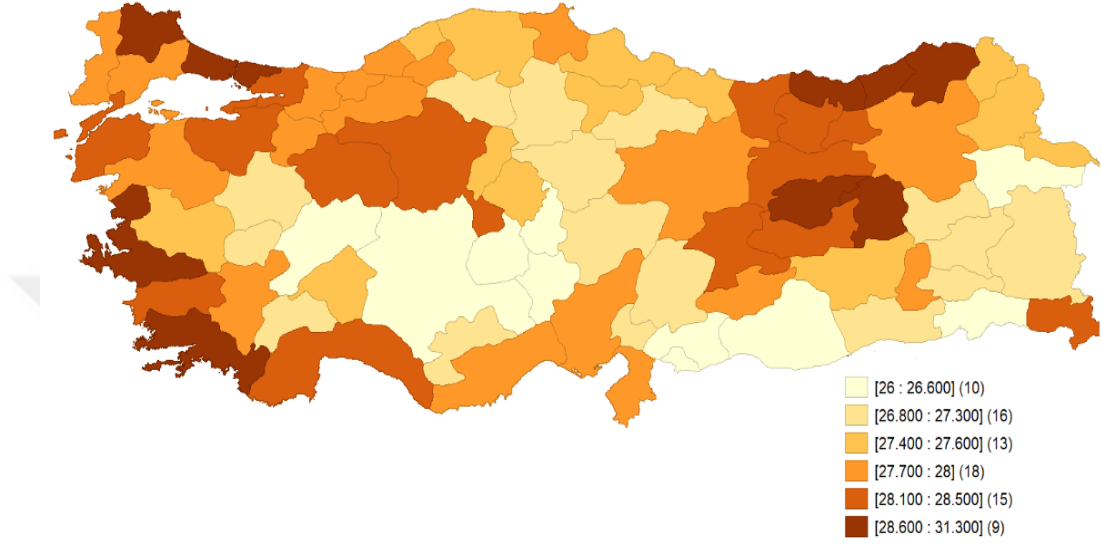
Grafik 9’da 1952 ve sonrası evlilik kuşaklarında yaşanan ortalama ilk evlilik yaşındaki değişim görülmektedir. Buna göre 1952 öncesinde erkeklerde ortalama 18,68 olan evlilik yaşı kadınlarda 16,36 seviyelerinde görülmektedir. 2016 yılına kadar hem kadınlarda hem erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşında devamlı bir artış trendinin olduğu söylenebilir.

3.1.2. İllere Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi (2020)

Türkiye’de 2001 yılından 2020 yılına kadar ortalama ilk evlilik yaşında genel eğilimin artış yönünde olduğu ifade edilmişti. Bu çerçevede 81 il özelinde sadece 2020

yılı TÜİK verileri kullanılarak hem kadınlar hem erkekler için yaşanan değişim resmedilmeye çalışılacaktır.

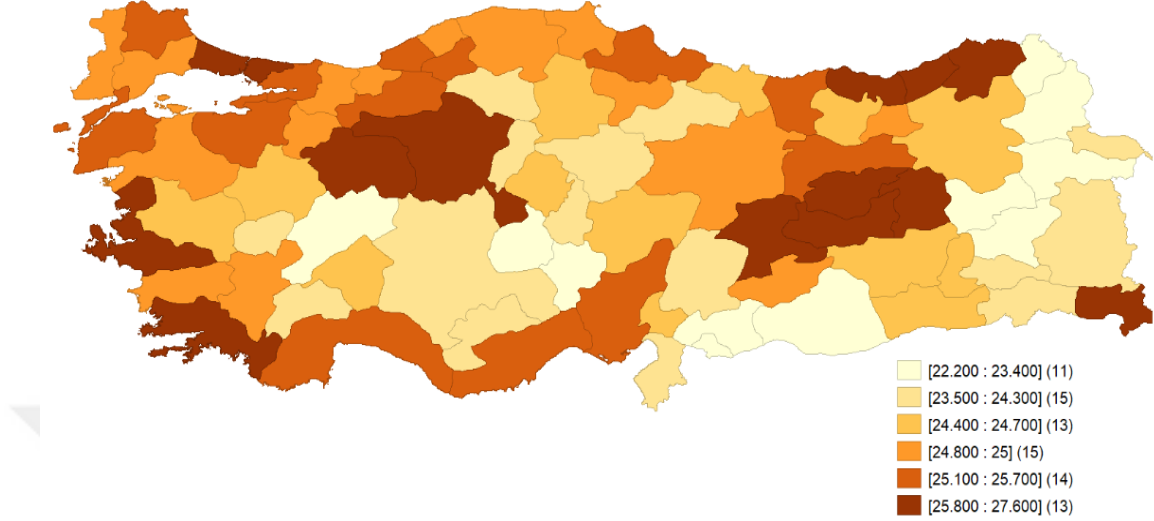
Grafik 10: İller Bazında Ortalama İlk Evlilik Yaşı - (2020) (Erkek)

Kaynak: TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, 14.04.2021 verilerinden düzenlenerek GeoDA programı ile hazırlanmıştır.

2020 yılına ait ortalama ilk evlilik yaşının (erkek) iller bazında dağılımı Grafik 10’da görülmektedir. Ortalama ilk evlilik yaşıyla alakalı verilere bakıldığında 26-26,6 yaş arası 10 il, 26,8-27,3 yaş arası 16 il, 27,4-27,3 yaş arası 13 il, 27,7-28 yaş arası 18 il, 28,1-28,5 arası 15 il ve 28,6-31,3 yaş arası 9 il olduğu görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre ortalama ilk evlilik yaşının en yüksek olduğu il 31,3 yaş ile Tunceli olmuştur. Tunceli’yi sırasıyla 29,8 ile Rize, 29,7 ile Artvin 29,3 ile Muğla, 29,1 ile Trabzon ve 28,9 ortalama ile İstanbul ve İzmir takip etmektedir. Ortalama ilk evlilik yaşının en düşük olduğu iller ise 26 yaş ile Urfa, 26,2 yaş ile Aksaray ve Afyon, 26,3 yaş ile de Konya ve Kilis olmuştur.

Grafik 11: İller Bazında Ortalama İlk Evlilik Yaşı - (2020) (Kadın)

Kaynak: TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, 14.04.2021 verilerinden düzenlenerek GeoDA programı ile hazırlanmıştır.

2020 yılı verilerine göre kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşının en düşük olduğu il 22,2 yaş ile Ağrı olmuştur. Muş 22,8 ile ikinci sırada yer alırken Kars ve Niğde 23 yaş ortalaması ile ortalama ilk evlilik yaşının en düşük olduğu diğer iller arasındadır. Ortalama ilk evlilik yaşının en yüksek olduğu iller ise sırasıyla Tunceli (27,6), Rize ve Artvin (26,8), İstanbul ve Trabzon (26,4) şeklindedir. Yine aynı şekilde Muğla ve İzmir de (26,2) ortalama ilk evlilik yaşının yüksek olduğu iller arasındadır.

3.1.3. Sosyo-Ekonomik Nedenlerin Evlilik Yaşı Üzerindeki Etkisi

Türkiye’de evlilik yaşının artışının belirleyicilerinden bir diğeri sosyo-ekonomik göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, sosyal güvenlik kapsamında çalışan kadınlarda ilk evlilik yaşı daha yüksek iken, sosyal güvenlik kapsamında çalışmayan kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşı daha düşüktür. Yine aynı şekilde sosyo-ekonomik statü (SES)’de ilk evlilik yaşının belirleyicisi arasında yer almaktadır. Sosyo-ekonomik seviye yükseldikçe erkeklerde evlilik yaşının önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir.²⁶⁶

²⁶⁶ Koç ve Saraç, **a.g.e.**, s. 103.

Tablo 5: Sosyal Güvence Durumu ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki (TAYA)

Evlilik Kuşağı	Sosyal Güvenlik Kapsamında Çalışıyor	Sosyal Güvencesiz Çalışıyor	Çalışmıyor	Toplam
2007-2016	26,81	24,52	22,81	25,04
1997-2006	24,35	22,06	21,16	22,77
1987-1996	22,83	20,52	21,04	21,70
1977-1986	21,63	19,34	20,88	20,91
1967-1976	20,30	18,43	19,88	19,84
1957-1966	19,03	17,77	18,70	18,68
< 1957	18,20	17,05	17,50	17,49

Kaynak: Koç ve Saraç, a.g.e., s. 103 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 5'ten hareketle sosyal güvenlik kapsamında çalışanların ortalama ilk evlilik yaşının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu ayrım kadın ve erkeklerde benzer bir seyir izlemektedir. Yine aynı şekilde refah seviyesi ve geleneksellik seviyesi de Türkiye'de ortalama ilk evlilik yaşının belirleyicileri arasındadır. Refah seviyesi arttıkça hem kadınlarda hem erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşı artış eğilimi göstermektedir. Geleneksellik seviyesi ile ilk evlilik yaşı arasında ise ters bir ilişki söz konusudur. Zira geleneksellik seviyesi yüksek olanlarda evlilik yaşı düşük iken, geleneksellik seviyesi arttıkça ilk evlilik yaşı da düşüş göstermektedir.²⁶⁷ Eralp ve Gökmen 2016 Aile Yapısı Araştırması verileriyle yaptıkları çalışmalarında, kentte yaşamının kırdaki yaşamaya göre evlilik yaşını yükseltme olasılığını artırdığını ifade etmektedir. Diğer yandan aynı çalışmada, çalışan bireylerin çalışmayan bireylere göre evlilik yaşını erteleme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine iyi eğitimli olma, ilk kez evlilik yapmış olma, nikahsız birlikteliği önemseme, internette tanışma, aşık olma, güzel/yakışıklı olma, cömert olma, karşı tarafın duygularına önem verme, toplum için nasıl davranacağını bilme gibi unsurlar evliliği erteleme riskini yükselten faktörler içinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Evliliği ertelemeyi en çok etkileyen faktör ise “aşk” olarak tespit edilmiştir.²⁶⁸

²⁶⁷ A.e., s. 104-105.

²⁶⁸ Anıl Eralp ve Şahika Gökmen, “Ortalama Evlilik Yaşının Yükselmesini Etkileyen Faktörler ve Cinsiyete Göre Farklılıklar”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2020, s. 404-405.

Tablo 6: Refah Seviyesi ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki (TAYA)

Evlilik Kuşağı	Çok yüksek	Yüksek	Orta	Düşük	Çok Düşük
2007-2016	28,54	27,17	25,05	23,69	23,18
1997-2006	26,26	25,10	22,94	22,12	21,73
1987-1996	25,34	23,14	21,54	20,91	20,00
1977-1986	23,52	22,39	20,79	20,06	19,90
1967-1976	23,07	21,33	20,00	19,18	19,36
1957-1966	22,63	19,48	18,71	18,58	18,39
< 1957	21,76	17,25	17,57	17,40	17,52

Kaynak: Koç ve Saraç, **a.g.e.**, s. 104 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır

Tablo 6'dan görüldüğü üzere refah seviyesi yükseldikçe ilk evlilik yaşının yükseldiği, refah seviyesi düştükçe ilk evlilik yaşının düştüğü görülmektedir. Bu durum hem kadınlarda hem erkeklerde benzer bir seyir göstermektedir. Örneğin, 1957 öncesi çok yüksek refah düzeyine sahip kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşı 20,37 iken bu sayı 2007-2016 döneminde 27,10'a yükselmiştir. Ancak bu sayının 2007-2016 döneminde düşük veya çok düşük refah grubunda yaklaşık 21 yaş seviyesinde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde çok yüksek refah grubu içerisindeki erkeklerde 1957 öncesinde, ilk evlilik yaşı ortalama 25,48 iken 2007-2016 döneminde bu sayının 29,78'e kadar yükseldiği görülmektedir. Ancak 2007-2016 yılı verilerinde düşük ve çok düşük refah grubundaki erkeklerde bu yaş yaklaşık 25 seviyelerindedir.²⁶⁹ 2016 Aile Yapısı Araştırması bulgularından elde edilen sonuçlara göre, evliliği erteleme riskini düşüren faktörler; karşı cinsin işinin olması, bireylerin ailesine karşı eşini koruması/ezdirmemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca aynı mezhep/memleket/ sosyal çevreden olma da evliliği erteleme riskini düşüren unsurlar arasındadır. Evliliği erteleme riskini en çok düşüren faktör ise aile yapılarının birbirine benzemesi olmuştur.²⁷⁰

İlk evlilik yaşını etkileyen diğer bir unsur geleneksellik seviyesidir. Geleneksellik seviyesi düştükçe ortalama ilk evlilik yaşı artış göstermektedir. 1957 yılı öncesinde düşük geleneksellik seviyesine sahip bireylerde ortalama ilk evlilik yaşı 18,40 düzeyindeyken aynı dönemde geleneksellik seviyesi yüksek bireylerde ortalama

²⁶⁹ Koç ve Saraç, **a.g.e.**, s. 104.

²⁷⁰ Eralp ve Gökmen, **a.g.e.**, s. 405.

ilk evlilik yaşı 17,12'dir. 2007-2016 döneminde düşük geleneksellik seviyesine sahip bireylerde bu sayı 25,97 düzeyine yükselmiştir. Geleneksellik seviyesi yüksek olan bireylerde ise 22,35 düzeyinde kalmıştır. Cinsiyete göre geleneksellik seviyesinin ortalama ilk evlilik yaşı üzerindeki etkisi benzer bir trend izlemektedir. Örneğin, düşük geleneksellik seviyesine erkeklerde 1957 yılı öncesinde 20,56 olan ortalama ilk evlilik yaşı 2007-2016 döneminde 27,47'ye kadar yükselmiştir. Yüksek geleneksellik seviyesinde ise bu sayı 25,09 (2007-2016 döneminde) düzeyindedir. 1957 öncesinde yüksek geleneksellik seviyesine sahip kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşı 16,25 iken düşük geleneksellik seviyesine sahip kadınlarda 17,52 düzeyindedir.²⁷¹

Tablo 7: Geleneksellik Seviyesi ile Ortalama İlk Evlilik Yaşı Arasındaki İlişki

Evlilik Kuşağı	Düşük	Orta	Yüksek
2007-2016	25,97	24,25	22,35
1997-2006	24,20	22,93	21,37
1987-1996	23,21	22,06	20,54
1977-1986	22,32	21,12	19,59
1967-1976	20,84	20,21	19,01
1957-1966	20,05	19,01	18,24
< 1957	18,40	17,77	17,12

Kaynak: Koç ve Saraç, a.g.e., s. 105 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de evlilik yaşını etkileyen diğer bir unsur eğitim süresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde eğitimde bulunulan süre uzadıkça ortalama ilk evlilik yaşı hem erkeklerde hem kadınlarda artış eğilimindedir. Tablo 8’de görüldüğü üzere eğitim süresi yükseldikçe ortalama ilk evlilik yaşının arttığı görülmektedir. Örneğin, 2007-2016 evlilik kuşağında 0-4 yıl arası eğitilmiş olan erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşı 24,53 iken 16 yıldan fazla eğitilmiş olan erkeklerde ortalama ilk evlilik yaşı 28,73’e yükselmiştir. Yine aynı şekilde 0-4 yıl arası eğitilmiş olan kadınlarda 2007-2016 yılında 21,67 olan ortalama ilk evlilik yaşı, 16 yıldan daha fazla eğitime sahip kadınlarda 26,64’e yükselmiştir. Türkiye’de sadece ilkokul bitiren bireylerin dahi hiç okul okumayanlara göre evliliği erteleme olasılıklarının 2,5 kat yükseldiği ifade

²⁷¹ Koç ve Saraç, a.g.e., s. 105.

edilmektedir. Lisansüstü eğitimi alan bireylerde bu oran neredeyse 4 kata çıkmaktadır. Bu olasılığın kadınlarda, erkeklere göre daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.²⁷²

Tablo 8: Eğitim Süresine Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşında Yaşanan Değişimler (TAYA)

Evlilik Kuşağı	0-4 Yıl	5-7 Yıl	8-11 Yıl	12-15 Yıl	16+ Yıl
2007-2016	24,53 (E) 21,67 (K)	26,99(E) 24,08(K)	25,01(E) 20,37(K)	27,21(E) 23,72(K)	28,73(E) 26,64(K)
1997-2006	22,96(E) 20,15(K)	24,22(E) 20,37(K)	24,47(E) 19,59(K)	24,98(E) 22,02(K)	26,88(E) 24,60(K)
1987-1996	22,06(E) 19,35(K)	23,00(E) 19,36(K)	23,72(E) 19,75(K)	24,67(E) 21,80(K)	27,11(E) 24,40(K)
1977-1986	22,65(E) 18,53(K)	21,87(E) 19,03(K)	22,73(E) 20,09(K)	23,74(E) 21,50(K)	26,50(E) 23,37(K)
1967-1976	21,38(E) 17,90(K)	21,26(E) 18,33(K)	22,18(E) 19,64(K)	22,59(E) 21,64(K)	25,44(E) 22,94(K)
1957-1966	20,83(E) 17,14(K)	20,60(E) 17,69(K)	21,66(E) 18,94(K)	22,50(E) 19,58(K)	23,52(E) 22,58(K)
< 1957	19,52(E) 16,35(K)	19,42(E) 17,06(K)	22,15(E) 18,55(K)	21,85(E) 20,54(K)	23,79(E) 23,43(K)

Kaynak: Koç ve Saraç, **a.g.e.**, s. 102 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır. *E: Erkek, K: Kadını temsil etmektedir.

3.2. Demografik Geçiş Süreci Bağlamında Evlilik Yaşının Artışının Sonuçları: Kelebek Etkisi (Makro Perspektif)

Demografik geçiş süreci ilk olarak gelişmiş ülkelerin homojen nüfusa sahip olduğu varsayımı üzerinden hareket edip uzun vadede nüfusta yaşanan değişimleri konu edinmiştir. Bu çerçevede zaman içerisinde düşen ölüm oranları ve yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlığa düşüş sürecini ifade eden demografik geçiş teorisi, 1940'lı yıllarla beraber modern nüfus parametrelerinin izahında daha kapsamlı ele alınmıştır. Nüfusta yaşanan değişime ek olarak, sosyo-ekonomik dinamiklerde yaşanan farklılaşmalar da teorinin temel varsayımını oluşturmaktadır. Özetle teori, doğurganlığın değişimine bağlı olarak sosyal düzende yaşanacak değişimleri

²⁷² Eralp ve Şahin, **a.g.e.**, s. 403.

açıklamaya çalışmaktadır.²⁷³ Doğurganlığın değişmesinde eğitim, işgücüne katılım, kentleşme vb. birçok faktör dolaylı etkiye sahiptir. Diğer yandan bu çalışma bağlamında önem arz eden ve doğurganlık üzerinde doğrudan etkisi olan diğer bir husus da evlilik hızı ve yaşındaki değişimlerdir.²⁷⁴ Bu bağlamda evlilik hızında ve yaşındaki değişimlere bağlı olarak Türkiye’yi bekleyen olası riskler izah edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 9: Temel Doğurganlık Göstergeleri (2001-2020)

Yıl	Kaba doğum hızı (%)	Toplam doğurganlık hızı (Çocuk sayısı)	Annenin ortalama yaşı
2001	20,3	2,38	26,7
2002	18,6	2,17	26,8
2003	17,9	2,09	27,0
2004	18,1	2,11	27,0
2005	18,2	2,12	27,0
2006	18,1	2,12	27,1
2007	18,4	2,16	27,2
2008	18,2	2,15	27,3
2009	17,6	2,10	27,4
2010	17,2	2,08	27,7
2011	16,9	2,05	27,8
2012	17,2	2,11	28,0
2013	17,0	2,11	28,3
2014	17,5	2,19	28,4
2015	17,1	2,16	28,5
2016	16,6	2,11	28,6
2017	16,2	2,08	28,7
2018	15,4	2,00	28,9
2019	14,3	1,88	28,9
2020	13,3	1,76	29,0

Kaynak: TÜİK, “Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 18.05.2022 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 9’den görüldüğü üzere yıllar itibariyle kaba doğum hızı, genel doğurganlık hızı ve toplam doğurganlık hızının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2001 yılında 26,7 olan annenin ortalama yaşı 2020 yılında 29’a kadar yükselmiştir. Artan annenin ortalama yaşı her ne kadar birçok Avrupa ülkesine göre

²⁷³ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Proaktif Politika Önerileri**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, s. 19.

²⁷⁴ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 26.

düşük seviyede olsa da, evlilik yaşının artışının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan TAYA (2018) sonuçlarında 30 yaşından sonra evlenen kadınların 18 yaşından önce evlenen kadınlara kıyasla istediğinden az çocuğa sahip olma ihtimalinin dört kat daha fazla olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁵ Ayrıca benzer olarak İpek'in çalışmasına göre Türkiye'de ilk doğum kararının ertelenmesindeki en önemli faktörler, kadının engel durumu, yaşı ve eğitim durumu olarak tespit edilmiştir.²⁷⁶

Özetle artan evlilik yaşı ve buna bağlı olarak artan anne olma yaşı demografik açıdan dolaylı ya da doğrudan birçok sonucun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu sonuçlar arasında, nüfus artış hızında yaşanan azalma, yaşlı nüfusun artışı, demografik fırsat penceresinin kaçırılması, istihdam ve ekonomik büyüme anlamında negatif senaryoların ortaya çıkması sayılabilir. Uzun vadede artan yaşlı nüfusa bağlı olarak sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanında da sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

3.2.1. Nüfus Artış Hızında Yaşanan Azalma ve Nüfusun Geleceği

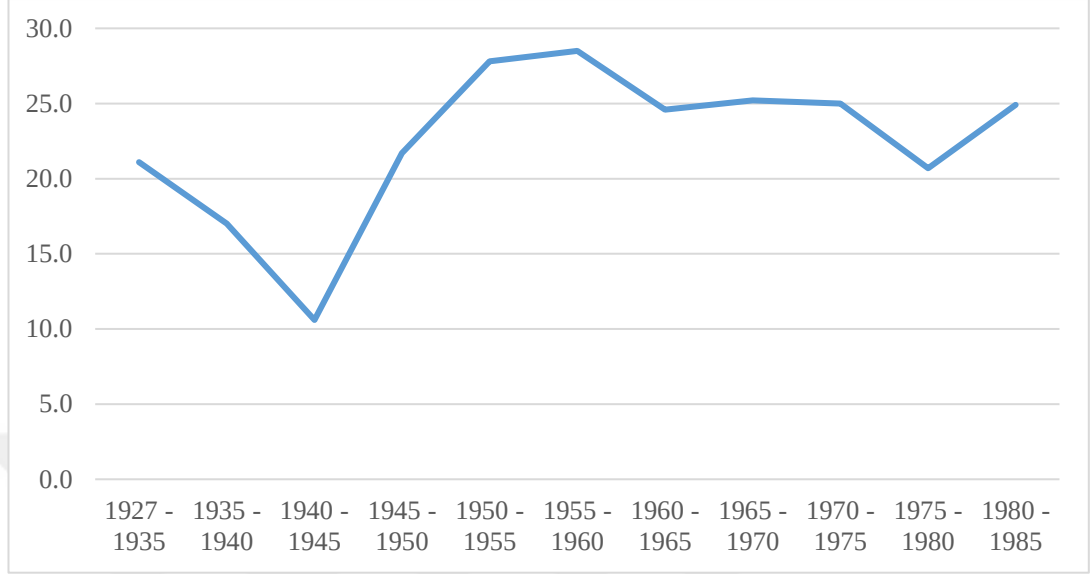
Doğurganlıkta yaşanan değişime bağlı olarak uzun vadede nüfus artış hızı değişime uğramakta hatta bir süre sonra nüfus azalış trendine girebilmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze farklı zamanlarda farklı nüfus politikaları hayata geçirilmiştir. Ancak nihai olarak günümüzde nüfus artış hızının düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir.

Grafik 12'de 1927-1985 yılları arasında yıllık nüfus artış hızları gösterilmiştir. 1927-1940 yılları arasında nüfus artış hızında azalma yaşanmıştır. Daha sonra ise nüfus artış hızında bir artış yaşandığı görülmektedir. 1955-1960 döneminden sonra düşüş eğiliminde olan nüfus artış hızı 1975-1980 döneminden sonra bir süre tekrar artış eğiliminde olmuştur.

²⁷⁵ Mehmet Ali Eryurt, "Türkiye'de Doğurganlık Davranışları: Düzey, Belirleyiciler, Politikalar", **Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019, s. 27.

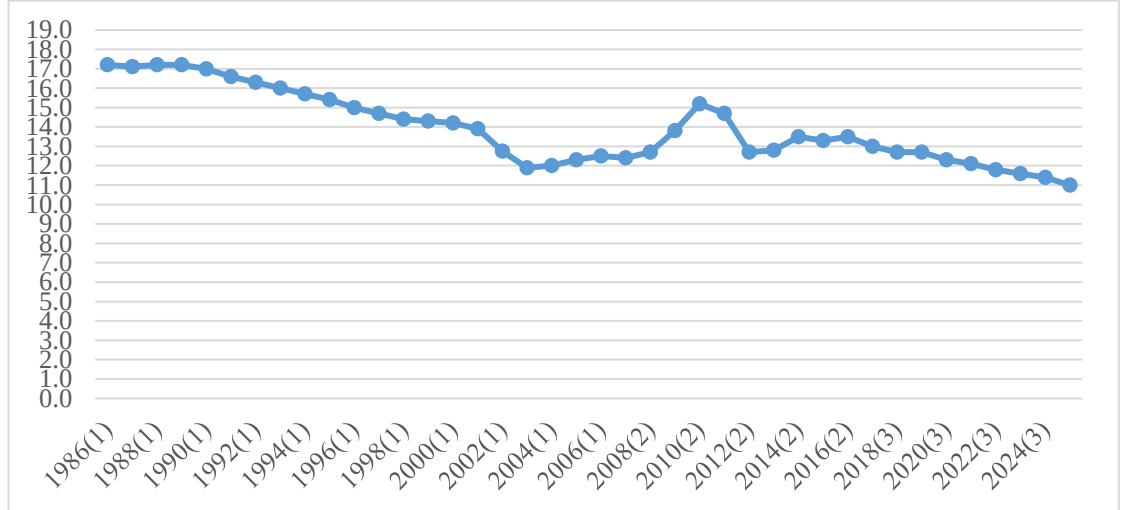
²⁷⁶ Egemen İpek, "İlk Doğum Kararının Sosyoekonomik Belirleyicileri: Eş Zamanlı Hazard Modelleri", **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilişimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2019, s. 271.

Grafik 12: Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (1927-1985) (Binde)

Kaynak: TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 16.11.2020 verilerinden düzenlenerek
hazırlanmıştır.

Grafik 13: 1986-2025 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)

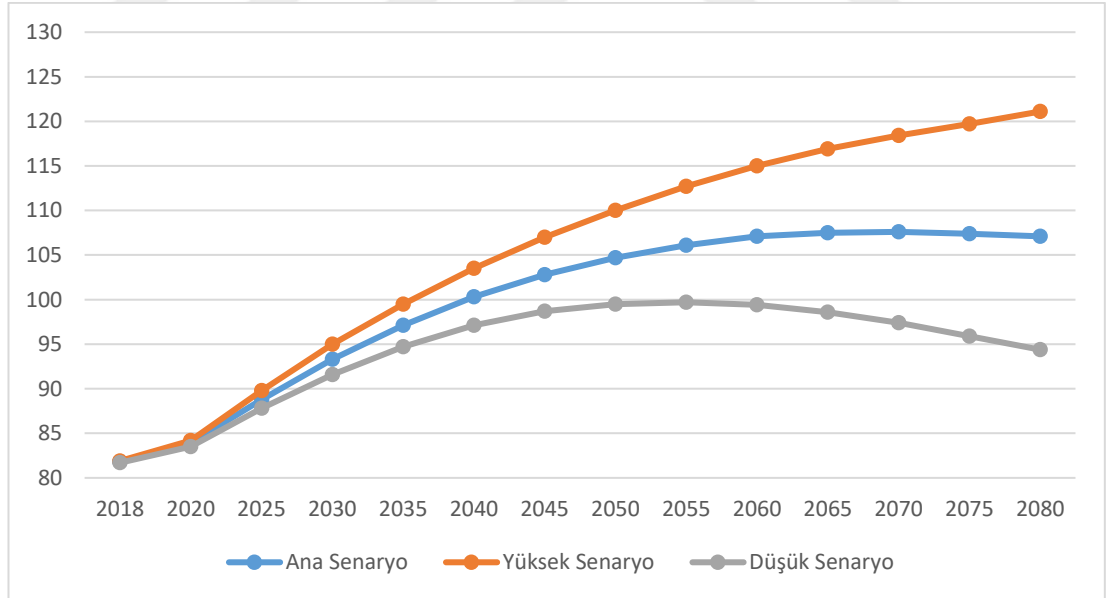
Kaynak: TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 17.11.2020 verilerinden düzenlenerek
hazırlanmıştır.²⁷⁷

²⁷⁷ (1) 1986-2006 dönemi için yapılan hesaplamada yıl ortası nüfus tahminleri kullanılmıştır. (2) 2007-2017 dönemi için yapılan hesaplamada kullanılan yıl ortası nüfusları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarından elde edilmiştir. (3) 2018-2025 dönemi için yapılan hesaplamada 2018-2080 Nüfus Projeksiyonlarından elde edilen yıl ortası nüfuslar kullanılmıştır.

Grafik 13'te 1986-2025 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı görülmektedir. 1986 yılında ‰ 17,2 olan nüfus artış hızı 2000'li yılların başında ‰ 14,2'ye kadar düşmüştür. Bu oran 2019 yılı itibariyle ‰ 12,7 seviyesindedir. 2025 yılı itibariyle nüfus artış hızının ‰ 11 seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Düşen nüfus artış hızının gelecek nüfus projeksiyonları açısından oldukça önemli olduğu unutulmamalıdır.

Grafik 14'te TÜİK'in 2018-2080 yılları arasındaki farklı nüfus projeksiyonları hesaplamaları görülmektedir. Bu hesaplamalara göre, düşük projeksiyon tahminlemesinde Türkiye nüfusu, 2055 yılında 99,7 milyonla maksimum seviyesine ulaşp daha sonra azalış trendine geçmektedir. Ana senaryoda ise Türkiye nüfusunun 2080 yılına kadar 107,1 milyona kadar yükselmesi beklenmektedir. Diğer yandan yüksek senaryo tahminlemesine göre 2080 yılında Türkiye nüfusu 121 milyonu geçmektedir.²⁷⁸

Grafik 14: 2018-2080 Yılları Arası Nüfus Projeksiyonları (Milyon) (TÜİK)

²⁷⁸ Ana senaryo, nüfus projeksiyonlarında kullanılmış olan temel senaryodur. Yüksek senaryo, ana senaryodan daha yüksek doğurganlık ve uluslararası net göç varsayımlarına dayanmaktadır. Düşük senaryo ise ana senaryodan daha düşük doğurganlık ve uluslararası net göç varsayımlarına sahiptir. Ayrıntılı açıklama için; TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 16.11.2020 metaveri dosyasına bakınız.

Kaynak: TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 16.11.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Literatürde, nüfusun kendisini yenilemesi için gerekli olan ortalama çocuk miktarı kadın başına 2,1 olarak hesaplanmaktadır. “Yenilenme oranı”na ulaşma durumunda nüfusun durağan şekilde devam edeceği, kendini yenileyebilecek düzeyde olacağı varsayılmaktadır. Ancak geriden gelen kuşakların üreme çağlarının sonuna kadar nüfus artışının yaşanmaya devam edeceği ifade edilmektedir. Bu sürenin de takribi 50 ile 100 yıl arasında sürmesi beklenmektedir.²⁷⁹ 2011 yılında nüfusun yenilenme seviyesine ulaştığı Türkiye’de, nüfus artışının 40-50 yıl kadar daha devam etmesi beklenmektedir.²⁸⁰

Özetle artan ortalama ilk evlilik yaşı ve artan ilk doğum yaşı bir süre sonra doğurganlık oranının azalmasına nüfus artış hızının durağanlaşmasına nihayetinde nüfusun azalış sürecine girmesine neden olacaktır.

3.2.2. Yaşlı Nüfusun Artışı ve Demografik Fırsat Penceresinin Sonu

Türkiye geneli 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 olan yaşlı sayısı son beş yıllık süre içerisinde %22,5 artış göstermiştir. 2020 yılı verisine göre Türkiye’deki yaşlı nüfus sayısı 7,9 milyonu aşmıştır. Hal böyle olunca toplam nüfus içerisindeki 65 ve üzeri yaş oranı 2015’te %8,2 iken 2020 yılında %9,5’e yükselmiştir. 2023 yılında %10,2 olması beklenen yaşlı nüfus oranının 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmektedir. Yani 2080 yılına gelindiğinde toplam nüfusta her dört kişiden biri 65 yaşın üzerinde olacaktır. Diğer yandan artan yaşlı nüfus, yaşlı bağımlılık oranının²⁸¹ artması anlamına gelmektedir. 2020 yılı itibarıyla %14,1 olan yaşlı nüfus bağımlılık oranının 2080 yılında %43,6’ya yükseleceği tahmin edilmektedir.²⁸²

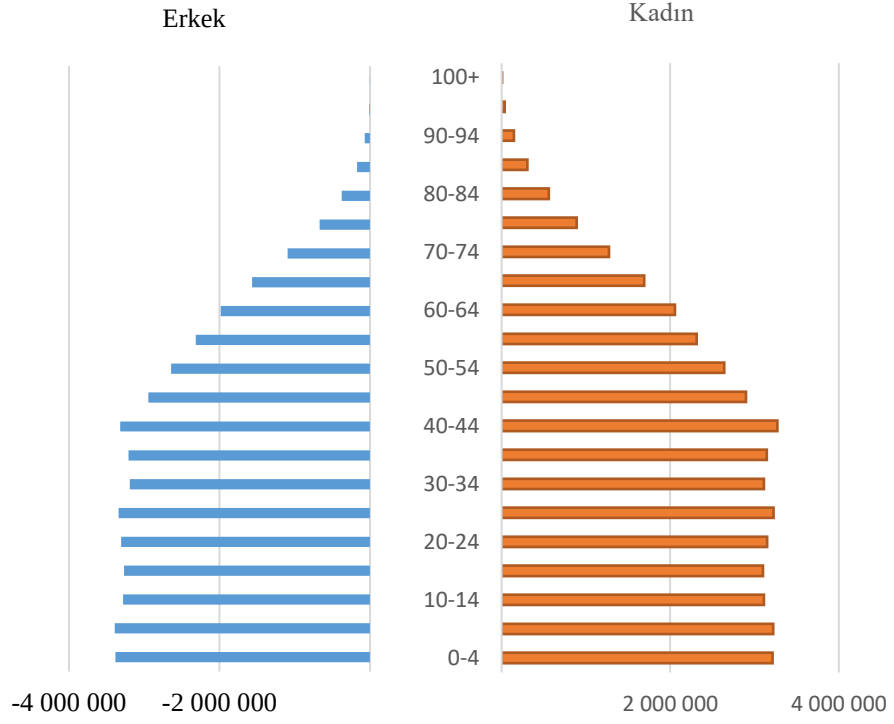
²⁷⁹ David E. Bloom, David Canning and Jaype Sevilla, **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequence of Population Change**, Santa Monica, Population Matters, 2003, s. 33.

²⁸⁰ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık...**, s. 21.

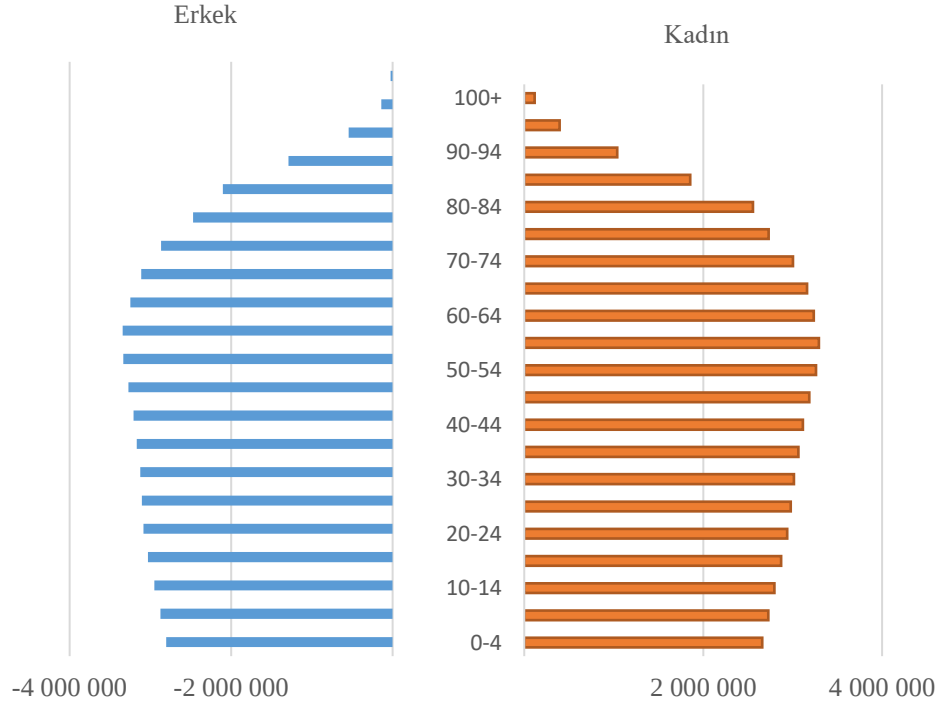
²⁸¹ Bağımlılık oranı: Çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısını ifade etmektedir.

²⁸² TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2020”, (Çevrimiçi), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>, 27.06.2021.

Grafik 15: 2023 Yılı Nüfus Piramidi Projeksiyonu

Grafik 16: 2080 Yılı Nüfus Piramidi Projeksiyonu

Kaynak: TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 17.11. 2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 15 ve 16’da farklı iki yıla ait nüfus projeksiyonları görülmektedir. Grafik 15’te Ters “V” şekline daha yakın bir nüfus piramidi varken 2080 yılı projeksiyonunda nüfus piramidinin üst kısmının gittikçe genişlediği görülmektedir.

Özetle, değişen bu tablo yaşlı nüfusun artmasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Nüfus artış hızı ve buna bağlı olarak uzun vadede yaşlı nüfusta yaşanan artışın birtakım başka sonuçları da olacaktır. Bu çerçevede doğurganlıkta yaşanan düşüşe bağlı olarak, ekonomik büyüme, istihdam, sağlık ve sosyal güvenlik alanında da değişimler kaçınılmaz olacaktır.²⁸³

3.2.3. Nüfus-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iktisatçılar arasında sıklıkla tartışılmaktadır.²⁸⁴ Örneğin geleneksel görüşe göre nüfus artışının kişi başına reel gelirler üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu ifade edilmektedir. Çin’de uygulanan kısıtlayıcı nüfus politikaları bu duruma örnek olmakla beraber, nüfus artışının ekonomik büyüme ile ters bir ilişki içerisinde olduğu sonucuyla çelişen birçok çalışma da mevcuttur. Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki birçok ampirik çalışma ters bir etki olmadığını göstermektedir. Dünya tarihi, düşük nüfus artışı dönemlerinde düşük ekonomik büyüme, nüfus artışının yüksek olduğu zamanlarda ise yüksek ekonomik büyüme örnekleri ile doludur.²⁸⁵ Nijerya’da yapılan bir çalışmada, 1980-2010 yılları arasında nüfus ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.²⁸⁶ Yine Tayland özelinde yapılan başka bir çalışmada, nüfus artışı ile ekonomik kalkınma arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Tayland’daki nüfus artışının ülkenin ekonomik performansına olumlu bir etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, nüfus artışının ekonomik kalkınmayı

²⁸³ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık...**, s. 37-48.

²⁸⁴ Eli H. Tartiyus, Mohammed Inuwa Dauda and Amade Peter, “Impact of Population Growth on Economic Growth in Nigeria (1980-2010)”, **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, Vol: 20, No: 4, 2015, s. 115.

²⁸⁵ D. Gale Johnson, “Population and economic development”, **China Economic Review**, Vol: 10, No: 1, 1999, s. 1.

²⁸⁶ Eli H. Tartiyus, Mohammed Inuwa Dauda and Amade Peter, **a.g.e.**, s. 115.

desteklediğini belirten nüfus odaklı ekonomik büyüme hipotezini desteklemektedir.²⁸⁷ Diğer yandan Becker ve arkadaşları, nüfusun üretkenlik üzerinde olumlu ve olumsuz birtakım etkileri olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, arazi ve diğer doğal kaynakların yoğun kullanımı sonucunda azalan getiri nedeniyle nüfusun üretkenliği düşürebileceği iddia edilmektedir. Bununla birlikte daha büyük nüfusun daha büyük şehirleri beraberinde getireceği ve büyüyen şehirler neticesinde daha fazla uzmanlaşma ve bilgiye artan yatırımın teşvik edileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle nüfus ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkinin pozitif ya da negatif olmasının belirleyicisi, insan sermayesine yönelik teşviklerin ve bilginin genişlemesinin doğal kaynakların azalan getirilerine karşı daha güçlü olup olmamasına bağlı olacaktır.²⁸⁸

Doğurganlıkla beraber artan ya da azalan nüfusu tek başına bir risk unsuru olarak görmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu sürecin yaşlanma problemiyle bir tehdit olacağı söylenebilir. Zira yaşlanma problemi gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerin de problemi olmuştur. Gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecini yakaladıktan sonra yaşlanmaya başlamaları problemin daha geç ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin kalkınma düzeyini belirli bir seviyeye getiremeden yaşlandığı görülmektedir. Türkiye'nin artan nüfus ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi koruyabilmesi, eğitime ve istihdama yapacağı uzun vadeli yatırımlarla mümkün olabilecektir.²⁸⁹

Sonuç olarak artan evlilik yaşının nüfus üzerinde uzun vadede oluşturacağı negatif etki ekonomik büyüme anlamında da olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi ekonomik anlamda pozitif veriler ortaya koyabilmek eğitimde ve istihdam niteliği yakalamakla mümkün olabilecektir.

²⁸⁷ Fumitaka Furuoka, "Population Growth and Economic Development: New Empirical Evidence from Thailand", **Economics Bulletin**, Vol: 29, No: 1, 2009, s. 1.

²⁸⁸ Gary S. Becker, Edward L. Glaeser and Kevin M. Murphy, "Population and Economic Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No: 2, 1999, s. 149

²⁸⁹ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye'de Doğurganlık...**, s. 36-38.

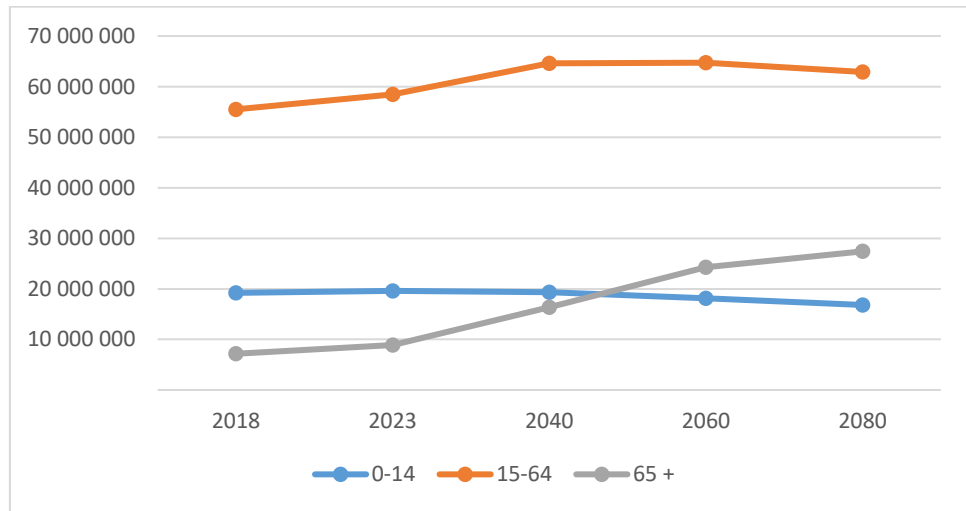
3.2.4. İstihdamın Değişimi: Demografik Hediye Den Demografik Yüke

Nüfus değişikliğinin bir diğer çıktısı işgücü piyasaları üzerinde görülmektedir. Zira yaşlanan nüfusun ekonomik, politik ve sosyal yaşam üzerinde olumsuz yan etkilere sahip olduğunu gösteren göstergeler bulunmaktadır. Bunlar;

- Çalışma çağındaki azalan insan sayısına bağlı olarak çalışan nüfus üzerindeki ekonomik yükte artma,
- Emeklilik sistemlerinin kullandıkça öde (*pay-as-you-go*) bileşenlerinde çökme riskinin oluşması,
- En yaşlı grup (85+) da dahil olmak üzere, artan yaşlı insan sayısı nedeniyle halk sağlığı modelleri ve tıbbi gereksinim ihtiyacının artması,
- Artan yaşlı nüfusla beraber, kaynak dağılımındaki farklılaşmaların genç-yaşlı nüfus arasında çatışmalara neden olması şeklinde sıralanabilir.²⁹⁰

Türkiye’de yaşanan demografik değişimin istihdam üzerinde birtakım etkileri olacağı aşikârdır.

Grafik 17: Yaş Gruplarına Göre Nüfus Projeksiyonları (2018-2080)

Kaynak: TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, 20.11. 2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

²⁹⁰ Maret Kupiszewski, Jakub Bijak and Beata Nowok, “The Impact of Future Demographic Trends in Europe, 2005-2050”, **Finnish Yearbook of Population Research**, No: 43, 2008, s. 148.

Grafik 17’de yaş gruplarına göre nüfus projeksiyonları gösterilmektedir. Grafikte nüfus projeksiyonu, ana senaryo üzerinden kurgulanmıştır. Bu bağlamda 2018 yılında çalışma çağındaki nüfusun (15-64) toplam nüfusa oranı %67,7 iken bu oran 2080 yılına gelindiğinde %58,7’ye düşmektedir. Ayrıca tabloda artan yaşlı nüfus ve düşüşe geçen 0-14 yaş arası nüfus net bir şekilde görülmektedir.

İşgücünün ortalama yaşının yükselmesi, işgücü verimliliği üzerinde de birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Artan yaşlılıkla beraber işgücünde algısal problemlerde sorunlar yaşanıp belirli becerilerde kayıplar görülebilmektedir. Özetle evlilik yaşının artışı, buna bağlı olarak ortaya çıkan doğurganlık oranının düşmesi ve yaşlı nüfusun artması, sağlıktan sosyal hizmetlere, askeriyeden göçmenlerin ekonomide artan rolüne, kırsal nüfusun azalmasından bütçe harcamalarında değişikliklerin yaşanmasına kadar birçok hususla ilişkilidir.²⁹¹

3.2.5. Nüfus Değişimi-Sağlık ve Sosyal Güvenlik İlişkisi

Nüfusta yaşanan değişim, sağlık alanında da birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olacaktır. Azalan doğurganlık, artan yaşlı nüfusu ve artan ortalama yaşam süresi neticesinde, sağlık harcamalarının daha büyük bir kısmı yaşlı bakımı için kullanılmak durumunda kalacaktır. Örneğin yapılan bir çalışmada; 60 yaş nüfusun %10 artışı, kişi başına GSYİH’deki büyümeyi %5,5 azaltmaktadır.²⁹² Türkiye’de 1975-2016 yıllarını kapsayan bir çalışmada, nüfus yaşlanması ile sağlık harcamaları arasında tek yönlü bir nedensellik analizi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁹³ Özetle sağlık harcamalarında yaş gruplaması ne kadar yüksekse genel olarak kişi başına harcama da o kadar yükselmektedir. Bakım alma oranı da yaş artışı ile paralellik göstermektedir. Aynı şekilde OECD ülkeleri özelinde yapılan bir çalışmada, kişi başına sağlık harcamalarının 65 yaş üstü kişilerde, 65 yaş altındaki kişilere göre dört

²⁹¹ Kupiszewski, Bijak and Nowok, **a.g.e.**, s. 148, 169.

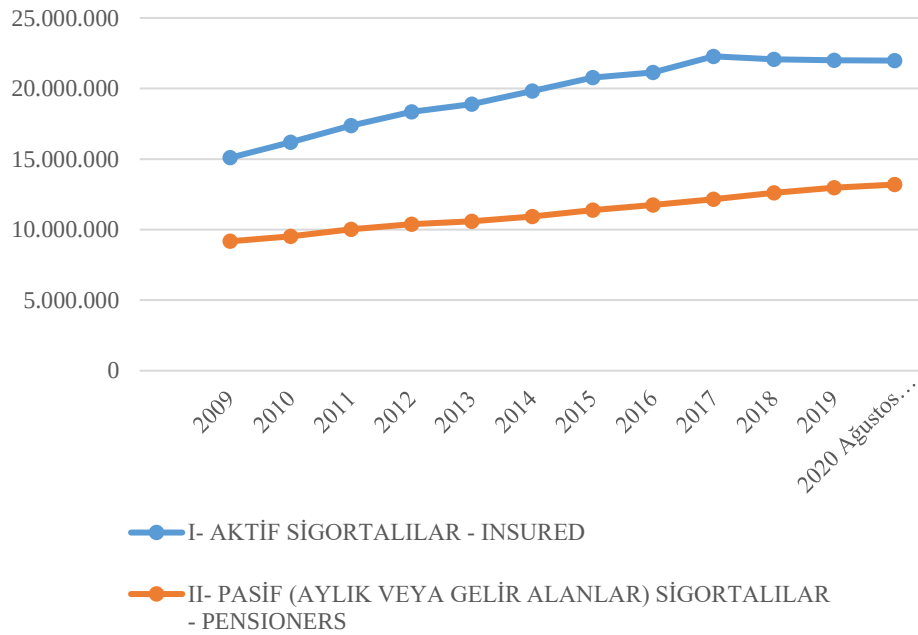
²⁹² Nicole Maestas, Kathleen J. Mullen and David Powell, “The Effect of Population Aging on Economic Growth, The Labor Force and Productivity”, **Nber Working Paper Series**, No: 22452, 2016, s. 30.

²⁹³ Canser Boz ve S. Haluk Ozsarı, “The causes of aging and relationship between aging and health expenditure: An econometric causality analysis for Turkey”, **The International Journal of Health Planning and Management**, Vol: 35, No: 1, 2019, s. 162.

kat fazla olduğu tespit edilmiştir.²⁹⁴ Önümüzdeki dönemde Türkiye yaşlanan nüfusu ile birlikte sağlık harcamalarında yeni bir düzenleme yapmak durumunda kalacaktır.

Yaşlanan nüfusun artması, sosyal güvenlik sistemiyle alakalı sorunları da beraberinde getirecektir. Sosyal güvenlik sistemi, bireylerin hayatlarını idame ettirmesini zorlaştıran ya da imkansız hale getiren tehlikeler neticesinde oluşacak zararlardan korumaktadır. Diğer bir deyişle sosyal sigorta, sosyal hizmet ve sosyal yardımların bütününe temsil eden, sosyal risklere karşı koruma sağlayan sistemin adıdır.²⁹⁵ Her ne kadar gelişmekte olan ve gelişen birçok ülkeye kıyasla Türkiye'nin genç nüfus potansiyeli oldukça fazla olsa da, bu sürecin iyi değerlendirilememesi sosyal güvenlik sistemi açısından da birtakım sıkıntıları beraberinde getirecektir. Bu bağlamda genç nüfustan beşeri sermaye anlamında optimal düzeyde yararlanılmalıdır.²⁹⁶

Grafik 18: Aktif ve Pasif Sigortalı Sayısı (2009-2020 Ağustos)

²⁹⁴ Lincoln H. Day, **The Future of Low-Birthrate Populations**, London and New York, Routledge, 2004, s. 39.

²⁹⁵ Sevgi Işık Erol, "Sosyal Güvenlik Açısından Bireysel Emeklilik Sisteminin Önemi", **İktisadi Yenilik Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2019, s. 11.

²⁹⁶ İbrahim Organ ve Ersin Yavuz, "Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi", **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2017, s. 110.

Kaynak: SGK, “Aylık İstatistik Bilgileri”, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 21.11.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Bu bağlamda Grafik 18’de aktif ve pasif sigortalı sayısı gösterilmektedir. Örneğin 2006 yılında yaşlılık aylığı alan yaklaşık 6,2 milyon yaşlı varken bu sayı 2020 Ağustos ayı itibariyle 9,1 milyona yükselmiştir.²⁹⁷ Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesinde aktif/pasif oranının dengede kalabilmesi için oranın 4 seviyesinde olması gerekmektedir. 1980 yılı öncesinde bu oran 4’ün üzerindeyken 2003 yılında 2,03’e kadar gerilemiştir.²⁹⁸ 2019 yılı itibariyle bu oran 1,80 düzeyindedir.²⁹⁹ Emeklilik yaşının yükseltilmesi gibi adımlar bir nebze olsun bu sürecin olumsuz çıktılarının önüne geçse de, emeklilik yaşının sürekli olarak artırılması mümkün olmayacaktır.³⁰⁰ Hal böyle olunca düşen doğum oranları ve artan yaşlı nüfus sorununun sosyal sigortalar üzerindeki etkisi de yapısal bir hale bürünmeye başlayacaktır.

Yaşlanan nüfus, sosyal sigortalarda yaşanan sorunlar kadar sosyal hizmetlerde de sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zira 2006 TAYA raporunda 18-60 yaş arasındaki bireylerin %9,3’ü yaşlandıklarında huzurevine gitmek istediklerini ifade etmiştir. Bu minvalde yapılan bir projeksiyonda 2050 yılı için 1300 adet ilave huzurevine ihtiyaç duyulacağı öngörülmüştür.³⁰¹ 2013 TAYA’da ise bu oranın %16,9’a yükseldiği görülmektedir.³⁰² Hal böyle olunca kurumsal bakım hizmeti maliyetinin de yıllar itibariyle yükselmesi söz konusu olabilir.

Sonuç olarak evlilik yaşında yaşanan artışa ve düşen doğurganlık oranlarına bağlı olarak, yaşlı nüfusun artışı kaçınılmaz olacaktır. Bu durum uzun vadede sosyal

²⁹⁷ SGK, “Aylık İstatistik Bilgileri”, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 21.11.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

²⁹⁸ Ali Güzel, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 4, 2005, s. 68. (61-76)

²⁹⁹ SGK, “Aylık İstatistik Bilgileri”, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 21.11.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

³⁰⁰ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık...**, s. 46.

³⁰¹ **A.e.**, s. 47.

³⁰² T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, s. 104.

güvenlik sisteminin tehlikeye girmesine neden olabilir. Ayrıca zaman içerisinde sosyal hizmetler alanında yeni planlamaların yapılması elzem hale gelecektir.

3.3. Evlilik Yaşının Artışının Sonuçları (Mikro Perspektif)

Ortalama ilk evlilik yaşının artışının olası sonuçları ikinci bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye özelinde de kısa bir değerlendirme yapılması yerinde olacaktır. Ancak hangi ilk evlilik yaşının maksimum fayda sağlayacağı ile alakalı bir hudut ya da alt-üst sınır belirlemek mümkün gözükmemektedir. Zira kültür, coğrafya, aile, din vb. birçok faktör evlilik yaşının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Literatürde genel kabul gören nokta ise aşırı uç iki yaşta (çok erken ya da çok geç) gerçekleşen ilk evliliklerin daha sorunlu geçme ihtimalinin yüksek olduğu yönündedir. Bu çerçevede belli bir psikolojik olgunluğa ulaşmamış bireylerin daha erken boşanma eğiliminde oldukları ikinci bölümde de ifade edilmiştir. Örneğin; Türkiye’de yapılan bir çalışmada ebeveynlik rollerini geç üstlenen bireylerde daha düşük iyilik hali gözlemlenmiştir.³⁰³ Aynı şekilde evlilik uyumu da aşırı uç yaşlardaki evliliklerde düşük olabilmektedir. Zira yapılan bir çalışmada 30 yaşından sonra evlenen bireylerde boşanma olasılığının yükseldiği ifade edilmektedir.³⁰⁴ Ancak diğer yandan literatürde bunun aksi sonuçların olduğu da görülmektedir. Şener ve Terzioğlu’nun yaptıkları çalışmada, evlilik puan ortalamasının en düşük olduğu yaş 15-19 olarak tespit edilirken, 35 yaş ve üzerindeki yaş grubuna kadar evlilik uyum³⁰⁵ ortalamalarında da artış gözlemlenmiştir. Kadınlarda 20 ve üzeri yaşta evlenenlerin evlilik uyum ortalamasının 15-19 yaşındakilere göre yüksek, erkeklerde ise 30-34 yaş arasında evlenenlerin evlilik uyum ortalamasının 15-29 yaş arasında gerçekleştirenlere göre önemli derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁰⁶ Erbil ve Hazer çalışmalarında evlilik yaşı ve evlilik

³⁰³ Nilay Pikel Uludağlı ve Gülçin Akbaş, “Young Adults’ Perceptions of Social Clock and Adulthood Roles in the Turkish Population”, **Journal of Adult Development**, Vol: 26, No: 2, 2018, s. 105.

³⁰⁴ Şentürk, **Aile Sosyolojisi’ne...**, s. 114.

³⁰⁵ Lock ve Wallace evlilik uyumunu; çatışmaların çözüme kavuştuğu, eşler arasındaki doyumun hissedilir olduğu, aktivite ve faaliyetlerin birlikte yürütülebildiği, eşlerin birbirlerinden beklentilerini karşılayabildiği bir evlilik olarak ifade etmektedir. Bkz: Harvey J. Locke and Karl M. Wallace, “Short Marital-Adjustment and Prediction Tests: Their Reliability and Validity”, **Marriage and Family Living**, Vol: 21, No: 3, 1959, s. 251-255.

³⁰⁶ Arzu Şener ve Günsel Terzioğlu, “Bazı Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler İle İletişimin Eşler Arası Uyuma Etkisinin Araştırılması”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 10, Sayı: 13, 2008, s. 14.

uyumu³⁰⁷ arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Yapılan çalışmada 18-25 yaş arası evlenen bireylerin %88,30'u evliliklerinin uyumsuz olduğunu ifade ederken, 26-34 yaş arası evlenenlerde bu oran %67,10'a düşmüştür.³⁰⁸ Akpınar ve Kırlioğlu'nun çalışmalarında da evlilik uyumu ile evlilik yaşı arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Evlilik yaşı 25-29 yaş aralığında olanların evlilik uyumları, 15-19 yaş ile 20-24 yaş arası evlenenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek çıkmıştır.³⁰⁹ Bir başka çalışmada kırsal ve kentsel alanda yaşayan 18-45 yaş aralığındaki kadınların evlilik uyum ve doyumları karşılaştırılmıştır. Ankara, İstanbul ve Edirne'nin köylerinde yapılan araştırmada kırsal kesimde yaşayan evli kadınların evlilik uyumu ve evlilik doyumlarının kentsel bölgede yaşayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan kırsal alanda yaşayan kadınlarda evlilik yaşı arttıkça evlilik uyumunun da arttığı gözlemlenmiştir.³¹⁰

TAYA 2014 raporunda 2006 ve 2011 yıllarına ait erkek ve kadın için ideal evlenme yaşı sorusuna verilen cevaplara bakıldığında 2006 yılı erkek için ideal evlilik yaşı 15-19 yaş arası diyenler %2,5, 20-24 yaş arası %37,2, 25-29 yaş arası %49,6, 30-34 yaş arası %10, 35-39 yaş arası diyenler %0,5 olmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise oranlar, 15-19 yaş arası %1,7, 20-24 yaş arası %27,1, 25-29 yaş arası %49,9, 30-34 yaş arası %19,2, 35-39 yaş arası %1,9 olmuştur. Kadın 2006 yılı için ise, 15-19 yaş arası %13,0, 20-24 yaş arası %61, 25-29 yaş arası 24,3, 30-34 yaş arası %1,5, 35-39 yaş arası %0,1 olarak ifade edilmiştir. 2011 yılında, 19 yaş altı %10,3, 20-24 yaş %54,7, 25-29 yaş %32,1, 30-34 yaş %2,8, 35-39 yaş %0,1 olarak ifade edilmiştir.³¹¹

³⁰⁷ Literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan evlilik uyumu ve evlilik doyumu kavramları, aralarında bulunan yüksek korelasyon nedeniyle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Evlilikte doyuma ulaşan bireylerin beraberinde evlilikte uyumlu çiftler olduğu ifade edilmektedir. Bu kavramlar evlilikteki tutum ve etkileşimi betimlemek için kullanılmaktadır. Bkz: Didem Demir Erbil ve Oya Hazer, "Çalışan Bireylerin Evlilik Uyumlarının İncelenmesi", **International Journal of Euroasian Education and Culture**, Cilt: 3, Sayı 5, 2018, s. 101.

³⁰⁸ Erbil ve Hazer, **a.g.e.**, s. 108.

³⁰⁹ Beraat Akpınar ve Mehmet Kırlioğlu, "Bazı Değişkenler Açısından Evlilik Uyumunun İncelenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Evlilik Uyumuna Etkisi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2020, s. 741.

³¹⁰ Neslihan Kaya ve Firdevs Melis Cin, "Kırsal ve Kentsel Alanda Yaşayan Evli Kadınların İlişkilerde Mutluluk, Evlilik Uyum ve Evlilik Doyumu Karşılaştırılması ve İncelenmesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 35, 2019, s. 701

³¹¹ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, s. 160-161.

Görüldüğü üzere erkeklerde 20-24 yaş arası ideal yaş diyenlerin oranı 2006'dan 2011'e doğru azalışa geçerken, 30-34 yaş uygun diyenlerin oranında ise artış yaşanmıştır. Aynı şekilde kadınlarda da 20-24 yaş oranında azalış yaşanırken 25-29 yaş oranında artış yaşanmaktadır. Üniversite öğrencileri özelinde yapılan diğer bir çalışmada, öğrencilerin %65,8'i kadın için ideal evlilik yaşının 25-29 yaş arasında olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer yandan erkekler için 25-29 yaş arası evlilik yaşı için en uygun yaştır diyenlerin oranı %58,6 iken, %22,8'lik kesim bu yaş aralığının 30-34 olması gerektiğini ifade etmiştir.³¹² Yine üniversite öğrencileri özelinde yapılan başka bir çalışmada kadınların %74,6'sı ideal evlenme yaşının 24 ve üzeri olması gerektiğini ifade etmiş, erkeklerin %77'si ise 25-29 yaş aralığının ideal olduğunu belirtmiştir.³¹³

2016 Aile Yapısı Araştırması'nda da kadın ve erkek için uygun görülen ilk evlilik yaşı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 10: Kadın ve Erkek için Uygun Görülen İlk Evlilik Yaşı (2016 Aile Yapısı Araştırması)(%)

Yaş Grubu	Kadın	Erkek
18-	0,4	0,2
18-19	6,9	1,6
20-24	46,9	22
25-29	40	53,9
30-34	5,4	19,5
35+	0,5	2,9

Kaynak: TÜİK, “Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 15.03.2021 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye’de ideal evlilik yaşı hem erkek için hem kadın için zaman içerisinde artış eğilimi göstermektedir. 2019 yılı verilerine göre erkeklerin %25,6’sı 20-24 yaş arasında evliliğini gerçekleştirirken, %46,2’si 25-29 yaş arasında, %18,6’sı 30-34 yaş arasında evlenmiştir. Kadınların ise %39,7’si 20-24 yaş arasında

³¹² Gül Pınar, “Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğe Bakış Açısı”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2008, s. 51.

³¹³ Meltem Akbaş, Şule Gökyıldız Sürücü, Cemile Onat Köroğlu ve Melike Öztürk, “Üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörler”, **Çukurova Medical Journal**, Cilt: 44, Sayı: 1, 2019, s. 93.

%31,7'si 25-29 yaş arasında evlenmiştir.³¹⁴ Zaman içerisinde artan ortalama ilk evlilik yaşı ve azalan erken evliliklerle beraber boşanma oranlarında azalma ve evlilikten memnuniyette yükselme beklenmektedir. Tabi ki boşanmanın tek belirleyicisi evlilik yaşı olmadığı gibi evlilikten memnuniyetin de tek belirleyicisi evlilik yaşı değildir. Aradaki korelasyon dikkate alındığında ortalama ilk evlilik yaşı belli bir seviyeye ulaştığında evlilik doyumunun ve uyumunun artacağı varsayımıyla boşanma oranlarının da düşmesi beklenmektedir. Ancak Türkiye’de boşanma oranları yıllar itibariyle artış trendindedir. Aynı şekilde artan ilk evlilik yaşıyla beraber evlilik doyumunun ve evlilik uyumunun da artışıyla evlilikten memnuniyetin artması beklenmektedir. Ancak Tablo 11’den görüldüğü üzere yıllar itibariyle boşanma oranları artış eğilimindeyken, Tablo 12’de hem kadınlarda hem erkeklerde evlilikten “çok memnun” olanların oranı azalış eğilimindedir. Her ne kadar bu azalış “memnun” olanlarda artış olarak karşımıza çıksa da, evlilikten “memnun olmayanlar” ve “hiç memnun olmayanlar”ın oranı da zaman içerisinde artış eğilimine girmiştir.

Tablo 11: Türkiye’de Kaba Boşanma Oranları (Binde) (2001-2020)

2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2020
1.41	1.39	1.4	1.34	1.58	1.62	1.65	1.69	1.6	1.88	1.62

Kaynak: TÜİK, “Boşanma İstatistikleri”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 15.03.2021 verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

2001 yılında binde 1,41 olan kaba boşanma oranlarında dönem dönem azalmalar olsa da 2019 yılında binde 1.88’e kadar yükselirken, 2020 yılına gelindiğinde binde 1,62 seviyesine gerilemiştir.

³¹⁴ TÜİK, “Evlenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, 19.09.2020 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 12: Cinsiyete Göre Evlilikten Memnuniyet (%)

	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019
TOPLAM									
Çok memnun	29.9	24.7	23.2	23.1	20.2	15.8	17.2	14.6	18.4
Memnun	60.3	66.8	69.3	68.6	73.3	78.2	76.2	78.6	73.7
Orta	8.7	6.4	5.6	6.3	4.7	4.2	4.7	4.7	5.5
Memnun değil	0.7	1.4	1.4	1.3	1.0	1.3	1.2	1.6	1.6
Hiç memnun değil	0.4	0.7	0.4	0.7	0.8	0.6	0.7	0.6	0.9
ERKEK									
Çok memnun	32.1	27.3	23.3	25.9	22.0	17.6	18.8	15.7	21.7
Memnun	62.0	67.3	71.0	69.5	74.8	78.8	77.7	80.3	73.8
Orta	5.2	4.4	4.7	3.6	2.3	2.5	2.5	2.9	3.0
Memnun değil	0.5	0.9	0.8	0.7	0.5	0.8	0.7	0.8	1.0
Hiç memnun değil	0.2	0.1	0.2	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3	0.5
KADIN									
Çok memnun	27.6	22.1	23.2	20.7	18.5	14.1	15.6	13.5	15.3
Memnun	58.5	66.4	67.6	67.8	71.9	77.5	74.8	76.9	73.5
Orta	12.3	8.5	6.5	8.5	6.8	5.8	6.9	6.4	7.7
Memnun değil	1.0	1.8	2.1	1.8	1.5	1.7	1.6	2.3	2.2
Hiç memnun değil	0.6	1.2	0.7	1.1	1.3	1.0	1.1	0.9	1.2

Kaynak: TÜİK, “Yaşam Memnuniyeti”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 01.01.2021 verilerinden derlenerek
 hazırlanmıştır.

Tablo 12’de 2003 yılından 2019 yılına cinsiyete göre evlilikten memnuniyet oranları gösterilmektedir. 2003 yılında evliliğinden çok memnun olan erkeklerin oranı %32,1 iken bu oran 2019 yılında %21,7’ye kadar gerilemiştir. Aynı şekilde 2003 yılında kadınların %27,6’sı evliliklerinden çok memnun iken bu oran 2019 yılında %15,3’e düşmüştür. Hem kadınlarda hem erkeklerde evlilikten memnun olanların oranı artarken, memnun olmayan ve hiç memnun olmayanların oranında da yıllar itibariyle artış yaşanmıştır. Diğer yandan TAYA 2016 sonuçlarına göre Türkiye’de %14,6’lık kesim istediğinden fazla çocuk sayısına sahip iken, %40,4’ü istediği kadar, %45,0’i ise istediğinden az çocuğa sahiptir. İlk evlilik yaşına göre bakıldığında 30 yaş ve daha sonrasında evlenenlerin %2,7’si istediğinden fazla çocuğa sahipken %22,7’si istediği kadar %74,7’si istediğinden az çocuğa sahip olduğunu ifade etmiştir. 25-29

yaş grubu arasında evlenenlerin de %61,5'i istediğinden az çocuğa sahip olduğunu ifade etmektedir.³¹⁵

2016 TÜİK Aile Yapısı Araştırması verileri kullanılarak yapılan bir çalışmada, evlilik süresine etki eden unsurlar yaşam analizi yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde evlilik süresini etkileyen en büyük riskin eğitim süresinin artması olduğu ifade edilmiştir. İlkokul mezunlarında bile okuma yazma bilmeyenlere göre boşanma riskinin 3 kat daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim süresi uzadıkça evlilik sürelerinin kısaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Şüphesiz burada en büyük etmen kadınların iş hayatına girmeleri ve bunun neticesinde ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri olmuştur. Çalışmadaki bir diğer önemli sonuç ise görücü usulü yoluyla evlenen bireylerin, kendi kararıyla evlenen bireylere göre boşanma riskinin %66,7 daha düşük olduğudur.³¹⁶ Bir başka çalışmada 2013 yılı TÜİK verileri üzerinden boşanmanın sosyo-ekonomik nedenleri mekânsal analiz yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz neticesinde kadın ortalama evlenme yaşının boşanma üzerindeki etkisi anlamsız çıkarken, erkeğin ortalama evlenme yaşı ile boşanma arasındaki ilişki %10 düzeyinde anlamlı ve pozitif çıkmıştır.³¹⁷ 2013 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verileri üzerinden kadının boşanmasına etki eden unsurlar yaşam analizi modelleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada birçok sosyo-ekonomik neden boşanmada sebep olarak gösterilirken dikkat çeken hususlardan biri evlilik yaşı olmuştur. Zira evlilik yaşına ait verilerde, 18-23 yaş arasında evlenenlerin 30 yaşından sonra evlenenlere göre evlilik süresinin 1.587 kat, 24-29 yaş arasında evlenenlerin 30 yaşından sonra evlenenlere göre evlilik süresinin 1.522 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³¹⁸

³¹⁵ Eryurt, **a.g.e.**, s. 25.

³¹⁶ Şahika Gökmen, Anıl Eralp ve Aliye Atay Kayış, “İlk Evlilik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Analizi: Türkiye Örneği”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, s. 74.

³¹⁷ Reyhan Cefri ve Pınar Özdemir Çukadar, “Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Mekânsal Ekonometrik Bir İnceleme”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 2018, s. 419.

³¹⁸ Arzu Kökcen Eryavuz ve Şenay Üçdoğruk Birecikli, “Türkiye’de Kadının Boşanması: Yaşam Analizi Modelleri”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt: 3, Sayı: 58, 2018, s. 1241.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORTALAMA İLK EVLİLİK YAŞI İLE DOĞURGANLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VERİ ANALİZİYLE ÖLÇÜLMESİ

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de ortalama ilk evlilik yaşı ile doğurganlık ilişkisi panel veri analizi ile ölçülecektir.

4.1. Konuyla İlgili Literatür Taraması

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünden hareketle (ilgili literatür incelenerek) varılan sonuçlardan biri de ortalama ilk evlilik yaşının doğurganlıkla ilişkisinin olduğudur. Zira Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 2008 yılındaki Türkiye’nin Demografik Dönüşümü çalışmasında doğurganlığın belirleyicileri, evlilik hızı ve yaşındaki değişimler, gebeliği önleyici yöntem kullanma düzeyindeki değişimler, isteyerek düşüklerin düzeyindeki değişimler şeklinde sıralanmıştır.³¹⁹ İpek, Türkiye’de Eş Zamanlı Hazard Modelleri ile ilk doğum kararının belirleyicilerini tespit ettiği çalışmasında bireyin eşinin yaşının da ilk doğum kararı üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir.³²⁰ Gemicioğlu ve arkadaşları 2008 ve 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları üzerinden yaptıkları analizle ilk evlilik yaşındaki artışın doğurganlığı düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.³²¹ Şüphesiz bu değişkenlerin dışında kadının işgücüne³²² katılması³²³, eğitim gibi unsurlar da doğurganlık üzerinde negatif anlamda etkili olabilmektedir. Ayrıca ekonomik belirsizliğin doğurganlığı negatif

³¹⁹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, **a.g.e.**, s. 26-31.

³²⁰ İpek, **a.g.e.** s. 271.

³²¹ Selçuk Gemicioğlu, Hasan Şahin ve Emrah Er, “Türkiye’de Doğurganlık Analizi: Gelecekteki Doğurganlık Tercihlerinin Önemi”, **Sosyoekonomi**, Cilt: 27, Sayı: 41, 2019, s. 232.

³²² Aziz Kutlar, Ekrem Erdem ve Fatma Fehime Aydın, “Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 149-168.

³²³ Seda Şengül ve Gülsen Kırıl, “Türkiye’de Kadının İşgücü Pazarına Katılım ve Doğurganlık Kararları”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2010, s. 89-105.

yönde etkilediğine dair çalışmalar da mevcuttur.³²⁴ Bu çalışma kapsamında ise ilk evlilik yaşının doğurganlık üzerindeki etkisi irdelenecektir.

De Walle (1973), evlilik çağında dünya genelinde yaşanan artışın doğum oranını en iyi ihtimalle %2 düzeyinde düşürdüğünü ve bu oranın hala çok yüksek olduğunu ifade etmiştir.³²⁵ Mauldin ve arkadaşları 1965-1975 yılına ait verilerle 94 gelişmekte olan ülke üzerinden yaptıkları çalışmalarında tüm ülkelerde doğurganlık oranlarında yaklaşık %10'dan fazla düşüş olduğunu tespit etmişlerdir. Ülkelerin birçoğunda düşen doğurganlık oranlarının önemli bir belirleyicilerinden biri evlilik yaşının artışı olarak belirlenmiştir. Ülkeden ülkeye değişmekle beraber, evlilik davranışlarındaki değişimin doğurganlığı açıklamadaki etkisi %35-40 arası olarak tespit edilmiştir.³²⁶ Rindfuss ve Sweet Kuzey Amerikalı kadınlar üzerinden yaptıkları çalışmada diğer değişkenler kontrol altındayken, evlilik yaşı ile doğurganlık arasında çok güçlü ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.³²⁷ Bumpass'ın yaptığı çalışmada sosyoekonomik değişkenlerin, yaşın ve din faktörünün doğurganlık üzerinde etkileri olduğu ifade edilmektedir.³²⁸

Batı İran'da yapılan başka bir çalışmada eğitimin ve ilk evlilik yaşının çocuk sayısında belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³²⁹ Yine Çin üzerinde yapılan bir çalışmada, evlilikle ilgili politikaların geç evlenme ve ilk doğum yaşı üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum da evliliği ertelemenin doğurganlık üzerinde baskılayıcı bir etkisinin olduğunu göstermektedir.³³⁰ Tawiah'ın Gana özelinde yaptığı çalışmasında ilk evlilik yaşının kümülatif doğurganlığı negatif yönde

³²⁴ Arif İğdeli, "Ekonomik Belirsizlik ve Doğurganlık Hızı Arasındaki İlişki: Türkiye için ARDL Analizi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2019, s. 359-381.

³²⁵ E. Van De Walle, "Age at marriage and fertility (Implications for family planning)", **IPPF medical bulletin**, Vol: 7, No: 3, 1973, s. 1-2.

³²⁶ W. Parker Mauldin, Bernard Berelson and Zenas Sykes, "Conditions of Fertility Decline in Developing Countries, 1965-75", **Studies in Family Planning**, Vol: 9, No: 5, 1978, s. 94.

³²⁷ Ronald R. Rindfuss and James A. Sweet, **Postwar Fertility Trends and Differentials in the United States (Studies in population)**, Academic Press, London, 1977, s. 72-73.

³²⁸ Larry Bumpass, "Age at Marriage as a Variable in Socio-Economic Differentials in Fertility", **Demography**, Vol: 6, No: 1, 1969, s. 45.

³²⁹ Marzieh Kaboudi, Ali Ramezakhani, Houman Manouchehri and Ebrahim Hajizadeh, "Relationship between Age of Marriage, Women's Education and Fertility 1954-93: A Study in the West of Iran", **Biosciences Biotechnology Research Asia**, Vol: 10, No: 2, 2013, s. 855.

³³⁰ Wenzhen Ye, "China's 'Later' Marriage Policy and Its Demographic Consequences", **Population Research and Policy Review**, Vol: 11, No: 1, 1992, s. 51.

etkilediği sonucuna ulaşmıştır.³³¹ Kim ve arkadaşlarının Güney Kore özelinde yaptıkları çalışmada, evlilik yaşı ve aile planlamasının doğurganlığın en güçlü belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.³³² Kore üzerinden yapılan başka bir çalışmada da ilk evlilik yaşının doğurganlık düzeyinin belirlenmesinde hayati bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.³³³

Maitra (2004), Nepal özelinde yaptığı çalışmasında ilk evlilik yaşının artışının doğurganlığın azalmasında önemli derecede etkili olduğunu tespit etmiştir.³³⁴ Diğer yandan Hindistan’da yapılan bir çalışmada eyaletler arasında evlilik yaşı açısından fark olmasına rağmen anneliğe geçişin erken yaşta gerçekleştiği ifade edilmektedir. Zira erken evliliklerle karakterize edilen popülasyonlarda bir süre sonra evliliğin ertelenmesi hem bireysel hem de toplam doğurganlığı etkileyecektir. Hal böyle olunca Hindistan’da da evlilik yaşındaki artışın doğurganlık üzerinde negatif bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir.³³⁵ Hindistan özelinde 1967 yılında yapılan bir diğer çalışmada asgari evlilik yaşının 19 veya 20’ye yükseltilmesinin doğurganlığı %10’dan fazla düşürmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.³³⁶ Rosenberg, Kolombiya’nın Bogota şehri özelinde yaptığı çalışmasında ilk evlenme yaşı ile doğan çocuk sayısı arasında güçlü bir negatif korelasyon tespit etmiştir.³³⁷

Nahar vd. (2013), Bangladeş özelinde yaptıkları bir çalışmada ergenlerin evliliklerinin bir yıl ertelenmesi ilk doğumdaki yaşı 0,728 yıl ertelenmesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. İlk evlenme yaşı ile yaşa özel evlilikte doğurganlık arasında pozitif bir ilişki olmasına rağmen, doğurganlık döneminin sonunda kadın

³³¹ E. O. Tawiah, “Determinants of Cumulative Fertility in Ghana”, **Demography**, Vol: 21, No: 1, 1984, s. 8.

³³² Mo-Im Kim, Rowland V. Rider, Paul A. Harper and Jae-Mo Yang, “Age at Marriage, Family Planning Practices, and other Variables as Correlates of Fertility in Korea”, **Demography**, Vol: 11, No: 4, 1974, s. 641.

³³³ Kim Tai-Hun, “Age At First Marriage And Birth Intervals in Korea”, **Bulletin of the Population and Development Studies Center**, Vol: 11, 1982, s. 1.

³³⁴ Pushkar Maitra, “Effect of Socioeconomic Characteristics on Age at Marriage and Total Fertility in Nepal”, **Journal of Health, Population and Nutrition**, Vol: 22, No: 1, 2004, s. 84.

³³⁵ Arunachalam Dharmalingam, Sowmya Rajan and S. Philip Morgan, “The Determinants of Low Fertility in India”, **Demography**, Vol: 51, No: 4, 2014, s. 1461.

³³⁶ K. G. Basavarajappa and M. I. Belvalgidad, “Changes in age at marriage of females and their effect on the birth rate in India”, **Biodemography and Social Biology**, Vol: 14, No: 1, 1967, s. 25.

³³⁷ Terry Jean Rosenberg, “Employment and Family Formation Among Working-Class Women in Bogota, Colombia”, **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 14, No: 3, 1983, s. 341.

başına toplam paritenin 1 yıllık gecikmiş evlilikler için 0,196 azalacağı tahmin edilmektedir.³³⁸ Diğer yandan Haq (2018), 2014 yılı verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında, Bangladeş'te kırsalda evlilik yaşının yasal kısıtlamalara rağmen hala oldukça düşük yaşlarda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fakat zamanla kırsalda artan ilk evlilik yaşının toplam doğurganlığı önemli ölçüde azalttığını da tespit etmiştir.³³⁹ Tray, Pakistan özelinde yaptığı çalışmasında evlilik yaşı ile doğurganlık ilişkisi arasında oldukça güçlü ve negatif yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir.³⁴⁰ Güney ve Doğu Afrika özelinde yapılan bir çalışmada evlilik yaşının artışının doğurganlıkta belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Doğurganlık düşüşlerinin altıda biri ile üçte birinin artan evlilik yaşından kaynaklandığı tahmin tahmin edilmektedir.³⁴¹

Türkiye'de de yaşanan demografik dönüşümün en önemli nedenlerinden biri doğurganlık düzeyindeki değişimdir. Demografik dönüşüm sürecinin başlangıcını ise Cumhuriyet dönemi ile başlatmak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Zira Osmanlı Devleti'nde Bursa, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde doğurganlığın düşük seviyelerde olduğu bilinmektedir.³⁴² Örneğin Duben ve Behar'ın çalışmalarında İstanbul'da 1885 ve 1907 yıllarına ait doğurganlık hızlarının sırasıyla 3,50 ve 3,88 olduğu görülmektedir.³⁴³ Türkiye'nin genel ortalamasında İstanbul'un o yıllardaki seviyesine gerilemesi 1980'li yıllara tekabül etmektedir. 1950'li yıllarda 6-7 seviyelerinde olan çocuk sayısı³⁴⁴, 2020 yılı verilerinde 1,76'ya kadar gerilemiştir.

³³⁸ Mosammat Zamilun Nahar, Mohammad Salim Zahangir and S. M. Shafiqul Islam, "Age at first marriage and its relation to fertility in Bangladesh", **Chinese Journal of Population Resources and Environment**, Vol: 11, No: 3, 2013, s. 227.

³³⁹ Iqramul Haq, "Relationship Between Age at Marriage, Education and Fertility Among Residence of Bangladesh", **American Journal of Social Science Research**, Vol: 4, No: 2, 2018, s. 37-38.

³⁴⁰ Dennis N. De Tray, "Age of Marriage and Fertility: A Policy Review", **The Pakistan Development Review**, Vol: 16, No: 1, 1977, s. 95.

³⁴¹ Harwood-Lejeune, **a.g.e.**, s. 261.

³⁴² Eryurt, **a.g.e.**, s. 12.

³⁴³ Alan Duben ve Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940**, Çev.: Nuray Mert, 1. Bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014, s. 175.

³⁴⁴ Eryurt, **a.g.e.**, 12.

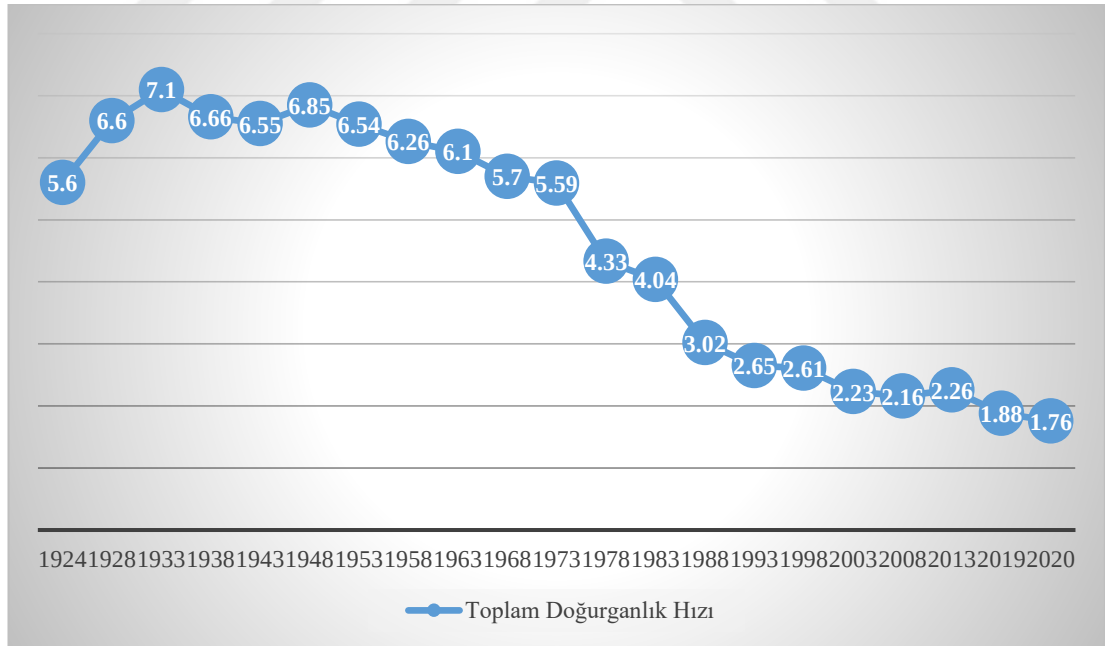
Tablo 13: Toplam Doğurganlık Hızına Göre Doğurganlık Geçiş Aşamaları

Geçiş Aşaması	Toplam Doğurganlık Hızı
Geçiş Öncesi (Pre)	7+
Erken Geçiş Aşaması (Early)	6-6,9
Erken/Orta Geçiş Aşaması (Early/Mid)	5-5,9
Orta Geçiş Aşaması (Mid)	4-4,9
Orta/Geç Geçiş Aşaması (Mid/Late)	3-3,9
Geç Geçiş Aşaması (Late)	2,1-2,9
Geçiş Sonrası (Post)	0-2,0

Kaynak: John Bongaarts, “Completing the fertility transition in the developing world: The role of educational differences and fertility preferences”, **Population Studies**, Vol: 57, No: 3, 2003, s. 322.

Tablo 13’te doğurganlık hızına göre geçiş aşamaları görülmektedir. Türkiye’de etnik yapı ve bölgelere göre doğurganlık hızlarında ciddi farklılıklar görülse de Türkiye’nin doğurganlık hızının çok ciddi düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir.

Grafik 19: Türkiye’de Doğurganlık Dönüşümünün Evreleri

Kaynak: Eryurt, a.g.e., s. 16 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır. *2019 ve 2020 yılı verisi TÜİK tarafından elde edilip yazar tarafından eklenerek revize edilmiştir.

Grafik 19’den görüldüğü üzere 1924’ten 1970’li yıllara kadar erken geçiş evresinde olan Türkiye, 1970’ler ile 1980’lerin başına kadar erken/orta geçiş evresini yaşamıştır. 1980’lerin başından 1990’ların başına kadar orta geçiş ve orta/geç geçiş

evrelerinden geçen Türkiye, sonrasında geç geçiş evresine ulaşmıştır. 2018 yılı sonrasında ise geçiş sonrası döneme geçildiği söylenebilir.

4.2. Araştırmanın Metodolojisi

İlgili literatürden görüldüğü üzere evlilik yaşı artışın mikro ve makro düzeyde birçok sonucu bulunmaktadır. Mikro düzeyde evlilik uyumu, boşanma riski vb. konularda hem nitel hem nicel birçok çalışma yapılmakla birlikte, makro düzeyde de evlilik yaşının doğurganlık üzerindeki etkisini ölçen çalışmalar yapıldığı ifade edilmiştir. Doğurganlık davranışının değişiminde eğitimden istihdama, kontraseptif kullanımından değişen kültürel yapıya, ekonomik sorunlardan uygulanan nüfus politikalarına kadar birçok değişken etkili olabilmektedir. Bu çalışma bağlamında ise doğurganlık üzerinde önemli etkisi bulunan ortalama ilk evlilik yaşı değişkeni kullanılacaktır.

4.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Evlilik yaşıyla alakalı değişimleri iki temel ayrım üzerinden değerlendirmek mümkündür. Zira çalışmanın ikinci bölümünde bu ayrımın “erken evlilikler” ve “evlilik yaşının artışı” şeklinde olduğu açıklanmıştır. Literatürde erken evliliklerle alakalı sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve biyolojik birçok riskten bahsedilmektedir. Diğer yandan evlilik yaşının artışıyla alakalı çalışmaların çoğunluğu, evlilik yaşının evlilik üzerindeki çıktılarının pozitif olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Zira evlilik yaşı arttıkça boşanma riskinde azalma, çiftlerin evlilik uyumlarının daha yüksek çıkması gibi pozitif çıktılar Batı literatüründe çokça çalışılmıştır. Ancak evlilik yaşının çok yüksek olduğu gruplarda da boşanma riski, biyolojik sorunlar ve evlilik uyumu gibi konularda da erken evliliklere benzer sonuçların görüldüğüne dair çalışmalar mevcuttur. Literatür taraması sonucunda genellikle bu risklerin 20 yaş ya da 18 yaş altı gençlerde ya da 30 yaşını aşmış kişilerde görüldüğü gözlenmektedir. Tabi ki bu yaş aralıklarına bir mutlaklık atfetmek de yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu yaş skalası ülkelere, bölgelere, kültürel yapıya, sosyo-ekonomik statüye, dine vb. farklılıklara bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bir diğer husus da yapılan çalışmalardan hareketle bahsi geçen risklerin 20-24 ya da 25-29 yaş grubu arasında çok ciddi farklılaşmadığı

yönündedir. Yani boşanma riski, evlilik uyumu ya da biyolojik riskler gibi hususlarda bu yaş grupları arasında ciddi farklılıklar bulunmamaktadır.

Bu açıklamalardan hareketle konunun makro boyutu çok daha büyük önem kazanmaktadır. Zira mikro bağlamda literatürden elde edilen sonuçlardan bir genelleme yapıldığında 20-29 yaş grubu arasındaki kişilerin evliliğe dair risklerinde ciddi farklılıkların olmadığı görülmektedir. Hal böyle olunca evlilik yaşının artışının makro düzeyde neden olduğu doğurganlık oranının azalması ve buna bağlı olarak yaşlı ve genç nüfus profilinde yaşanan farklılaşmalar önem arz etmektedir. Zira artan yaşlı nüfusun ve azalan çocuk nüfusun çok yönlü olumsuz sonuçları olmaktadır. Özellikle artan yaşlı nüfusla beraber; sosyal güvenlik, sağlık, ekonomi, sosyal politika ve sosyal hizmet gibi alanlarda birçok sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmanın geniş bir literatür taramasıyla mikro ve makro bağlamdaki çıktıları tek bir potada eritmesi ve bütüncül bir bakış açısı sunma gayretinin yeni çalışmalar ve politika önerileri için ufuk açıcı nitelik taşıyacağına inanılmaktadır.

4.2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma kapsamında kullanılacak yöntem ekonometrik analizlerden biri olan panel veri analizidir. Ekonometrik analizler temelde üç şekilde yapılabilmektedir. Bunlar; zaman serisi, yatay kesit veri ve panel veri analizidir. Tek bir birimin ve birden fazla zamanın kullanıldığı verilerde zaman serisi kullanılırken, tek bir zamanın ve birden fazla birimin kullanıldığı çalışmalarda yatay kesit veri kullanılmaktadır. Birden fazla birimin ve birden fazla zamanın kullanıldığı durumlarda ise panel veri analizi kullanılmaktadır.³⁴⁵ Panel veri analizinin ampirik çalışmalar için birtakım avantajları bulunmaktadır. Direkt zaman serisinin kullanıldığı analizler bireysel farklılıkları göz ardı ederken, yatay kesit verileri de dönemsel farklılıkları ihmal etmektedir. Panel veri ise hem birden fazla birim hem birden fazla zaman kullanılabilmesine imkân tanımaktadır. Ancak veri toplama sürecindeki problemler ve hata payındaki sapmalar

³⁴⁵ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı**, Genişletilmiş 5. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2020, s. 1-2.

gibi dezavantajlılıklar da model oluşturulurken dikkat edilmesi gereken hususlar arasındadır.³⁴⁶

Yatay kesit ve zaman serisi verilerinden farklı olarak N sayıda birimin ve her birime ait T sayıda gözlemin aynı anda değerlendirildiği panel veri analizinin veri modeli (1) numaralı denklemde ifade edildiği gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i=1,2,\dots,N; t=1,2,\dots,T \quad (1)$$

Bu denklemde **Y** bağımlı değişken, **X_k** bağımsız değişkenler, **α** sabit parametre, **β** eğim parametreleri ve **ε** hata terimidir. **i** alt indisi birimleri (şehir, ülke vb.), **t** alt indisi ise zamanı (yıl, ay, gün vb.) ifade etmektedir. Değişkenlerde **i** ve **t** alt indislerinin varlığı panel veri setine sahip olduklarını ifade etmektedir. Sabit ve eğim parametrelerinin **i** ve **t** alt indislerinin varlığı, hem birim hem zamana göre değer aldıklarını açıklamaktadır.³⁴⁷

Veri setlerinde bazı birimlere ait verilerin mevcut olmadığı modellerde dengesiz model olarak kullanılırken, her birim için gözlem eksikliği yoksa dengeli panel olarak tercih edilmektedir.³⁴⁸ Çalışmada veri setlerinde gözlem eksikliği görülmediği için dengeli model tercih edilmiştir. Diğer yandan parametrelerin birim ya da zamana göre değişme durumuna göre de panel veri modelleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar;

- Klasik model (Birim ve zaman etkisinin olmadığı modellerdir)
- Tek yönlü model (Sabit parametrenin sadece birime ya da sadece zamana göre değişmesi)
- Çift yönlü model (Sabit parametrenin hem birime hem zamana göre değişmesi'dir. Bu iki model; sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli olarak modellenebilmektedir.³⁴⁹)

³⁴⁶ Erik Biörn, **Econometrics of Panel Data: Methods and Applications**, Oxford, Oxford University Press, 2017, s. 3-11.

³⁴⁷ Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 5.

³⁴⁸ **A.e.**, s. 5.

³⁴⁹ Ebubekir Mollaahmetoğlu, "Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi", **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı: 25, 2016, s. 46.

- 1) Sabit etkiler modeli (Birimlerin her birinde gözlenemeyen birim etkiler, yatay kesitlerin her biri için tahmin edilmesi gereken bir parametre olarak değerlendirilmektedir)
- 2) Tesadüfi etkiler modeli (Açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasındaki korelasyonun sıfır olduğu ve bu etkinin hata terimi olarak ele alındığı modellerdir³⁵⁰)

Bu modeller çerçevesinde çalışmada kullanılacak model, zaman ve birim etkilerinin sıranmasıyla belirlenmiştir. Testler neticesinde birim ve zaman etkisinden birinin olmamasından ötürü klasik model tercih edilmemiştir. Sadece birim etkinin varlığı sonucundan hareketle, mevcut etkinin sabit mi tesadüfi mi olduğu Hausman testi ile sıranmaktadır. Bu minvalde sırasıyla;

- Hausman Testi (Panel veride tahminciler arası seçim için uygulanmaktadır. Sonuca göre birim etkinin bağımsız değişkenlerle korelasyonu olup olmadığına karar verilir. Korelasyonun olmadığı durumda tesadüfi etkiler modeli etkindir.)
- Heteroskedasite'nin (Hata terimlerinin varyanslarının farklı olma durumu) Değiştirilmiş Wald Testi ile sıranması,
- Birbirini izleyen değerler ile hata terimi arasındaki ilişki/otokorelasyonun Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri ile sıranması, (Testler neticesinde birimler arası korelasyonun olup olmadığı ve değişen varyans durumu test edilmektedir.)
- Pesaran Testi, (Birimler arası korelasyon test edilmektedir.)
- Modelin nihai hali için Driscoll ve Kraay Tahmincisi kullanılmaktadır. Zira test, otokorelasyon, heteroskedasite ve birimler arası korelasyona karşı dirençli bir modeldir.³⁵¹

³⁵⁰ Tatoğlu, a.g.e., s. 103-130.

³⁵¹ Tatoğlu, a.g.e., s. 79-346.

4.2.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri setleri TÜİK'ten elde edilmiştir. Çalışma kapsamında doğurganlığa etki eden eğitim, istihdam gibi değişkenler özellikle modele dahil edilmemiş, sadece ortalama ilk evlilik yaşı değişkeninin modeli ne kadar açıkladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede iki farklı model 2009-2020 yıllarına ait 81 ilin verisi (İİBS 3. Düzey) üzerinden kurulmuştur.

Kaba doğum hızının bağımlı değişken, ortalama ilk evlilik yaşının (kadın) bağımsız değişken olduğu model: **Model A** olarak belirlenmiştir.

Toplam doğurganlık hızının bağımlı değişken, ortalama ilk evlilik yaşının (kadın) bağımsız değişken olduğu model: **Model B** olarak belirlenmiştir.

Tablo 14: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Genel Bilgiler

Değişken	Açıklama ³⁵²	Değişken Türü
Model A: Ortalama ilk evlilik yaşı (kadın) Kısaltma: (koiey)	“Belli bir yıl içinde ilk kez evlenen çiftlerin ortalama evlenme yaşıdır”	Bağımsız değişken
Model A: Kaba doğum hızı Kısaltma: (kdh)	“Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen doğum sayısıdır”	Bağımlı değişken
Model B: Ortalama ilk evlilik yaşı (kadın) Kısaltma: (koiey)	“Belli bir yıl içinde ilk kez evlenen çiftlerin ortalama evlenme yaşıdır”	Bağımsız değişken
Model B: Toplam doğurganlık hızı Kısaltma: (tdh)	“Bir kadının, doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) yaşayacağı ve belirli bir yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında doğurabileceği ortalama canlı doğan çocuk sayısıdır”	Bağımlı değişken

Tablo 14'teki değişkenlerle kurulan iki farklı modelde 2009-2020 yılına ait 972 gözlem bulunmaktadır.

³⁵² Açıklama kısmındaki veri tanımları için bkz: TÜİK, “Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 14.05.2021.

4.2.4. Araştırma Modeli ve Bulgular

Bu çalışmanın başlıca problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Ortalama ilk evlilik yaşındaki değişim toplam doğurganlık üzerinde etkili midir?
- Ortalama ilk evlilik yaşındaki değişim kaba doğum hızı üzerinde etkili midir?

Bu çerçevede mevcut problemlerden yola çıkılıp oluşturulan ve yapılacak olan ekonometrik modellerle sınanacak olan hipotezler ise şu şekildedir:

- H_0 : Ortalama ilk evlilik yaşının toplam doğurganlık/kaba doğum hızı üzerinde bir etkisi yoktur.
- H_1 : Ortalama ilk evlilik yaşının toplam doğurganlık/kaba doğum hızı üzerinde bir etkisi vardır.

Elde edilen veri setine uygun olarak seçilen uygun model ve sonrasında uygulanan testler ise aşağıdaki gibidir.

- Zaman ve/veya birim etkilerinin varlığını bir arada sınamak adına LR (En Çok Olabilirlik Tahmincisi) Testi'nin yapılması,
- Zaman ve birim etkilerinin varlığını ayrı değerlendirmek için LM (Lagrange Çarpanları) Testi'nin yapılması,
- Modelin Sabit ya da Tesadüfi Etkiler Modelleri'nden hangisiyle değerlendirileceğinin sağlaması adına Hausman testinin yapılması ve tanımlama hatasının sınanması,
- Varsayımdan sapmaların tespitinde Heteroskedastisitenin sınanması için Değiştirilmiş Walt Testi ayrıca Tesadüfi Etkiler Modelinde Heteroskedastisitenin Levene, Brown ve Forsythe'nin Testi ile sınanması,
- Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ile Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Tesleri ile otokorelasyonun sınanması,
- Pesaran Testi ile ise birimler arası korelasyonun sınanması işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15: Birim Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi

Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model A	2498.40	0.0000
Model B	2137.63	0.0000

$H_0: M_i=0$

$H_1: M_i \neq 0$

Olabilirlik Oranı Test sonuçları neticesinde her iki model için de birim etkinin var olduğu görülmektedir. Yani H_0 hipotezi (birim etkinin olmadığını varsayan hipotez) %95 güven düzeyinde reddedilmiştir.

Tablo 16: Zaman Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi

Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model A	0.00	1.000
Model B	1.39	0.1190

$H_0: X_t=0$

$H_1: X_t \neq 0$

Test sonuçlarına göre zaman etkisi yoktur. Zaman etkisi olmamasına rağmen birim etkinin bulunduğu ve tek yönlü bir model olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zira H_0 hipotezi (zaman etkisinin 0 olduğunu varsayan hipotez) %95 güven aralığında reddedilememiştir. Modelde bulunan birim etkinin sabit mi tesadüfi mi olduğunun sınanması ise Hausman testi ile mümkün olmaktadır.

Tablo 17: Model Seçimi için Hausman Testi

Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model A	2.85	0.0915
Model B	13.48	0.0002

H_0 : Tesadüfi etkiler modeli etkindir.

H_1 : Sabit etkiler modeli tutarlıdır.

Hausman testi neticesinde Model A için Tesadüfi Etkiler Modeli etkin iken Model B’de Sabit Etkiler Modeli’nin etkin olduğuna karar verilmiştir. Yani

Model A’da H_0 hipotezi reddedilememiş, Model B’de H_0 hipotezi (Tesadüfî Etkiler Modeli etkindir) reddedilmiştir.

Panel veriye ait modellerde hata teriminin birim içinde ve birimlere göre sabit varyanslı olduğu varsayılırken aynı zamanda hem dönemsel hem uzamsal olarak otokorelasyonsuz ve birimler arası korelasyonsuz olduğu da varsayılmaktadır.³⁵³ Bu minvalde ekonometrik varsayımlardan sapmaların var olup olmadığı test edilmek zorundadır. Bunun için heteroskedasitenin sınanması gerekmektedir. Heteroskedasitenin sınanması ise Değiştirilmiş Wald Testi ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 18: Tesadüfî Etkiler Modelinde Heteroskedasitenin Levene, Brown ve Forsythe’nin Testi ile Sınanması (Model A), Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedasitenin Sınanması (Model B)

Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
(Model A) W0	5.6479258	0.0000
(Model A) W50	3.9213669	0.0000
(Model A) W10	5.2189004	0.0000
Model B	8803.33	0.0000

H_0 : Heteroskedasite yoktur.

H_1 : Heteroskedasite vardır.

Her iki model için H_0 hipotezi (Heteroskedasite yoktur) %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Test sonuçları neticesinde her iki modelde de heteroskedasitenin olduğu yani hata terimlerinin varyanslarının birbirinden farklı olduğu gözükmemektedir.

Tablo 19: Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu’nun Yerel En İyi Değişmez Testleri ile Otokorelasyonun Sınanması

	Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Durbin-Watson	Model A	0.42	-
Yerel En İyi Değişmez Tesleri	Model A	0.82	-
Durbin-Watson	Model B	0.32	-
Yerel En İyi Değişmez Tesleri	Model B	0.73	-

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

³⁵³ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 199.

Test neticelerinde her iki modelde de test istatistiklerinin mevcut olduğu ancak olasılık değerlerinin verilmediği görülmektedir. Literatürdeki genel kabul, (kritik değerler verilmemesine rağmen) test istatistiğinin 2'den küçük olması otokorelasyonun önemli olduğunu varsaymaktadır.³⁵⁴ Bu sebeple H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani modelde otokorelasyon mevcuttur.

Tablo 20: Pesaran Testi ile Birimler Arası Korelasyonun Sınanması

Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model A	68.293	0.0000
Model B	81.884	0.0000

H_0 : Birimler arası korelasyon yoktur.

H_1 : Birimler arası korelasyon vardır.

Pesaran testinden elde edilen sonuçlara göre her iki modelde de H_0 hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Her iki modelde birimler arası korelasyon bulunmaktadır.

Nihayetinde yapılan testler neticesinde modelde;

- 1) Birimler arası korelasyon
- 2) Otokorelasyon
- 3) Heteroskedasite olduğu tespit edilmiştir.

Bu minvalde üç varsayımdan yola çıkılarak sapmaya karşı dirençli olan Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılarak nihai modele ulaşılabacaktır.

³⁵⁴ A.e., s. 199.

Tablo 21: Nihai Modeller

Model A	Katsayılar	Driscoll ve Kraay Standart Hatalar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	Güven Aralığı (%95)	
Sabit Katsayı	58.88	6.61	8.90	0.000	44.31	73.45
koiey	-1.79	0.34	-5.16	0.000	-2.55	-1.02
Gözlem Sayısı	F-Test İstatistiği	Olasılık Değeri	R²			
972	26.59	0.0000	0.2416			
Model B	Katsayılar	Driscoll ve Kraay Standart Hatalar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	Güven Aralığı (%95)	
Sabit Katsayı	5.92	1.23	4.79	0.001	3.20	8.64
koiey	-0.15	0.05	-3.04	0.011	-0.27	-0.04
Gözlem Sayısı	F-Test İstatistiği	Olasılık Değeri	R²			
972	9.21	0.0113	0.2644			

Nihayetinde modellere ait denklemler şu şekilde ifade edilebilir:

Model A:

$$Kdh_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 koiey_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$i=1,2,...,81; t=1,2,...,12$$

Model B:

$$Tdh_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 koiey_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$i=1,2,...,81; t=1,2,...,12$$

Standart hatalar tahmincisi kullanılarak varsayımlardan sapmaları düzelten Driscoll-Kraay testi sonrasında nihai modeller elde edilmiş ve modeller istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Nihai modellere göre Model A ortalama ilk evlilik yaşında yaşanan değişimin doğurganlık üzerindeki etkisini %24,16 (R^2 =Belirginlik katsayısı) düzeyinde açıklarken, Model B %26,44 düzeyinde açıklamaktadır. Netice itibarıyla 2009-2020 dönemine ait 81 il verisi üzerinden elde edilen bulgular şu şekilde açıklanabilir:

Kadın ortalama ilk evlilik yaşındaki değişimin katsayısı negatif olarak görülmektedir. Ortalama ilk evlilik yaşındaki bir birimlik artış kaba doğum hızını ‰ 1.79 birim azaltmaktadır.

Aynı şekilde kadın ortalama ilk evlilik yaşındaki bir birimlik artış toplam doğurganlık hızını (Bir kadının, doğurgan olduğu dönem boyunca -15-49 yaşları arasında- yaşayacağı ve belirli bir yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında doğurabileceği ortalama canlı doğan çocuk sayısı) 0.15 birim azaltmaktadır. Bu sonuçlar neticesinde çalışmanın bundan sonraki kısmında evlilik ve doğurganlıkla alakalı politika önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

4.3. İlk Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Politika Önerileri

Tüm dünyada artan infertilite oranlarının da doğurganlık üzerinde çok ciddi etkileri bulunmaktadır. Dünyada infertilitenin görülme sıklığı ‰15 olarak açıklanırken bu oranın Türkiye’de ‰10 ile ‰20 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum kadından kaynaklı olabildiği gibi erkekten kaynaklı da ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca sebebi bilinemeyen infertilite vakaları da olabilmektedir.³⁵⁵ Ancak bu başlık altındaki temel yaklaşımlar daha çok meselenin sosyo-ekonomik boyutuyla değerlendirilecektir.

Çalışmanın bu kısmında Türkiye için evlilik ve doğurganlıkla ilgili politika önerileri sunulacaktır. Bu çalışmada politika önerileri sunma motivasyonunun arkasındaki temel neden ise Türkiye genelinde arzu edilen çocuk sayısı ile istenen çocuk sayısı arasında farklılıkların olmasıdır.

³⁵⁵ Rukiye Sarı ve Jade Cemre Erciyes, “İnfertil Çiftlerde Psikolojik; Sosyal ve Cinsel Problemler”, **İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2021, s. 79.

Tablo 22: İstenen ve Sahip Olunan Çocuk Sayısı Arasındaki Fark (TAYA 2016)

	İstedikinden fazla	İstedikî kadar	İstedikinden az
Türkiye	14,6	40,4	45,0
Eğitim durumu			
Okul bitirmedi	32,1	40,0	27,8
İlkokul mezunu	13,2	43,5	43,3
Ortaokul mezunu	9,9	35,1	55,0
Lise mezunu	5,6	31,7	62,7
Lisans/lisansüstü mezunu	1,0	32,7	66,3
Medeni durum			
Evli	14,6	40,7	44,7
Eşi öldü	17,7	44,6	37,6
Boşandı	13,2	31,1	55,7
Hanehalkı Tipi			
Çekirdek	13,9	39,6	46,5
Geniş	17,7	44,6	37,6
Dağılmış	12,0	36,7	51,2
Sosyoekonomik Statü			
Alt grup	28,6	39,8	31,7
Orta grup	15,7	41,0	43,3
Üst grup	6,4	37,5	56,2
İlk evlilik yaşı			
30+	2,7	22,7	74,7
25-29	4,9	33,6	61,5
18-24	12,8	41,2	46,1
<18	23,6	43,0	33,4
Evlenme biçimi			
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	20,9	37,6	41,5
Görücü usulü, kendi rızası ile	15,2	42,2	42,6
Kaçma/kaçırılma/berdel	19,5	40,0	40,5
Kendi kararı	8,9	38,2	52,9

Kaynak: Eryurt, a.g.e., s. 25 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 22’de eğitim durumu, medeni durum, hanehalkı tipi, sosyo-ekonomik statü, ilk evlilik yaşı ve evlenme biçimine göre istenen ve sahip olunan çocuk oranları gözükmemektedir. Türkiye’nin %14,6’sı istediğinden fazla, %40,4’ü istediği kadar, %45,0’ı ise istediğinden az çocuğa sahiptir. Eğitim durumuna göre bakıldığında lisans ve lisansüstü mezunların %66,3’ü istediğinden az çocuğa sahiptir. Yine aynı şekilde çekirdek aile şeklinde yaşayanların %46,5’i istediğinden az çocuğa sahiptir. İlk evlilik yaşı 25-29 yaş arasında olanların %61,5’i istediğinden az çocuğa sahipken, 30 yaş ve üzerinde evlenenlerin %74,7’si istediğinden az çocuğa sahiptir.

Tablo 23: Şartlar Uygun Olduğunda İstenen Çocuk Sayısı (TAYA 2016) (15+ Yaş)

	Toplam	0	1	2	3	4	5+
Türkiye	100.0	0.3	3.4	32.0	31.4	18.0	14.9
Cinsiyet							
Erkek	100.0	0.3	2.9	30.9	31.6	16.2	18.1
Kadın	100.0	0.4	4.0	33.1	31.1	19.7	11.7
Medeni durum							
Hiç evlenmedi	100.0	0.6	5.8	46.7	31.1	10.9	5.0
Evli	100.0	0.2	2.5	26.0	31.9	21.1	18.4
Boşandı	100.0	1.2	6.0	44.2	28.2	12.2	8.3
Eşi öldü	100.0	0.3	2.0	23.5	28.4	19.7	26.1

Kaynak: TÜİK, “Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, 05.07.2021.

Benzer şekilde Türkiye geneli hiç çocuk istemeyen ve bir çocuk isteyenlerin oranı %3,7 iken iki çocuk isteyenlerin oranı %32’dir. Üç ve daha fazla çocuk isteyenlerin oranı ise %63,3’tür. Sonuç olarak Türkiye’de her ne kadar toplam doğurganlık hızı azalış eğiliminde olsa da hala birçok kişi iki veya daha fazla çocuk istemektedir. Hal böyle olunca hem evlenmek isteyip evlenemeyenlerin teşvik edilmesi hem de doğurganlıkla alakalı politikalara ağırlık verilmesi oldukça önem arz etmektedir. Zira Onuncu Kalkınma Planı’nda “*Nüfus alanında uygulanacak politikalarla toplam doğurganlık hızının tedricen yükseltilmesi hedeflenmektedir.*”³⁵⁶ ifadesi yer alırken On birinci Kalkınma Planı’nda “*Doğurganlık hızının yenileme*

³⁵⁶ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara, 2013, s. 50.

seviyesinin üzerinde tutulması için geçmiş dönemde gerçekleştirilen iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikaların etki değerlendirmesi yapılarak gerekli değişiklikler veya ilave tedbirler hayata geçirilecektir.”³⁵⁷ ifadesi yer almaktadır.

4.3.1. Politika Önerilerinde Tarihsel Tecrübeyi Dikkate Almak

Günümüze dair politika önerileri sunmadan önce Osmanlı Devleti dönemindeki mevcut uygulamalara ve Cumhuriyet dönemindeki politikalara değinmek yerinde olacaktır. Burada geçmişte uygulanan politikaların resmedilmesindeki amaç günümüze ışık tutmasından ziyade geçmiş konjonktürün anlaşılmasıdır. Hal böyle olunca aşağıda ifade edilecek politikaların birçoğunu günümüzde uygulamanın makul bir tarafı olmayacaktır. Ancak konjonktüre uygun olan birtakım uygulamalar geçmişle günümüz arasında köprü niteliğinde olması açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti döneminde evlilikle alakalı kolaylaştırıcı adımları II. Meşrutiyet Dönemi’nde görmek mümkündür. O yıllarda benimsenen teshil-i izdivaç politikası Osmanlı nüfusuyla alakalı endişelerin arttığı ve evliliğin çeşitli nedenlerle zorlaştığı dönemlerde gözlemlenmiştir. Bu dönemler, Kırım Savaşı Dönemi (1853-1856), 93 Harbi (1877-78) ve Balkan Savaşları (1912-1913) gibi savaş zamanlarıdır. Bu dönemlerde İstanbul nüfusuyla alakalı demografik değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu minvalde 1911 yılında evliliğin önündeki engelleri kaldırma misyonuyla kurulan Teshil-i İzdivaç ve Teşkil-i Aile İdarehanesi, Osmanlı siyasi elitinin politikalarını yansıtmaktadır. Yine o dönemde belli başlı dergiler ve gazetelerdeki evlilik ilanlarının³⁵⁸ da çöpçatanlık ajansı şeklinde faaliyet gösterdiği ve evliliği ticarete dönüştürdüğü söylenebilir.³⁵⁹ Ayrıca o dönemde Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, devletin özendirici nüfus politikasını yürüten derneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O zamanın Dahiliye Nezareti, çeyiz, başlık vb.

³⁵⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023**, Ankara, 2019, s. 150.

³⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz: Fatma Tunç Yaşar, “Evliliği Kolaylaştırmak: Geç Dönem Osmanlı’da İzdivaç İlanları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 4, 2019, s. 2591-2609.

³⁵⁹ Fatma Tunç Yaşar, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Çöpçatanlık Ajansı: Teshil-i İzdivaç ve Teşkil-i Aile İdarehanesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 49, 2020, s. 421-423.

uygulamaların ödenemeyecek boyutlara ulaştığını, bu sebeple şeriat ve ahlak normlarına aykırı durumların (kız kaçırma vb.) görüldüğünü vurgulamaktadır. Bu çerçevede vilayetlere gönderilen tamimle evliliği kolaylaştıracak cemiyetlerin kurulması/özendirilmesi (teshil-i izdivaç cemiyetleri) vurgusu yapılır. Örneğin, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aldıkları kararla, erkeklerin en geç 25, kadınların en geç 20 yaşında evlenmesini beklemektedir. Gelin adaylarına çeyiz sürecinde yardımcı olan dernek, damadın ailesinin damada iş bulamadığı durumlarda damadı uygun işe yerleştirmektedir.³⁶⁰ Diğer yandan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kayıtları'ndan elde edilen bir çalışmada da evlilik masraflarının evlilik ve nüfusun artması yönündeki en büyük engellerden biri olduğuna dair anekdotlar mevcuttur. 9 Temmuz 1845 yılına ait bir belgede Bursa'nın Lefke kazasında evlilik ve doğumların önündeki en büyük engelin bölgedeki görenekler olduğu ifade edilmektedir. İfade edilenlere göre;

“...Nişan ve elbise pahası ve fahiş düğün masrafı olarak oğlan tarafından altı bin kuruş, orta halli olanlardan üç bin kuruş ve daha alt seviyedekilerden de bin beş yüz kuruş boşuna para çıkmaktadır. Kız tarafı da çeyiz ve sair masraflar için bu miktarı harcamakta ve taraflar bundan son derece muzdarip olmaktadır... Çiftler düğün eşyasından beş yüz kuruşa aldığını yüz kuruşa satmaya mecbur kalmakta ancak yine de bu borçtan kurtulamamaktadır. Bu yüzden ahali, en zengin sınıfta yer alanların en fazla iki bin beş yüz, orta sınıfın bin-bin beş yüz ve alt sınıfların da beş yüz ile yedi yüz elli kuruş masrafla düğün merasimini yapmak istemektedir. Aynı şekilde kız tarafının yapacağı çeyiz ve saire masraflarının da buna göre olması hususunda insanlar Şer'-i Şeriften ve memleket meclisinden yardım ve bu hususta bir irade-i seniyye beklemektedirler.”³⁶¹

Bu tarz benzer durumlara karşı o yıllarda yerel yönetimler tarafından bazı uygulamalar hayata geçirilmiş olsa da istenilen başarı elde edilememiştir. 1856 yılında İzmir'e ait başka bir belgede de insanların düğün masrafları yüzünden evlenemediği bu durumun sadece Müslüman halkta değil Ermeni ve Yahudilerin de bu adetlerden

³⁶⁰ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm”, **Sosyo/Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, s. 216-227.

³⁶¹ Murathan Keha, “19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsfraf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, No: 4, 2017, s. 1284.

zarar gördüğü ifade edilmektedir. Bu minvalde İzmir Vilayeti'nin hazırladığı layiha Dersaadet'in onayından geçmiştir. Bu layihada, nikâh bohçası ile ilgili kısıtlamalar, gelin odası süslenmesi ile ilgili sınırlamalar, adet üzere nikâhta verilecek içecek ve yiyeceklere ilişkin düzenlemeler, gelinin vereceği bohçalara dair kısıtlamalar, külfetli yemeklerle ilgili kısıtlamalar gibi hususlara yer verilmiştir. Aynı şekilde gayrimüslim tebaa da sırmalı elbise, eşya, altın, inci vb. uygulamaların ağır borçlanmalara sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu adetlerin terki için Latin Milleti Piskoposu tarafından bir takrir kaleme alındığı ifade edilmektedir.³⁶²

Yerel yönetimlerin ötesinde devletin de bu alana doğrudan müdahil olduğu görülmektedir. Karesi Sancağı'yla ortaya çıkan “men’-i israf” kavramı 1921 tarihinde “Düğünlerde Men’i İsrifat Kanunu” (Burhaniye ve Edremit civarlarındaki israflar) adıyla kullanılmaya başlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde “*Düğünlerde alelhlak cihaz teşhiri, cihazın açıktan nakli, erkek tarafından iki kattan fazla elbise ihdası, düğün günlerine münhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hedâya itası ve köçek oynatılması gibi isrâfât memnudur.*” ifadesi geçmektedir. Kanunun üçüncü maddesinde ise “*İşbu mevat ve talimatnameler hilâfında hareket edenler mahallî belediyelerine ait olmak üzere elliden yüz liraya kadar cezayı nakdî ita veya bir aydan altı aya kadar hapis ile mücazat olunurlar.*” ifadesi yer almaktadır.³⁶³ Özetle Osmanlı Devleti döneminde düğün masrafları vb. konularla alakalı sorunların evliliğin önündeki engellerden bir tanesi olduğunu görmek mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da nüfusu artırmaya yönelik (pronatalist) anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Savaşın neticesinde azalan nüfusla beraber bu politikaların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Savaşın dışında nüfusu artırmaya yönelik politikaların öne çıkmasında etkili olan başlıca sebepler;

- Savaş neticesinde kaybedilen topraklar
- Salgın hastalıklardan dolayı (sıtma, tifüs, frengi, verem) doğal nüfus artışının istenilen düzeyde olmaması

³⁶² A.e., s. 1285-1287.

³⁶³ A.e., s. 1289-1291.

- Ekonomik kalkınmanın sağlanması için tarımda insan gücü açığının kapanması (Zira tarımda emek yoğun sistem ağırlıkta olduğu için insan gücü açığı fazladır.)
- Askeri riskleri ortadan kaldırmak adına kalabalık ve güçlü bir orduya sahip olma zorunluluğu şeklinde sayılabilir.³⁶⁴

Örneğin 1938 yılında -her ne kadar birçok kesim tarafından eleştirilse de- 18 olan evlilik yaşının erkeklerde 17'ye, kadınlarda 15'e düşürüldüğü görülmektedir. Sunulan başka öneriler arasında devlet hizmetindekilerde çocuklu ailelere evlilerden daha fazla maaş vermek, evlilere sigorta primlerinde kolaylıklar sağlamak, çeyiz parası vermek, bekârlardan vergi almak (bekârlık vergisi)³⁶⁵, eğitim süresinin azaltılarak aydın kesimin hayata erken atılmasını sağlamak, erken evlenmeyi milli bir ideal şeklinde lanse etmek, evli çiftlere mesken kolaylığı sağlamak gibi öneriler de bulunmaktadır. Diğer yandan o dönemde 5 çocuk yapanlara madalya ve belli miktar para yardımı yapıldığı da görülmektedir. Ancak o dönem için evlenme istatistikleri ile verilen ödüller birlikte değerlendirildiğinde, ödüllerin ve vergi indirimlerinin evlenme oranlarını etkilemediği görülmektedir. Zira o dönemde zaten evlenme oranları oldukça yüksek seviyelerde seyretmektedir.³⁶⁶

Bir şekilde 1960'lı yıllara kadar devam eden pronatalist anlayış, 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla tersine dönmüştür. 1965 yılında yürürlüğe giren "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun" bu değişimin en somut örneği olmuştur. Devamında düzenli olarak çıkarılan Kalkınma Planları'nda nüfus politikaları düzenli bir şekilde yer almıştır. Kalkınma Planları'nın bu süreçteki en temel eksiği ise doğurganlıkla alakalı söylemlerin sadece ekonomik endişeleri barındırması olmuştur. Konunun sadece ekonomik boyutunun irdelenmesi ise doğurganlık meselesini mekanikleştirmektedir. Doğurganlık meselesinin demografik etkilerinin göz ardı edilmesi, göç, endüstrileşme, kentleşme boyutunun analiz kapsamında olmaması bu süreçte nüfus politikalarının iyi değerlendirilememesine

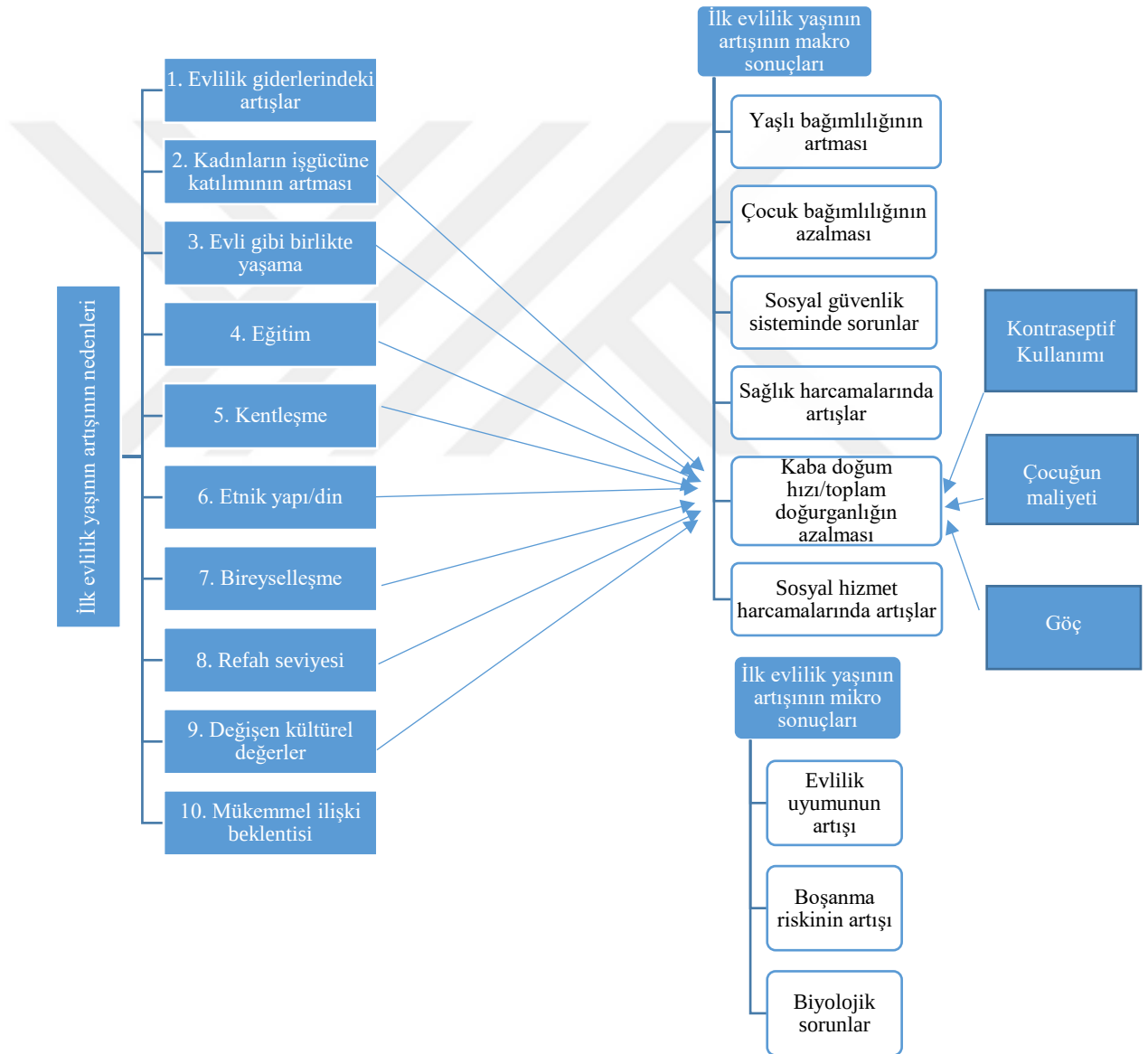
³⁶⁴ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye'de Doğurganlık...**, s. 49-50.

³⁶⁵ Bekarlık vergisi dönem dönem sıkça gündeme getirilmiş ve 1949'da yasalaşmıştır.

³⁶⁶ Yaşar Semiz, "1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2010, s. 452-453.

neden olmuştur.³⁶⁷ Bu kapsamda ekonomik endişelerin haklı birer endişe olduğu yadsınamaz bir gerçektir ancak doğurganlığın diğer boyutlarının doğuracağı olumsuz sonuçlar ekonomik endişelerin çok daha ötesinde sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu minvalde hem evlilik hem doğurganlık meselesini birbiriyle ilintili ve çok yönlü değerlendirmek gerekmektedir.

Şekil 1: Evlilik Yaşının Artışının Nedenleri ve Sonuçları Diyagramı

³⁶⁷ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye’de Doğurganlık...*, s. 52.

Şekil 1’de ilk evlilik yaşının artışının olası nedenleri ve sonuçları çok boyutlu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında bahsi geçmeyen kontraseptif kullanımı, göç, infertilite, çocuğun ekonomik maliyeti vb. nedenler doğurganlık oranlarına çok ciddi etki eden faktörler arasındadır. Bu çerçevede nedenler ve sonuçlar arasındaki bağlantı da dikkate alındığında politika önerilerinin etraflıca ve hassas bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

Geçmişe kıyasla günümüzde, evlilikle alakalı mevcut durumun bir yandan tekerrür ettiği görülürken diğer yandan evliliği ve doğurganlığı etkileyen dış etkenlerin etkisinin daha çok hissedilir olduğu ve daha hızlı reaksiyon gösterdiği söylenebilir. Bu çerçevede artan şehirleşme, refah seviyesinin artması, kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, artan eğitime katılım oranları gibi gelişmeler modern ve rasyonel insanın evliliğe dair fikirlerinin değişmesinde etkin rol oynamaktadır. Ayrıca yaşanan bu gelişmeler, evlilik olgusunun manipüle edilmesinde haklı birer neden olarak kolaylıkla servis edilebilmektedir. Aile ve evlilik gibi kavramların zamanla içinin oyulması ve yerine alternatif yaşam biçimlerini doldurma çabası da evlilik olgusunun genetiğinin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede “evlilik” olgusunu bekleyen risklerle alakalı eylem planları hayata geçirilmezse uzun vadede toplumsal dejenerasyon çok daha hissedilir olacaktır. Uzun vadede evlilik kurumunu bekleyen en önemli risk ise “evlenmek isteyenlerin imkânı, imkânı olanın da evlenme isteğinin olmayacağı” bir topluma dönüşün olmasıdır. Hal böyle olunca bu süreçte evlenmek isteyip de imkânı olmayanların desteklenmesi oldukça önemlidir. Ancak diğer yandan gençlerin evliliğe bakışında çok ciddi değişiklikler olduğu için politika önerilerinde hassas ve yapıcı tutumlar içerisinde olmak gerekmektedir. Örneğin, geçmişte bir dönem uygulanan “bekârlık vergisi” gibi uygulamaları, uygulamanın ötesinde kamuoyunda gündem olarak tutmak dahi çok risklidir. Evliliğe doğrudan bu tarz kamu müdahalelerinin olması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira o dönem dahi bu tarz vergilerin uygulanması savaş gibi zaruri hallerden kaynaklanmış ve nihai olarak başarılı olamamıştır. Aynı şekilde günümüzde doğurganlıkla alakalı söylemleri de doğrudan dile getirmenin bir faydasını görmek oldukça zordur. Bunun yerine hayata geçirilen politikalar ve teşviklerle zihniyetteki dönüşüme uzun vadede katkı sağlamak gerekmektedir.

2008 yılında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk defa “üç çocuk”³⁶⁸ söylemini dile getirmesi ve 2020³⁶⁹ yılında aynı şekilde artan evlilik yaşı eleştirisi, demografik ve sosyolojik açıdan tahlile muhtaç konulardır. Hal böyle olunca bu iki endişenin de siyasi ve politik söylemlerin ötesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu iki hususun ülke geleceği açısından önemi, çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ifade edilmeye çalışılmıştır. Fakat 2008 yılından bu yana genel olarak doğurganlık oranlarına bakıldığında söylemlerin işe yaramadığı aksine toplam doğurganlıkta ülke genelinde azalış trendinin devam ettiği görülmektedir. Bu sebeple söylemin ötesinde, politikalarla hızlıca önlem alıp ekonomik bedel ödemek, uzun vadede ödenecek sosyo-ekonomik bedellere kıyasla çok daha makul bir tercih olacaktır. Bu iki husus, politikacılar ve devlet erkânı nezdinde birkaç gün gündem olup daha sonra bahsi kapatılacak konular olarak görülmemelidir. Bu açıdan devletin hem evliliği özendirici hem de doğurganlığı teşvik edici politikalarla gençlere ön ayak olması, göstergelerin pozitif anlamda iyileşmesine yardımcı olabilir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda politikaların birinci ayağını ilk evlilik yaşı artışı bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Yukarıdaki diyagramda ilk evlilik yaşının artışına etki eden birtakım nedenler sıralanmıştır. Bu bağlamda gençleri daha erken yaşta evlenmeye teşvik edecek ya da Türkiye'deki mevcut evlilik yaşı ortalamasını koruyacak politika önerileri getirilmesi oldukça önemlidir. Bu çerçevede evliliği zorlaştıran unsurların önündeki engellerin hafifletilmesi gerekmektedir. Zira hem evlilik yaşının artışına hem de doğurganlığa etki eden birçok faktör olduğu için çok iddialı/gerçeklikten uzak politika önerileri sunmanın makul bir tarafı olmayacaktır. Bunun en tipik örneği Japonya'dır. Japonya ilk evlilik yaşının yüksek olduğu ve evliliği tercih etmeyenlerin (hiç evlenmeyenler) oranının gün geçtikçe arttığı ülkelerden biridir. Artan evlilik yaşı ve azalan doğurganlık neticesinde uzun yıllardır yaşlı nüfusu artan Japonya, azalan genç nüfus ve artan yaşlı nüfus problemini aşabilmiş değildir. 2020 yılında yapılan bir habere göre Japonya'da evliliği teşvik

³⁶⁸ Hürriyet, “Erdoğan: En az üç çocuk doğurun”, (Çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>, 14.06.2021.

³⁶⁹ Milliyet, “Erdoğan'dan dikkat çeken evlilik mesajı: Gençlerin çoğu evde kalıyor, (Çevrimiçi), <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/erdogandan-dikkat-ceken-evlilik-mesaji-genclerin-cogu-evde-kaliyor-6119420>, 14.06.2021.

amacıyla (belli şartların sağlanması kaydıyla) evlenen çiftlere 600.000 Yen (yaklaşık 45.000 TL) verileceği ileri sürülmektedir.³⁷⁰ Ancak değişen sosyo-ekonomik yapı ve kültürel değerler nedeniyle bu tarz yardımların Japonya’da evlilik ve doğumla ilgili tercihleri değiştirmesi oldukça zor olacaktır. Zira zihniyette yaşanan büyük kırılımdan sonra, demografik ve sosyolojik göstergelerde eskiye dönüş neredeyse imkânsız olmaktadır. Türkiye’de evlilik ve doğurganlıkla alakalı bu derece kritik bir eşişe geldiğini söylemek zordur. Her ne kadar Türkiye birçok gelişmiş ülkeye kıyasla demografik dönüşüm sürecini daha hızlı yaşasa da evlilik, aile, doğurganlık gibi konularla ilgili sorunların gelişmiş ülkeler düzeyindeki kadar patolojik bir vakıa boyutuna ulaşmadığı söylenebilir. Diğer yandan hızlı eylem planlarıyla önlem alınmazsa ciddi risklerin ortaya çıkacağı ise unutulmamalıdır.

4.3.2. Artan İlk Evlilik Yaşının Düşürülmesi ya da Sabit Tutulması İçin Politika Önerileri

Günümüzde artan ilk evlilik yaşının düşürülmesi/sabit tutulabilmesi adına uygulanabilecek makul politikalar şu şekilde sıralanabilir:

İlk olarak evliliğin nispeten daha erken yaşlarda gerçekleşecek olmasının evliliği olumsuz etkileyeceğine dair ön yargıların bilimsel verilerle ortaya konarak gençlere ifade edilmesi gerekmektedir. Zira artan boşanma oranları ve çiftler arasındaki geçimsizlik örnekleri gençlerin motivasyonunu kırabilmektedir. Çok erken ve çok geç olmamak kaydıyla (18 yaş altı ve 30 yaş üstü), 20-30 yaş arasındaki evliliklerde; evlilik uyumu, boşanma riski ve biyolojik risklerde çok ciddi farklılıklar bulunmamakla beraber bulguların birbirine oldukça yakın olduğu tezin ikinci bölümünde açıklanmıştır. Bu minvalde evliliklerin 30’lu yaşlara yakın zamanlar yerine 20’li yaşlara yakın zamanlarda gerçekleştirilmesi için teşviklerin ve politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Buradaki temel amaç bireyleri bir miktar daha erken evlenmeye teşvik etmektir. Tabi ki bu çalışma özü itibarıyla ideal bir evlilik yaşı ortaya koyma iddiasında değildir. Böyle bir ideal yaş sınırı çizmek hem sosyolojik, hem psikolojik hem de dini açıdan mümkün de değildir. Ancak evliliğe

³⁷⁰ Japantimes, “Japan newlyweds can receive up to ¥600,000 to start new life”, (Çevrimiçi), <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/09/20/national/social-issues/japan-newlyweds-aid/>, 13.06.2021.

kendini hazır hissedip mevcut düzen sebebiyle evliliğini gerçekleştiremeyen gençleri teşvik etmek de bu anlamda oldukça önemlidir. Zira gençler ekonomik ve sosyal anlamda toplumdaki dezavantajlı grupların başında gelmektedir. İşsizlik sorunu, hayat pahalılığı vb. birçok neden gençlerin evliliklerini ötelemesine neden olabilmektedir. Diğer yandan örf ve gösterişçi tüketimin ortak paydada evliliği bilinçli ya da bilinçsiz zedelemesi süreci daha da zorlaştırmaktadır. Bu sebeple devletin belli başlı konularda hakem rolünü üstlenip teşvikler noktasında da ön ayak olması oldukça önemlidir.

Günümüzde de geçmişteki tecrübelerle benzer olarak belli yörelerde ve kültürlerde evlilik sürecinde takı vb. uygulamalar da evlenen çiftler açısından çok ciddi maddi yük oluşturmaktadır. Bu açıdan geçmişteki tecrübelerle dayanarak belli başlı politikaların erken dönemde hayata geçirilmesi isabetli olacaktır. Evliliği zorlaştıran maddi unsurların hem aile hem çiftler açısından aşılabilir olması için teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Zira Bandırma özelinde yapılan bir çalışmada düğün ve ev kurma masraflarının daha az olması halinde ankete katılan erkeklerin %38,6'sı, kadınların %22,4'ü daha erken evleneceklerini ifade etmektedir.³⁷¹ Örneğin 2020 yılında, yoğunlukla Şırnak, Hakkâri ve Van'da bulunan Batuyan Aşireti mensuplarının “evlenme esas ve usullerine” yönelik bir karar aldığı bilinmektedir. Bu karara göre evliliklerde başlık parası tamamen kaldırılmış, şirani³⁷² uygulamasına son verilmiştir. Ayrıca aşiret takılara yönelik bir üst limit getirmiş, tutanak belediye başkanı, imamlar ve muhtarlarca imzalanmıştır.³⁷³ Yakın zamanda benzer bir karar alan diğer bir aşiret de Şırnak'taki Tayyan Aşireti'dir.³⁷⁴ Örfün zaman zaman takı uygulamasında makul olanın üzerine çıkıp evliliği zorlaştırdığı sıklıkla görülmektedir. Bu çerçevede evlilik sürecinde istenilen takı vb. uygulamalara bir üst sınır getirilmesi yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bu tarz uygulamaların kır, köy gibi yerlerde kanaat önderlerince (aşiret ağası, köy muhtarı vb.) düzenlenmesi sağlanabilir. Zira Doğu'da bu tarz uygulamalar kanaat önderleri ya da aşiret liderleri vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Diğer

³⁷¹ Yıldız, a.g.e., s. 221.

³⁷² Kayınpederin gelin adayına verdiği parayı ifade etmektedir.

³⁷³ MilliGazete, “Evliliği kolaylaştıran örnek sözleşme: Madde madde sıraladılar”, (Çevrimiçi), <https://www.milligazete.com.tr/haber/3639555/evliliği-kolaylastiran-ornek-sozlesme-madde-madde-siraladilar>, 13.06.2021.

³⁷⁴ Haber7, “Aşiret düğünlerine altın ayarı: Liste hazırlandı”, (Çevrimiçi), <https://www.haber7.com/guncel/haber/2950624-asiret-dugunlerine-altin-ayari-liste-hazirlandi>, 13.06.2021.

yandan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın takip ve denetimiyle belediyeler aracılığıyla ve aile taraflarının rızasıyla bu tarz sınırlamalar tutanak altına alınabilir. Ayrıca belediyeler teşvik amaçlı gençlere sembolik olarak altın hediye edebilir. Günümüzde geçmiştekine benzer yaptırımların uygulanması mümkün olmasa da, asgari düğün masraflarının teşviki için devlet de teşvik sağlayabilir. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın bünyesinde "Evlilikte İsrar Yoksa Biz Varız" kampanyası hayata geçirilebilir. Bu çerçevede her sene enflasyon oranlarına göre revize edilen bir düğün paketi oluşturulabilir. Asgari kriterlere göre oluşturulacak bu düğün paketine riayet ederek düğün giderlerini gerçekleştirmeyi kabul eden 20-25 yaş arasındaki fertlerin düğün paketi masraflarının %10'unun bakanlıkça karşılanması, %10'unun ise faizsiz geri ödemeli olarak verilmesi taahhüt edilebilir. Ayrıca bu ve buna benzer taahhütler belediyeler aracılığıyla da desteklenebilir. Benzer şekilde bu yaş aralığında evlenen gençlere belediyelerce düğün salonları ücretsiz tahsis edilebilir. Devletin 27 yaş altı evlenenler için hayata geçirdiği "Çeyiz Hesabı"³⁷⁵ uygulaması ise bu anlamda eleştiriye açık bir uygulamadır. Zira Çeyiz Hesabı uygulamasının evliliği teşvik eden bir uygulama olmaktan çok, fon oluşturma aracı olduğu ifade edilebilir.

Gençlerin evlenmesinin önündeki en büyük engellerden biri de "nafaka"³⁷⁶ problemi olarak görülebilir. Şüphesiz evliliği gerçek anlamda isteyen hiç kimse boşanma niyetiyle evliliğini gerçekleştirmemektedir. Ancak boşanmanın da evliliğin en doğal sonuçlarından biri olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçevede medyada sıklıkla gündeme getirilen nafaka sorunu, gençlerin evliliğe olan bakışına olumsuz etki edebilecek boyutlara ulaşmaktadır. Bu bağlamda Medeni Hukuk'taki "nafaka süresi" konusu da mutlak surette üzerinde çalışılması gereken konuların başında gelmelidir.

Bir diğer politika önerisi "Karz-ı Hasen"³⁷⁷ şeklinde verilen borç uygulamalarının vakıflar aracılığıyla yaygınlaştırılmasıdır. Türkiye'de Karz-ı Hasen

³⁷⁵ Ziraat Katılım, "Çeyiz Hesabı", (Çevrimiçi), <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/hesaplar/katilma-hesapları/ceyiz-hesabi>, 09.10. 2021.

³⁷⁶ M. Zeki Uyanık, "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 47, 2019, s. 57.

³⁷⁷ Kur-an'da Bakara Suresi 245. Ayet'te geçmektedir. Ayette "*Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz.*" ifadesi yer almaktadır. Karz-ı hasen kelime manası olarak "güzel borç" anlamına gelmektedir. Özetle karz-ı hasen, karşılığının sadece Allah'tan beklendiği, kişinin bu borcu verirken herhangi bir çıkar gözetmediği borç olarak tanımlanabilir.

Vakfı isminde faaliyet gösteren bir vakıf bulunmaktadır. Vakıf internet sitesinde gençlerin artan evlilik yaşına dikkat çekmiş ve boşanma oranlarındaki artışın temelinde de maddi imkânsızlıkların olduğunu vurgulamıştır. Bu minvalde vakfın bazı açıklamaları şu şekildedir:

“Günümüzde evlilik çağına gelmiş gençlerin evlenebilmesi için gerekli olan ekonomik yeterlilik çiftlerin kültürüne ve yaşadıkları bölgeye göre değişkenlik arz etmektedir. Ancak çiftlerimizin birçoğu “bir kere evleniyorum zaten” gibi masum bir düşünceyle ihtiyaçları olmayan ve alım güçlerini aşacak şekilde evlilik harcamaları yapıyor ve yapmış oldukları harcamalar neticesinde genç çiftlerimize yüklenen borçlar, onların en güzel yıllarını ipotek altına alıyor. Bu gibi durumların ortaya çıkarttığı ekonomik sorunlar yeni evlenen çiftlerin ayrılmasına sebep olurken, evlenme çağı gelen gençlerimizin de yeterli imkanlara sahip olana kadar evliliklerini ertelemesine sebep oluyor... Dijital dünyanın özellikle gençleri cezbediği modern zamanda, sosyal medyanın büyümesine kapılıp her arzuladığı ürünü ihtiyacı varmış gibi almak isteyen gençlerimiz, aslında bu şatafat dolu dünyadan kendilerini sıyırdıklarında abartılı düğün alışverişlerinin ve gösterişli düğünlerin aile saadetlerine halel getirdiğini görecektir ve aile saadetinin, “bir kere evleniyorum zaten” cümlesinin masumiyetine aldanıp yapmış oldukları masraftan çok daha önemli olduğunu anlayacaktır.”³⁷⁸

Bu çerçevede karz-ı hasen uygulamalarının vakıflar aracılığıyla yaygınlaştırılması evlenmek isteyip evlenemeyen bireylere ulaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Bir diğer teşvik de eğitilmiş olup erken yaşta evlenmek isteyen gençler özelinde gerçekleştirilebilir. Zira evliliği en çok öteleyen grup nispeten daha eğitilmiş kesimdir. Hâliyle gençlerin öğrencilik dönemlerinin yüklü miktar borçla bitmesi ve işsiz kalmaları bu süreci ötelemelerine neden olmaktadır. Örneğin, lisans ya da önlisans sürecinde kredi alan ve bu süreçte evlenen gençlerin geçmiş borçlarının

³⁷⁸ Karzı Hasen Vakfı, “Hakkımızda”, (Çevrimiçi), <https://karzihasenvakfi.com/hakkimizda>, 19.06.2021.

silinerek kredilerinin bursa çevrilmesi sağlanabilir. Ayrıca öğrencilik sürecinde çocuğu olanların bursları %25 zamlı ödenebilir. Şayet öğrencilik sürecinde sigortalı bir işte çalışıyor olsalar dahi burslarının kesilmeyeceği taahhüt edilebilir. Diğer yandan 20-25 yaş arasında evli ve en az bir çocuklu olan ve askerliğini bedelli olarak yapan bireylere %10 oranında indirim sağlanabilir. Ayrıca askere gittiği tarihte 20-25 yaş arasında olup evli ve en az bir çocuklu olan bireylerin normal askerlik süreleri 3 aya indirilebilir. Aynı şekilde derneklerin ve vakıfların 20-25 yaşında evli olup işsiz kalan gençlere istihdam konusunda pozitif ayrımcılık sunması yerinde bir yaklaşım olacaktır. Zira birçok genç gelecek kaygısı, düşük ücretler ve garantisi olmayan işler nedeniyle evliliklerini ötelemektedir.

Evlilik yaşıyla ilgili pozitif kazanımların elde edilmesine paralel bir şekilde doğurganlığa yönelik politikalar da sistematik bir şekilde hayata geçirilmelidir. Ancak burada üç temel ayrım noktası bulunmaktadır. Birinci ayrım noktası demografik tedbirlerin olmadığı, aktif nüfus politikasının benimsenmediği anlayıştır. Bu anlayışta kamu doğurganlığa müdahil olmaz, doğurganlığı bireysel alan olarak görür. Yani mevcut refah devleti yapısını güçlendirmeye çalışır. İkinci ayrım ise göç seçeneğidir. Almanya ve Hollanda gibi ülkeler belli zaman dilimlerinde bu yönetime başvurmuştur. Üçüncü ayrım ise pronatalist politikaların benimsenmesidir. Burada kamu müdahalesi ve teşvikleri ön plana çıkmaktadır.³⁷⁹

Bu minvalde Türkiye açısından birinci seçeneğe ek olarak üçüncü seçeneğin de oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. 2013 yılında HÜNEE'nin yapmış olduğu bir çalışmada, gelecekte başka çocuk istemediğini veya bu konuda kararsız olduklarını söyleyen kadınların %33'ünün aşağıdaki belirtilen koşullardan en az biri gerçekleşmesi halinde çocuk istememe konusundaki fikirlerini değiştirebileceklerini ifade etmişlerdir. Bu politikalar;³⁸⁰

- Kreş desteğinin olması
- Ailede çocuğa bakan birinin olması
- Çocuk beslenme desteği

³⁷⁹ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye'de Doğurganlık...**, s. 52-55.

³⁸⁰ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, **2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması**, Ankara, 2015, s. 176-218.

- Eşle paylaşım
- Daha iyi ekonomik koşul
- Çocuk yardımı
- Kadının günlük çalışma saati
- Daha uzun emzirme izni
- Ücretli annelik ve babalık izni
- İşe geri dönüş güvencesi
- Erken emeklilik hakkı şeklinde belirtilmiştir.

Bu minvalde var olan mevcut politikaların geliştirilmesi, olmayanların da hayata geçirilmesi Türkiye’de doğurganlık üzerinde pozitif etki edebilir. Ancak diğer yandan sadece maddi imkânların doğurganlıkta artış sağlayacağını beklemek hatalı yaklaşım olacaktır. Zira Almanya gibi 1980’lerden beri çok ciddi politikalar sürdüren birtakım ülkelerde doğurganlık oranları düşmeye devam etmektedir. Bu anlamda nadir de olsa başarı sağlayan ülke Fransa olmuştur. Bu başarının arkasında da uzun yıllardır devam eden refah destekleri bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de de bu geleneğin oturabilmesinin yolu, verilecek desteklerin hükümetlerin ömründen uzun olacağı güveninin bireylerde oluşabilmesidir. Zira bir hükümetin uygulayacağı politikayı diğer hükümetin uygulamamasının bir kıymeti olmayacaktır.³⁸¹ Bu da politikadaki temel zihniyet değişimi ve kurumsallaşmayla mümkündür.

Türkiye’de doğurganlıkla alakalı politikalar, kısa vadeli teşvik anlayışından ziyade zamana yayılmış uzun vadeli/kalıcı tedbirler olmalıdır. Fransa’nın bu anlamdaki başarısı, uzun vadede halka aşılana güven neticesinde, refah devleti algısının yerleşmiş olmasıyla sağlanmıştır. Hal böyle olunca kadının iş hayatında olması, çocuk yapma kararı üzerinde daha az fedakârlık gerektirdiği bir durum olmuştur.³⁸²

Türkiye kadın istihdamının artırılması gibi önemli bir konuda ciddi hedefler belirlemiştir. Bu açıdan bir değerlendirilme yapıldığında kadın dostu politikaların hayata geçirilmesinin zorunluluğu göz ardı edilmemelidir. Zira İskandinav ülkelerinin

³⁸¹ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık...**, s. 90-101.

³⁸² **A.e.**, s. 101.

son dönemlerde doğurganlığı 1,7 seviyelerinden 1,9 seviyelerine çıkarmaları refah ve işgücüne bağlı esnekliklerle gerçekleşmiştir. Bu minvalde de Türkiye doğrudan refahı arttıracak faaliyetleri hayata geçirmelidir. Kadının işgücüne katılımı teşvik edilip aynı zamanda uygun zemin sunulmazsa, kadının çocuk doğurmasını beklemek boş bir çaba olacaktır. Bu anlamda Yüksel'in ifadeleri meselenin anlaşılması açısından önem arz etmektedir: *“Kadınların hakları, özgürlükleri, konforları, istihdamdaki erişimleri daha iyi çocuk yapsınlar diye artırılmaz. Kadınların kendisi bizatihi kıymetli olduğu için yapılır. Bu batıdaki örnekler biraz böyle yani...”*³⁸³ Hal böyle olunca kadın istihdamında belli bir hedef belirlenmişse, vaatlerin de aynı ölçüde belirlenip hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Özetle Türkiye için olası senaryolar ve politika önerilerini toparlamak gerekirse;

- Zorlayıcı pronatalist politika örnekleri (Romanya ve Singapur gibi ülkeler antinatalist politikaları hayata geçirirken cömert davranmış ve başarı elde etmiştir. Ancak çok fazla düşen doğurganlık oranları neticesinde uygulanan pronatalist politikalar doğurganlık oranlarında aynı şekilde karşılık bulmamıştır.)
- Demokratik (teşvik edici) örnekler (Fransa, Almanya gibi ülkeler uzun yıllardır uygulamaktadır ancak Fransa dışında doğurganlıkta pozitif anlamda başarı sağlayan Avrupa ülkesi yok denecek kadar azdır. Başarısını koruyan diğer ülkeler ise İskandinav ülkeleridir. Bu başarıda politikadaki zihni altyapının gücü belirleyici olmuştur.)
- Radikal öneriler (Sosyal güvenlikte Demeny Modeli³⁸⁴ uygulamasının başarılı olup olmayacağı aktüeryel dengeler gözetilerek kapsamlıca irdelenmelidir.)

³⁸³ A.e., s. 95.

³⁸⁴ Model bilinen pronatalist politikalardan farklı olarak, modern ekonomik ilerlemelerin kültürel değişiklikler üzerindeki bağımlı zayıflatmadan önce bireysel doğurganlıkla yaşlıların ekonomik güvenliği arasında bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla istihdam edilenlerin sosyal güvenlik primlerinin belli bir oranı doğrudan kişinin kendi ebeveynlerine ödenmektedir. Hal böyle olunca istihdam edilenler sosyal güvenlik primlerini ödemeye istekli ve kayıt dışı çalışmaya da daha az meyilli olacaklardır. Sonuç olarak ebeveynler daha fazla ve daha eğitilmiş çocuk yetiştirerek daha müreffeh bir yaşlılık geçirmelerini garanti altına almış olacaklardır. Çocuklardan kesilen bu miktar yaşlıların emekli maaşlarına ilave edilmekte bu durum da yaşlıların sosyal güvenlik mahrumiyetlerini ortadan kaldırmaktadır. Bkz: Paul Demeny, “Re-Linking Fertility Behavior and Economic Security in Old Age: A Pronatalist Reform”, **Population and Development Review**, Vol: 13, No: 1, 1987, s. 128-132.

- Ekonomik teşvikler (Genelde başarı şansı düşüktür.)
 - Çalışanın maaşına katkı/ücret takviyesi (Çalışmayan kadının hesabına yatırılabilir.)
 - Vergi indirimi (Bebek bezi, mama, çocuğun eğitimi gibi konularda uygulanabilir. Ancak takibi oldukça zor bir sistemdir.)
 - Düzenli aile yardımları (Başarı örnekleri çok azdır.)
 - Sosyal güvenlik indirimleri (En az 3 çocuğu olanlar için erken emeklilik hakkı getirilebilir.)
 - Çocuk koruma programları (Çocuğun yaşına bağlı olarak, eğitim masraflarının devletçe garanti altına alınması sağlanabilir.)
 - Ücretli izinler (Süreler genişletilebilir.)
 - Genel yardımlarda artışlar (Suistimale açık bir husus olmakla beraber takibi oldukça zordur.)
 - Yasal izin ve hakların genişletilmesi (Hukuki altyapısı üzerine çalışmalar yapılmalıdır.)
 - Sosyal imkânların artırılması (Özellikle kreş ve kurumsal bakım hizmetlerinde ilerlemeler sağlanabilir.)³⁸⁵

Ev dışında gerçekleştirilen bakım ve çocuk büyütme faaliyetlerinin ise kendi içerisinde tartışmaya açık bir konu olduğu unutulmamalıdır. Çocukların demografik özelliklerine göre bulgular farklılık gösterse de, ev dışı bakımda geçirilen süre arttıkça nörolojik, pediatrik ve psikolojik açıdan problemler ortaya çıkabilmektedir. Toplu bakım olarak nitelendirilebilecek kreş vb. yerlerde uzun süre kalan çocukların ilerleyen yaşlarda çeşitli sorunlarla (stres yönetme bozukluğuna bağlı olarak antidepresan ve alkol kullanımı) karşılaşabildiği ifade edilmektedir.³⁸⁶ Hal böyle olunca kreşler neticesinde artabilecek doğurganlık, meselenin nicelik boyutunu temsil etmektedir. Her ne kadar kreşlerde çok ciddi eğitimler verilse de, nitelik açısından anne bakımının önemi ihmal edilmemeli ve uygulanacak politikalar bu gerçeklikler doğrultusunda belirlenmelidir.

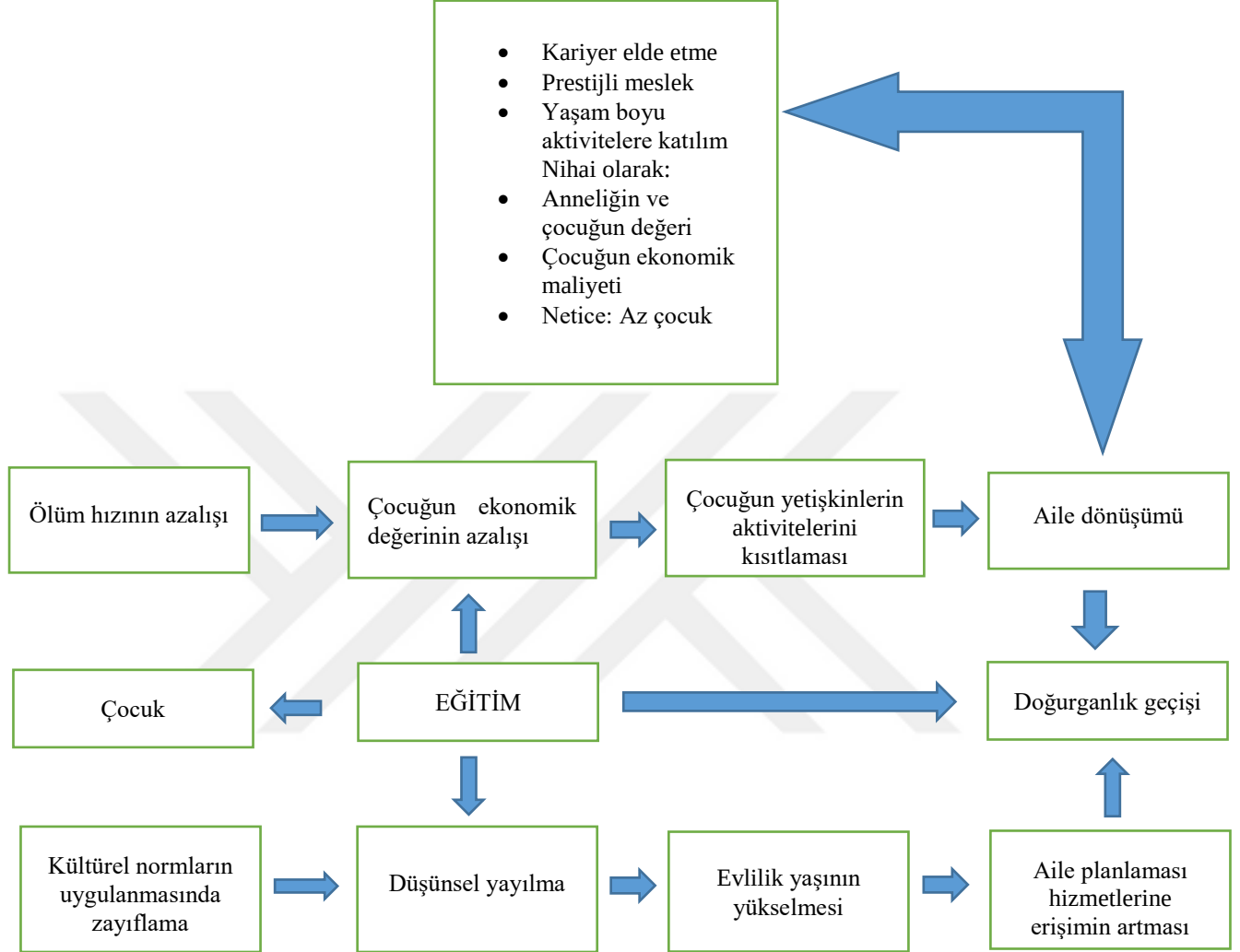
³⁸⁵ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Doğurganlık...**, s. 55-111.

³⁸⁶ Seyhan Büyükcoşkun, “Kadın İstihdamının Ortaya Çıkardığı Anne-dışı Bakım Sorunu ve Türkiye’nin Kadın İstihdamı Politikasının Muhtemel Sonuçları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 73, 2017, s. 87.

Tüm bu politika önerilerinin ötesinde değiştirilmesi en zor olan husus ise kültürel dönüşümdür. Zira çocuk yapma(ma) ile ilgili temel zihni dönüşüm gerçekleştikten sonra, uygulanan politikalarla geriye dönüşün yaşanması oldukça zordur. Özellikle modernleşen toplumlarda çocuğun ekonomik değeri azalırken ekonomik maliyeti artmakta bu durum da çocuk yapma eğilimini etkilemektedir. Daha az çocuk isteme ve mevcut çocuğu modern bağlamda daha iyi yetiştirmede yaşanan zorluklar, ebeveynlerin doğum kararlarını etkilemektedir. Modern yaşamın çocuğa dair ekonomik, sosyal, kültürel açıdan beklentileri, çocuğun psikolojik maliyetinin ebeveynler nezdinde suni artışına neden olmakta bu durum da ebeveynlerin çocuğa olan tahammülünü azaltmaktadır. Bunun en tipik örneklerini Singapur ve diğer birçok Avrupa ülkesinde görmek mümkündür. Ancak Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise hala evli bireylerin birçoğunun arzu ettiğiinden az çocuğa sahip olduğu düşünülürse, yukarıda sayılan politikaların uygulanmasının doğurganlığı artırmada pozitif etki edeceği söylenebilir. Ancak Türkiye’nin mevcut refah kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda olgunlaşmamış bir refah rejiminde kadın istihdamını artırma çabaları doğurganlığı ciddi şekilde etkilemektedir. Zira istihdam oranları artarken kadının istihdamda yeterli düzeyde korunamaması doğurganlığa negatif anlamda etki edebilmektedir.³⁸⁷ Eğitim, istihdam, kariyer hedefleri başlı başına doğurganlığa olumsuz etki ederken diğer yandan politika noktasında yeterli adımları atmamak süreci daha da zora sokmaktadır.

³⁸⁷ A.e., s. 64.

Şekil 2: Eğitimin ve Kültürel Normlardaki Değişimin Doğurganlığa Etkisi

Kaynak: Mustafa Murat Yüceşahin, “Küresel Demografik Geçiş ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Konferansları**, Ankara, 2010. Akt: Ertuğrul Murat Özgür, “Doğurganlık”, (Çevrimiçi), https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/145595/mod_resource/content/2/PopGeo_6_Fertility.pdf, s. 35, 28.06.2021.

Yukarıda ifade edilenlere paralel olarak eğitimle beraber kültürel normlarda yaşanan değişimin de doğurganlık kararı üzerinde oldukça etkili olduğu Şekil 2’den görülmektedir. Bu sebeple eğitim-istihdam-kültürel normlardaki değişimin düşünsel yayılımındaki artış, doğurganlık üzerinde çok ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğurganlık üzerinde etkili olacak politikalarda eğitilmiş ve nispeten daha yüksek gelire sahip gruba doğrudan nakdi yardımın yapılması pek bir anlam ifade etmeyecektir. Bu grupta bulunanlar için çocuğun psikolojik ve zaman maliyetinin kreş ve bakım hizmetleriyle düşürülmesi daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Gelir grubu

ve eğitim seviyesi nispeten daha düşük gruba ise hem ekonomik teşviklerin daha cömert yapılması hem de kreş hizmetlerinden yararlanmada kolaylık sağlanması doğurganlık açısından daha etkili sonuçlar alınmasına katkı sağlayabilir.

SONUÇ

Jane Austen Aşk ve Gurur adlı romanının girişine şöyle başlar: “*Dünyaca kabul edilmiş bir gerçektir, hali vakti yerinde olan her bekâr erkeğin mutlaka bir eşe ihtiyacı vardır.*” Ya da bu genellemeyi zaten Türkiye’nin geleneklerinin dayandığı dinamiklerde bulmak mümkündür. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) “*Gençler! Sizden durumu müsait olan hemen evlensin...*”³⁸⁸ hadisiyle evliliği teşvik etmektedir. Tam da bu noktada “hali vakti yerinde olan” ve “durumu olan” ifadelerine odaklanmak gerekmektedir. Bu hususta gençlerin, ailelerin ve devletin koordineli hareket etmesi, evlilik sürecinin zorluklarının aşılmasına yardımcı olabilecektir.

Kültürel farklılıklara rağmen evlilik kurumunun evrensel bir gerçeklik olduğu unutulmamalıdır. Yaşanan kültürel değişimler, modernleşme vb. unsurlara rağmen -bu evrensel gerçeklik reddedilme/kabul edilmeme aşamasına kadar dahi gelse de- “evlilik” kurumu varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bu çerçevede evliliği doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen her konu bu evrensel gerçekliğin bir parçası olarak değerlendirilmeli ve hassas bir şekilde irdelenmelidir. Nasıl ki hem ulusal hem uluslararası düzeyde “erken evlilikler” meselesi sosyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuki hatta antropolojik yönleriyle değerlendiriliyorsa aynı şekilde “ilk evlilik yaşının artışı” konusu da kapsamlı analize muhtaçtır. Evliliği etkileyen doğrudan ya da dolaylı o kadar fazla değişken bulunmaktadır ki evlilik yaşının artışı konusu bu değişkenlerin etkisi nedeniyle çoğu zaman gündeme dahi gel(e)memiştir. Ancak son 50 yılda yaşanan aşırı değişimler, (boşanma oranlarında yaşanan artışlar, evlenme oranlarının azalması, aileye karşı oluşumlar, doğurganlık oranlarında yaşanan düşüşler vb.) evlilik yaşının artışı gerçekliğinin de kapsamlıca irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

Eğitim, istihdam, işsizlik, ekonomik sebepler, coğrafya, din, ırk vb. birçok nedenle yakından ilişkili olan erken evlilikler birçok sonuca da neden olmaktadır. Bu yönüyle literatürde genelde erken evliliklerin nedenleri ve sonuçları üzerinden çizilmeye çalışılan tablonun, evlilik yaşının artışı üzerinden de değerlendirilmesi

³⁸⁸ Buhari, Savm 10; Nikah 2’den akt: Nihat Yatkın, “İslâm’da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 33, 2010, s. 49.

gerekmektedir. Zira eğitim, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, kadınların istihdama katılması, işsizlik, coğrafya, askerlik, din, ırk ve etnisite, düğün masrafları, kültür gibi birçok değişken evlilik yaşının da artışının nedenleri arasındadır. Bu nedenlere bağlı olarak evlilik yaşının artışının doğrudan ya da dolaylı birçok sonucu bulunmaktadır. Bu sonuçlar mikro ve makro bağlamda olmak üzere temelde iki üst başlık üzerinde değerlendirilebilir.

Makro ve mikro bağlamda ortaya çıkabilecek bu sonuçlar;

- Makro Sonuçlar;
 - 1) Nüfus artış hızının azalması
 - 2) Doğurganlık hızının düşmesi
 - 3) Ekonomik büyümenin yavaşlaması
 - 4) Çocuk ve genç nüfus oranının azalması
 - 5) Yaşlı nüfus oranının artması (Buna bağlı olarak sosyal güvenlik, sosyal hizmet, sağlık gibi alanlarda ekonomik külfetlerin artması)
- Mikro Sonuçlar;
 - 1) Evlilik uyumu veya evlilik doyumunun daha düşük olması
 - 2) Boşanma riskinin artması
 - 3) Biyolojik risklerin artması şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen sonuçlar, şüphesiz toplumdan topluma farklı şekillerde neticelenecektir. Ancak mutlak bir genelleme yapılamasa da en az erken evlilikler kadar evlilik yaşının ötelenmesi de benzer mikro sonuçları bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin; erken evliliklerle benzer olarak (18 yaş altı), 30'lu yaşlardan sonra yapılan evliliklerde de evlilik uyumunun daha düşük olduğu, boşanma riskinin daha yüksek olduğu ve doğumla alakalı biyolojik risklerin bulunduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Ayrıca evlilik yaşının artmasıyla beraber anne olma yaşı yükselmekte bu durum da uzun vadede doğurganlık hızının düşmesine neden olmaktadır. Şüphesiz doğurganlık hızının belirleyicilerinde kontraseptif kullanımı, kürtaj, göç, doğal ölüm oranlarının düşmesi gibi bir dizi değişken bulunmaktadır. Ancak evlilik yaşının artışı da doğrudan doğurganlık üzerinde etkilidir. Doğurganlık hızının düşüşünün bir sonucu olarak artan yaşlı nüfus, azalan genç nüfus sorunu ise

uzun vadede ülke açısından problemin çok daha karmaşık bir hale dönüşmesine neden olmaktadır. Zira artan yaşlı nüfusla beraber sosyal güvencilikte aktüeryal denge bozulabilmekte, uzun vadede sağlık harcamalarında artışlar yaşanmakta ve sosyal hizmet maliyetleri yükselebilmektedir. Hal böyle olunca 20-29 yaş arasında evlenen gençler arasında mikro riskler bağlamında çok büyük farklılıklar olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, evliliklerin 30'lu yaşlara yakın olmaktan ziyade 20'li yaşlara yakın yaşlarda gerçekleştirilebilmesi için politika önerileri geliştirilmesi gerekmektedir. Zira bu çalışma kapsamında ilk evlilik yaşının artışının toplam doğurganlık üzerindeki etkisi panel veri analizi ile sınanmış, analiz neticesinde ilk evlilik yaşındaki bir birimlik artışın toplam doğurganlık hızını 0,15 birim azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu minvalde evlenmek isteyip evlenemeyen gençlerin önünü açmak adına yapıcı politikalar hayata geçirilmeli, toplam doğurganlık hızının belli seviyede tutulması için toplumda refah anlayışının kalıcı hale geleceğinin güveni oluşmalı ve bu bağlamda köklü adımlar atılmalıdır.

Evlilik yaşının artışının önüne geçmek adına hem devlet hem yerel yönetimler hem STK'lar, evliliği özendirici/teşvik edici adımlar atmalıdır. Zira ekonomik, psikolojik, cinsel anlamda özgürlüğünün peşinde olan bir birey için evliliği ötelemek ve alternatif yaşam biçimlerini tercih etmek daha rasyonel bir tercihtir. Değişen kültürel yapı, haz ve tüketim kültürü, ekonomik zorluklar, örfün suiistimali gibi birçok değişken bir araya gelince rasyonel insanın kendince makul olanı tercih etmesi ya da evliliği ötelemesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu sebeple evlenmek isteyip evlenemeyen gençlerin önündeki evliliğe engel olan bariyerlerin kaldırılması bu açıdan oldukça önemlidir. Bu çerçevede;

- Karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaştırılması
- Vakıf ve STK'ların evlenmek isteyen gençlerin önünü açacak ekonomik faaliyetlere ağırlık vermesi
- Takı vb. uygulamalarda belirlenen sınıra riayet edenlere düğün paketi destekleri
- 20-25 yaş arası evlenmek isteyen bireylere karşı bu teşviklerin daha cömert hale getirilmesi

- Eğitim sürecinde evlenmek isteyen bireylere kolaylıklar sağlanması yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Politikaların ikinci ayağını ise doğurganlık oranlarının korunması/artışı oluşturmaktadır. Burada ise birkaç engel bulunmaktadır. İlk problem, uygulanan cömert politikalar neticesinde doğurganlık hızının birçok Batı ülkesinde çok fazla yükselmemesidir. İkinci problem ise yüksek gelir grubuna sahip kişilerin genelde daha az çocuk tercih etmesidir. Bu noktada politika uygulanacak kesimler arasındaki politikalar da farklılık göstermelidir. Zira tahammülü azalan modern ve rasyonel birey, çocuğun (manevi) değerinden çok (maddi) maliyetine odaklanmakta, bu durum da bireylerin az çocuk kararı almalarına neden olmaktadır. Bu çerçevede maddi geliri yüksek olan bireyler için en önemli maliyet çocuğun zaman maliyetidir. Bu sebeple gelir grubu yüksek olan kesim için kreş hizmetlerinin yaygınlaştırılması ilk öncelik olmalıdır. Buna ek olarak annelik dönemindeki hukuki haklarının (ücretli izin süreleri, gebelik izin süreleri vb.) genişletilmesi oldukça önemlidir. Diğer yandan ekonomik olarak dezavantajlı olan gruplara ise bu haklara ek olarak, suiistimalin önüne geçilecek şekilde maddi yardımların genişletilmesi (çocuk parasının artırılması, vergi indirimleri, erken emeklilik hakkı, çocuk koruma programları vb.) gerekmektedir. Zira Türkiye’de hala sahip olunan çocuk sayısının istenen çocuk sayısından az olduğu önemli bir kesim bulunmaktadır. Bu minvalde Türkiye’nin kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalara ek olarak hem evliliği teşvik edecek politikalara ağırlık vermesi hem de istihdamda bizatihi kadının kıymetli olduğunu hissettirmesi gerekmektedir. Bu da refahın olgunlaşmasıyla mümkün olacaktır. Toplumda bu güven hissinin oluşmasıyla uzun vadede doğurganlık hızları tekrardan belli bir seviyeye ulaşabilecektir.

Tüm bunlar neticesinde unutulmaması gereken en önemli husus ise “evlilik” ve “doğurganlık” meselesinde çözümün odak noktasının bireyin kendisi olduğudur. Zira ne yerel yönetimler, ne hükümetler ne de devlet politikalarının bireyin zihniyetinin yeniden inşasında mutlak güç olması mümkün değildir. Değişen sosyo-kültürel yapıya karşı verilecek en büyük mücadele bireyin kendi mücadelesidir. Bu çerçevede bireyin ihtiraslarını ve ihtiyaçlarını dizginleyebilmesi, kültürel değerlerine atfettiği anlamın derinliğiyle paralellik göstermektedir. İhtiraslarından arınmayan

birey için ise evliliği ilave bir yıl geciktirmenin ya da bir tane daha çocuk istemenin karşılığı rakamlardan öteye gidemeyecektir. Zihni dönüşümün gerçekleşmediği toplumlarda ise politikalardan medet ummak beyhude bir çaba olacaktır. Sonuç olarak, evlilik ve çocuk gibi iki “kıymetli” hususun, “birlikte yaşama” ve “maliyet” kavramlarıyla rasyonelleştirilip “fayda-zarar” hesabı yapılarak zihinlerde “basit”e indirgenmesi tüm politikaları karşılıksız bırakacaktır.

KAYNAKÇA

- Abd El-Ati, Hammûde: **Nasıl Bir Aile? İslami Bakışın İmkanları**, Çev.: Mesut Karaşahan, 1. Bs., İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.
- Acharya, Arun Kumar: “The Influence of Female Age at Marriage on Fertility and Child Loss in India”, **Trayectorias**, Vol: 12, No: 31, 2010, s. 61-80.
- Adak, Nurşen: “Evlilik mi? Birlikte Yaşama mı?” **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 221-246.
- Akbaş, Meltem,
Şule Gökyıldız Sürücü,
Cemile Onat Köroğlu,
Melike Öztürk:
Akdoğan, Ali: “Üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörler”, **Çukurova Medical Journal**, Cilt: 44, Sayı: 1, 2019, s. 93-100.
- “Geleneksel geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 2002, s. 27-72.
- Akkaya, Cihan: “Eş Seçimi ve Evlilik”, **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 147-162.
- Akpınar, Beraat,
Mehmet Kırlioğlu: “Bazı Değişkenler Açısından Evlilik Uyumunun İncelenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Evlilik Uyumuna Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2020, s. 736-746.
- Aksan, Gamze: “Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi” **Sistemik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 169-194.

- Aksoy, Sema: “Gelinlik Değil Kefen Giydirilmiş Çocuklar”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 1, 2014, s. 289-294.
- Amato, Paul R.,
Alan Booth,
David R. Johnson,
Stacy J. Rogers:
Anderson, Margaret
L.,
Howard F. Taylor,
Kim A. Logio: **Sociology: The Essentials**, 9th Ed., Cengage Learning, Boston, 2017.
- Arnett, Jeffrey J.: “Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties”, **American Psychologist**, Vol: 55, No: 5, 2000, s. 469-480.
- Arshad, Muhammad,
Naem Mohsin,
Khalid Mahmood: “Marital Adjustment And Life Satisfaction Among Early And Late Marriages”, **Journal of Education and Practice**, Vol: 5, No: 17, 2014, s. 83-90.
- Artamonova, Alyona,
Ekaterina
Mitrofanova: “Is Cohabitation an Alternative to Marriage in Russia”, **European Journal of Government and Economics**, Vol: 5, No: 1, 2016, s. 47-63.
- Atnur, Gülhan: “Evlilik Yaşı”, **Aile Yazıları 8**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.
- Axinn, William G.,
Arland Thornton: “The Relationship Between Cohabitation and Divorce: Selectivity or Casual Influence”, **Demography** Vol: 29, No: 3, 1992, s. 357-374.

- Bartz, Karen Winch,
F. Ivan Nye: "Early Marriage: A Propositional Formulation", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 32, No: 2, 1970, s. 258-268.
- Basavarajappa, K. G.,
M. I. Belvalgidad: "Changes in age at marriage of females and their effect on the birth rate in India", **Biodemography and Social Biology**, Vol: 14, No: 1, 1967, s. 14-26.
- Bayer, Alan E.: "Early Dating and Early Marriage", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 30, No: 4, 1968, s. 628-632.
- Bayer, Alan E.: "Life Plans and Marriage Age: An Application of Path Analysis", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 31, No: 3, 1969, s. 551-558.
- Becker, Gary S.,
Edward L. Glaeser,
Kevin M. Murphy: "Population and Economic Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No: 2, 1999, s. 145-149.
- Becker, Gary S.: "A Theory of Marriage", **Economics of the Family: Marriage, Children and Human Capital**, Ed. Theodore W. Schultz, University of Chicago Press, 1974.
- Becker, Gary S.: **A Treatise on the Family**, Enlarged Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1993.
- Becker, Gary S.,
Elisabeth M. Landes,
Robert T. Michael: "An Economic Analysis of Marital Instability", **Journal of Political Economy**, Vol: 85, No: 6, 1977, s. 1141-1187.

- Becker, Gary. S.: "A Theory of Marriage: Part I", **Journal of Political Economy**, Vol: 81, No: 4, 1973, s. 813-846.
- Beck-Gernsheim, Elisabeth: "From Rights and Obligations to Contested Rights and Obligations: Individualization, Globalization, and Family Law", **Theoretical Inquiries in Law**, Vol: 13, No: 1, 2012, s. 1-14.
- Bell, Sandra, Christina Lee: "Does Timing and Sequencing of Transitions to Adulthood Make a Difference? Stress, Smoking, and Physical Activity Among Young Australian Women", **International Journal of Behavioral Medicine**, Vol: 13, No: 6, 2006, s. 265-274.
- Benzies, Karen, Suzanne Tough, Karen Tofflemire, Corine Frick, Alexandra Faber, Christine Newburn-Cook: "Factors Influencing Women's Decisions About Timing of Motherhood", **Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing**, Vol: 35, No: 5, 2006, s. 625-633.
- Bernardes, Jon: "Diversity within and alternatives to "the family": the development of an alternative theoretical approach", **Unpublished PhD Thesis**, University of Hull, 1981.
- Bernardes, Jon: **Family Studies: An Introduction**, 1st ed., London, Routledge, 1997.
- Bhat, Zubair Ahmad: "Unemployment and its Effects on the Institution of Marriage: A Sociological Study of Baramulla District", **International Journal of Research and Innovation in Social Science**, Vol: 3, No: 2, 2019, s. 24-27.

- Biblarz, Timothy J,
Greg Gottainer: "Family Structure and Children's Success: A Comparison of Widowed and Divorced Single-Mother Families", **Journal of Marriage and the Family**, Vol: 62, No: 2, 2000, s. 533-548.
- Biørn, Erik: **Econometrics of Panel Data: Methods and Applications**, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- Bitter, Robert G.: "Late Marriage and Marital Instability: The Effects of Heterogeneity and Inflexibility", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 48, No: 3, 1986, s. 631-640.
- Bloom, David E.,
David Canning,
Jaype Sevilla: **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequence of Population Change**, Santa Monica, Population Matters, 2003.
- Booth, Alan,
John N. Edwards: "Age at Marriage and Marital Instability", **Journal of Marriage and Family**, Vol: 47, No: 1, 1985, s. 67-75.
- Bongaarts, John: "Completing the fertility transition in the developing world: The role of educational differences and fertility preferences", **Population Studies**, Vol: 57, No: 3, 2003, s. 321-336.
- Boz, Canser,
S. Haluk Ozsarı: "The causes of aging and relationship between aging and health expenditure: An econometric causality analysis for Turkey", **The International Journal of Health Planning and Management**, Vol: 35, No: 1, 2019, s. 162-170.
- Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 7. Bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2011.

- Bramlett, Matthew D, William D. Mosher: “Cohabitation, Marriage, Divorce and Remarriage in the United States”, **Vital and Health Statistics**, Series: 23, No: 22, 2002, s. 1-93.
- Bumpass, Larry: “Age at Marriage as a Variable in Socio-Economic Differentials in Fertility”, **Demography**, Vol: 6, No: 1, 1969, s. 45-54.
- Bumpass, Larry L., James A. Sweet: “Differentials in Marital Instability: 1970”, **American Sociological Review**, Vol: 37, No: 6, 1972, s. 754-766.
- Burcu, Esra, Filiz Yıldırım, Çiğdem Sema Sırma, Seçil Sanıyaman: “Çiçeklerin Kaderi: Türkiye’de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma”, **Bilig**, Sayı: 73, 2015, s. 63-98.
- Ca, Uzukey, Oyeka İca: “Estimating and Testin the Effect of Delayed Marriage on Fertility”, **Journal of Biometrics & Biostatistics**, Vol: 9, No: 1, 2018, s. 1-4.
- Büyükcoşkun, Seyhan: “Kadın İstihdamının Ortaya Çıkardığı Anne-dışı Bakım Sorunu ve Türkiye’nin Kadın İstihdamı Politikasının Muhtemel Sonuçları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 73, 2017, s. 85-105.
- Cafri, Reyhan, Pınar Özdemir Çukadar: “Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Mekânsal Ekonometrik Bir İnceleme”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 2018, s. 407-424.
- Canatan, Kadir: “Aile Sosyolojisi: Bilimsel ve Kuramsal Çerçeve”, **Aile Sosyolojisi**, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, 5. Bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 31-50.

- Carolan, Mary: "Doing It Properly": The Experince of First Mothering Over 35 Years", **Health Care for Women International**, Vol: 26, No: 9, 2005, s. 764-787.
- Catalano, Ralph,
Karen S. Rook,
David Dooley: "The Timing of Major Life Events: Effects of Departing From the Social Clock", **American Journal of Community Psychology**, Vol: 17, No: 2, 1989, s. 233-258.
- Chamie, Joseph,
Barry Mirkin: "Same-Sex Marriage: A New Social Phenomenon", **Population and Development Review**, Vol: 37, No:3, 2011, s. 529-551.
- Clarke-Stewart, Alison,
Cornelia Brentano: **Divorce: Causes and Consequences**, London, Yale University Press, 2006.
- Coleman, James S.: "Rational Choice and Exchange", **Sociological Theory**, Ed. Bert N. Adams, R. A. Sydie, Pine Forge Press, 2001, s. 526-543.
- Convention on the
Rights of the Child: "Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989", (Çevrimiçi), <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/crc.pdf>, 01.12.2020.
- Coser, Lewis: **The Functions of Social Conflict**, Toronto, Macmillan, 1964.

- Coşan, Bilal: “Dünyada ve Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 41, 2018, s. 259-294.
- Çakır, Serpil: “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla - Modern Siyasal İdeolojiler**, 9. Bs., Ed. H. Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 415-475.
- Çayboylu, İrfan: **2001 Yılı Aile Raporu**, 1. Bs., Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Dahrendorf, Ralph: “Toward a Theory of Social Conflict”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol: 2, No: 2, 1958, s. 170-183.
- Dahrendorf, Ralph: **Class and Class Conflict in Industrial Society**, 1st ed., Stanford, Stanford University Press, 1959.
- Davis, Kingsley: “Intermarriage in Caste Societies”, **American Anthropologist, New Series**, Vol: 43, No: 3, 1941, s. 376-395.
- Davis, Nancy J.,
Larry L. Bumpass: “The Continuation of Education after Marriage among Women in the United States: 1970”, **Demography**, Vol: 13, No: 2, 1976, s. 161-174.
- Day, Lincoln H.: **The Future of Low-Birthrate Populations**, London and New York, Routledge, 2004.

- De Tray, Dennis N.: “Age of Marriage and Fertility: A Policy Review”, **The Pakistan Development Review**, Vol: 16, No: 1, 1977, s. 89-100.
- Demeny, Paul: “Re-Linking Fertility Behavior and Economic Security in Old Age: A Pronatalist Reform”, **Population and Development Review**, Vol: 13, No: 1, 1987, s. 128-132.
- Demir Erbil, Didem,
Oya Hazer: “Çalışan Bireylerin Evlilik Uyumlarının İncelenmesi”, **International Journal of Euroasian Education and Culture**, Cilt: 3, Sayı 5, 2018, s. 99-116.
- Demircan, Adnan: “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, **İstem**, Sayı: 2, 2003, s. 9-32.
- De Walle, E. Van: “Age at marriage and fertility (Implications for family planning)”, **IPPF medical bulletin**, Vol: 7, No: 3, 1973, s. 1-2.
- Dharmalingam,
Arunachalam,
Sowmya Rajan,
S. Philip Morgan: “The Determinants of Low Fertility in India”, **Demography**, Vol: 51, No: 4, 2014, s. 1451-1475.
- Dikeçligil, Beylû: “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”, **Aile Sosyolojisi Yazıları**, 1. Bs., Ed. Mustafa Aydın, İstanbul, Açılım Kitap, 2014.

- Dixon, Ruth B.: “Explaining Cross-Cultural Variations in Age at Marriage and Proportions Never Marrying”, **Population Studies**, Vol: 25, No: 4, 1971, s. 215-233.
- Doğan, İsmail: “Aile Kavramının Alanı”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 22-23.
- Doğan, Süleyman: “Aileye Yönelik Psikolojik Yardım: Psikolojik Danışma”, **Aile Kurultayı: “Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal ve Demokratik Değerler”**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1994, s. 339-349.
- Duben, Alan, Cem Behar: **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940**, Çev.: Nuray Mert, 1. Bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.
- Elliott, Marta: “Impact of Work, Family, and Welfare Receipt on Women's Self-Esteem in Young Adulthood”, **Social Psychology Quarterly**, Vol: 59, No: 1, 1996, s. 80-95.
- Eralp, Anıl, Şahika Gökmen: “Ortalama Evlilik Yaşının Yükselmesini Etkileyen Faktörler ve Cinsiyete Göre Farklılıklar”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2020, s. 395-412.
- Erdentuğ, Aygen: “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi**, Sayı: 12, 1980, s. 165-212.

- Erol, Sevgi Işık: “Sosyal Güvenlik Açısından Bireysel Emeklilik Sisteminin Önemi”, **İktisadi Yenilik Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2019, s. 10-29.
- Eryurt, Mehmet Ali: “Türkiye’de Doğurganlık Davranışları: Düzey, Belirleyiciler, Politikalar”, **Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019.
- Eurostat: “Mean age at first marriage by sex”, (Çevrimiçi), <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00014&language=en>, 15.07.2020.
- Farrington, Keith, Ely Chertok: “Social conflict Theories of the Family”, **Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach**, Ed. Pauline G. Boss, William J. Doherty, Ralph LaRossa, Walter R Schumm and Suzanne K. Steinmetz, New York, Springer, 1993, s. 357-381.
- Fine, Mark A.: “Approaches to Understanding Family Diversity: An Overview of the Special Issue” **Family Relations**, Vol: 42, No: 3, 1993, s. 235-237.
- Forsyth, Andrew: “Defining Marriage”, **Soundings: An Interdisciplinary Journal**, Vol: 97, No: 3, 2014, s. 297-322
- Freiden, Alan: “The United States Marriage Market”, **Journal of Political Economy**, Vol: 82, No: 2, 1974, s. 34-56.

- Furuoka, Fumitaka: “Population Growth and Economic Development: New Empirical Evidence from Thailand”, **Economics Bulletin**, Vol: 29, No: 1, 2009, s. 1-14.
- Garenne, Michel: “Age at marriage and modernisation in sub-Saharan Africa”, **Southern African Journal of Demography**, Vol: 9, No: 2, 2004, s. 59-79.
- Gemicioğlu, Selçuk,
Hasan Şahin,
Emrah Er: “Türkiye’de Doğurganlık Analizi: Gelecekteki Doğurganlık Tercihlerinin Önemi”, **Sosyoekonomi**, Cilt: 27, Sayı: 41, 2019, s. 223-234.
- Gibson-Davis,
Christina M.,
Kathryn Edin,
Sara McLanahan: “High Hopes but Even Higher Expectations: The Retreat from Marriage among Low-Income Couples”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 67, No: 5, 2005, s. 1301-1312.
- Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, Çev.: Ersin Kuşdil, 5. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Giddens, Anthony: **Sociology**, 6th ed., Revised and updated with Philip W. Sutton, Cambridge, Polity Press, 2009.
- Glenn, Norval D.,
Jeremy E. Uecker,
Roert W.B. Love Jr.: “Later first marriage and marital success”, **Social Science Research**, Vol: 39, No: 5, 2010, s. 787-800.

- Gordo, Laura Romeu: “Why Are Women Delaying Motherhood in Germany”, **Feminist Economics**, Vol: 15, No: 4, 2009, s. 57-75.
- Gökçe, Birsen: “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **Aile Yazıları 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Gökçe, Birsen: “Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991.
- Gökçe, Birsen: “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Aile Yazıları 4: Evlilik Kurumu ve İlişkileri**, Ed: Beylül Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Gökçe, Birsen: “Türk Toplumunda Aile Yapısı”, **Aile Sosyolojisi**, 1. Bs., Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2011.
- Gökçen, Ahmet: “Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları”, **Sistematik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs., Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 93-119.
- Gökmen, Şahika,
Anıl Eralp,
Aliye Atay Kayış: “İlk Evlilik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Analizi: Türkiye Örneği”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, s. 63-76.

Guedes, Maryse,
Maria Cristina
Canavarro: “Perceptions of Influencing Factors and Satisfaction With the Timing of First Childbirth Among Women of Advanced Their Partners”, **Journal of Family Issues**, Vol: 37, No: 13, 2016, s. 1-15.

Guilmoto, Christophe Z.: “Sex Ratios at Birth and Future Marriage Squeeze in China and India, 2005-2100”, **Demography**, Vol: 49, No: 1, 2012, s. 77-100.

Gücük, Sebahat,
Seçil Günher Arıca,
Zafer Akan,
Vefik Arıca, Servet
Alkan: “Van İlindeki Çok Eşlilik Oranları ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma”, **Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2010, s. 127-133.

Güzel, Ali: “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 4, 2005, s. 61-76.

Hacettepe Üniversitesi
Nüfus Etütleri Enstitüsü: **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2010.

Hacettepe Üniversitesi
Nüfus Etütleri Enstitüsü: **2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması**, Ankara, 2015.

Hanks, Johnson,
Christine A. Bachrach,
S. Philip Morgan,
Hans-Peter Kohler: “Introduction”, **Understanding Family Change and Variation: Toward a Theory of Conjunctural Action**, Ed. Johnson Hanks, Christine A. Bachrach, S. Philip Morgan and Hans-Peter Kohler, Springer Dordrecht Heidelberg London New York, 2011.

- Haq, Iqramul: "Relationship Between Age at Marriage, Education and Fertility Among Residence of Bangladesh", **American Journal of Social Science Research**, Vol: 4, No: 2, 2018, s. 33-39.
- Hartley, T. C.: "Polygamy and Social Policy", **The Modern Law Review**, Vol: 32, No: 2, 1969, s. 155-173.
- Harwood-Lejune, Audrey: "Rising Age at Marriage and Fertility in Southern and Eastern Africa", **European Journal of Population**, Vol: 17, No: 3, 2001, s. 261-280.
- Haviland, William A.,
Harald E. L. Prins,
Dana Walrath,
Bunny McBride: **Cultural Anthropology: The Human Challenge**, 12th ed., Wadsworth, Thomson Learning, 2008.
- Hertrich, Véronique: "Trends in Age at Marriage and the Onset of Fertility Transition in sub-Saharan Africa", **Population and Development Review**, Vol: 43, 2017, s. 112-137.
- Hogan, Dennis P.: "The Effects of Demographic Factors, Family Background, and Early Job Achievement on Age at Marriage", **Demography**, Vol: 15, No: 2, 1978, s. 161-175.
- Hughes, Michel,
Walter R. Gove: "Living Alone, Social Integration, and Mental Health", **American Journal of Sociology**, Vol: 87, No: 1, 1981, s. 48-74.

- Hürriyet: “Erdoğan: En az üç çocuk doğurun”, (Çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>, 14.06.2021.
- İğdeli, Arif: “Ekonomik Belirsizlik ve Doğurganlık Hızı Arasındaki İlişki: Türkiye için ARDL Analizi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2019, s. 359-381.
- İpek, Egemen: “İlk Doğum Kararının Sosyoekonomik Belirleyicileri: Eş Zamanlı Hazard Modelleri”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilişimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2019, s. 271-282.
- Japantimes: “Japan newlyweds can receive up to ¥600,000 to start new life”, (Çevrimiçi), <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/09/20/national/social-issues/japan-newlyweds-aid/>, 13.06.2021.
- Jiang, Quanbao,
Marcus W. Feldman,
Shuzhuo Li: “Marriage Squeeze, Never Married Proportion, and Mean Age at First Marriage in China”, **Population Research and Policy Review**, Vol: 33, No: 2, 2014, s. 189-204.
- Johnsnon, D. Gale: “Population and economic development”, **China Economic Review**, Vol: 10, No: 1, 1999, s. 1-16.
- Jones, Gavin W.: “Delayed Marriage and Very Low Fertility in Pacific Asia”, **Population and Development Review**, Vol: 33, No: 3, 2007, s. 453-478.

- Kaboudi, Marzieh,
Ali Ramezakhani,
Houman Manouchehri,
Ebrahim Hajizadeh:
“Relationship between Age of Marriage, Women’s Education and Fertility 1954-93: A Study in the West of Iran”, **Biosciences Biotechnology Research Asia**, Vol: 10, No: 2, 2013, s. 855-860.
- Kara, Bülent:
“Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2015, s. 59-72.
- Karadeniz, Sıtkı:
“Aşiret Ailesi ve Kentte Dönüşümü”, 1. Bs., Ed. Mustafa Aydın, İstanbul, Açılım Kitap, 2014, s. 275-297.
- Karataş, Kasım:
“Toplumsal Değişme ve Aile”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2001, s. 89-98.
- Kauf, Gayle, Frances
Goldscheider:
“Do Men "Need" a Spouse More Than Women?: Perceptions of the Importance of Marriage for Men and Women”, **The Sociological Quarterly**, Vol: 48, No: 1, 2007, s. 29-46.
- Kaya, Neslihan,
Firdevs Melis Cin:
“Kırsal ve Kentsel Alanda Yaşayan Evli Kadınların İlişkilerde Mutluluk, Evlilik Uyumu ve Evlilik Doyumu Karşılaştırılması ve İncelenmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 35, 2019, s. 701-714.
- Keha, Murathan:
“19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrar ve Buna Karşı Alınan Tedbirler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, No: 4, 2017, s. 1283-1296.

- Kelley, Michael C.: “The Economics of Family Formation”, **Economic Inquiry**, Vol: 15, No: 2, 1977, s. 238-250.
- Kennedy, Sheela,
Steven Ruggles: “Breaking Up Is Hard to Count: The Rise of Divorce in the United States, 1980-2010”, **Demography**, Vol: 51, No: 2, 2014, s. 587-598.
- Kenney, Catherine T.,
Sara S. McLanahan: “Why are Cohabiting Relationships More Violent than Marriages”, **Demography**, Vol: 43, No: 1, 2006, s. 127-140.
- Kerckhoff, Alan C.,
Keith E. Davis: “Consensus and Need Complementarity in Mate Selection”, **American Sociological Review**, Vol: 27, No: 3, 1962, s. 295-303.
- Keskin, Emre Battal: “Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: Özel Sayı, 2016, s. 158-189.
- Kır, İbrahim: “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 36, 2011, s. 381-404.
- Kiecolt-Glaser, Janice
K.: “Marriage and Health: His and Hers”, **Psychological Bulletin**, Vol: 27, No: 4, 2007, s. 472-503.

- Kim, Mo-Im,
Rowland V. Rider,
Paul A. Harper,
Jae-Mo Yang:
“Age at Marriage, Family Planning Practices, and other Variables as Correlates of Fertility in Korea”, **Demography**, Vol: 11, No: 4, 1974, s. 641-656.
- Klärner, Andreas:
“The low importance of marriage in easter Germany – social norms and the role of peoples’ perceptions of the past”, **Demographic Research**, Vol: 33, 2015, s. 239-272.
- Klein, David M.,
Joan A. Jurich:
“Metatheory and Family Studies”, **Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach**, Ed. Pauline G. Boss, William J. Doherty, Ralph LaRossa, Walter R Schumm and Suzanne K. Steinmetz, New York, Springer, 1993, s. 31-67.
- Koç, İsmet, Melike
Saraç:
“Türkiye’de İlk Evlilik Yaşının ve Evliliğe İlişkin Pratiklerin Değişimi ve Boşanma İle İlişkisi (2006-2016)”, **Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018**, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019.
- Kongar, Emre:
“Türkiye’de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 1970, s. 58-83.
- Kottak, Conrad Philip:
Anthropology: Appreciating Human Diversity, 14th ed., McGrawHill, New York, 2011.
- Kökcen Eryavuz, Arzu,
Şenay Üçdoğruk
Birecikli:
“Türkiye’de Kadının Boşanması: Yaşam Analizi Modelleri”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt: 3, Sayı: 58, 2018, s. 1227-1252.

- Kupiszewski, Maret,
Jakub Bijak, Beata
Nowok: “The Impact of Future Demographic Trends in Europe, 2005-2050”, **Finnish Yearbook of Population Research**, No: 43, 2008, s. 147-183.
- Kutlar, Aziz,
Ekrem Erdem,
Fatma Fehime Aydın: “Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 149-168.
- Kütük, Serdar: “Adölesan gebelik riskleri ve sorunları”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt: 16, 2012, s. 531-534.
- Lee Gary R.,
Krista K. Payne: “Changing Marriage Patterns Since 1970: What’s Going On and Why?”, **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 41, No: 4, 2010, s. 537-555.
- Lee, Gary R.: “Age at Marriage and Marital Satisfaction A Multivariate Analysis with Implications for Marital Stability”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 39, No: 3, 1977, s. 493-504.
- Lehrer, Evelyn L.,
Yeon Jeong Son: “Cultural Dynamics and Economic Theories of Fertility Change”, **Population and Development Review**, Vol: 14, No: 1, 1988, s. 1-45.
- Li, Xue, Hua Cheng: “Women’s education and marriage decisions: Evidence from China”, **Pacific Economic Review**, Vol: 24, No: 1, 2018, s. 92-112.

- Linton, Ralph: **The Study of Man: An Introduction**, New York, Appleton-Century-Crofts, 1936.
- Lissitsa, Sabina: “Perceived Optimal Marriage Age in the Internet Era- Findings of a Nationwide Survey, **Marriage & Family Review**, Vol: 55, No: 2, 2019, s. 126-151.
- Litwak, Eugene: “Occupational Mobility and Extended Family Cohension”, **American Sociological Review**, Vol: 25, No: 1, 1960, s. 9-21.
- Locke, Harvey J.,
Karl M. Wallace: “Short Marital-Adjustment and Prediction Tests: Their Reliability and Validity”, **Marriage and Family Living**, Vol: 21, No: 3, 1959, s. 251-255.
- Loughran David S.,
Julie M. Zissimpoulos: “Are There Gains to Delaying Marriage? The Effect of Age at First Marriage on Career Development and Wages”, **Labour and Population Working Paper**, No: WR-207, 2004, s. 1-38.
- Ma, Li, Ester Rizzi: “Entry into first marriage in China”, **Demographic Research**, Vol: 37, 2017, s. 1231-1244.
- Macdonald, Maurice M.,
Ronald R. Rindfuss: “Earnings, Relative Income, and Family Formation”, **Demography**, Vol: 18, No: 2, 1981, s. 123-136.

- Macionis, John J.: **Sociology**, 14th ed., New Jersey, Pearson, 2011.
- Nicole Maestas,
Kathleen J. Mullen,
David Powell: “The Effect of Population Aging on Economic Growth, The Labor Force and Productivity”, **Nber Working Paper Series**, No: 22452, 2016, s. 1-53.
- Maitra, Pushkar: “Effect of Socioeconomic Characteristics on Age at Marriage and Total Fertility in Nepal”, **Journal of Health, Population and Nutrition**, Vol: 22, No: 1, 2004, s. 84-96.
- Manning, Wendy D.,
Susan L. Brown,
Krista K. Payne: “Two Decades of Stability and Change in Age at First Union Formation”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 76, No: 2, 2014, s. 247-260.
- Marini, Margaret
Mooney,
Peter J. Hodson: “Effects of the Timing of Marriage and First Birth of the Spacing of Subsequent Births”, **Demography**, Vol: 18, No: 4, 1981, s. 529-548.
- Marini, Margaret
Mooney: “The Transition to Adulthood: Sex Differences in Educational Attainment and Age at Marriage”, **American Sociological Review**, Vol: 43, No: 4, 1978, s. 483-507.
- Martinson, Vjollca K.: “Families in Different Contexts: A Comparison of European, British and U.S. Union Formation and Family Patterns”, **The Family in the New Millennium: World Voices Supporting the “Natural” Clan, Volumes 1-3**, Ed. A. Scott Loveless and Thomas B. Holman, London, Praeger, 2007, s. 124-152.

Mauldin, W. Parker
Bernard Berelson,
Zenas Sykes:

“Conditions of Fertility Decline in Developing Countries, 1965-75”, **Studies in Family Planning**, Vol: 9, No: 5, 1978, s. 89-147.

Milan, Anne:

Marital Status: Overview, 2011, Canada, Minister of Industry, 2013.

Milliyet:

“Erdoğan’dan dikkat çeken evlilik mesajı: Gençlerin çoğu evde kalıyor, (Çevrimiçi), <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/erdogandan-dikkat-ceken-evlilik-mesaji-genclerin-cogu-evde-kaliyor-6119420>, 14.06.2021.

Milli Gazete:

“Evliliği kolaylaştıran örnek sözleşme: Madde madde sıraladılar”, (Çevrimiçi), <https://www.milligazete.com.tr/haber/3639555/evliliği-kolaylastiran-ornek-sozlesme-madde-madde-siraladilar>, 13.06.2021

Mollaahmetoğlu,
Ebubekir:

“Finansal Derinleşme: Türkiye’nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı: 25, 2016, s. 32-54.

Moore, Kristin A.,
Sandra L. Hofferth:

“Factors Affecting Early Family Formation: A Path Model”, **Population and Environment**, Vol: 3, No: 1, 1980, s. 73-98.

Muraco, Joel A.,
Melissa A. Curran:

“Associations Between Marital Meaning and Reasons to Delay Marriage for Young Adults in Romantic Relationships”, **Marriage & Family Review**, Vol: 48, No: 3, 2012, s. 227-247.

Murdock, George Peter: **Social Structure**, 10th ed., Macmillan, New York, 1965.

Nduonofit,
Larry-Love Effiong,
Gold Nwala-Cadger: “Unemployment and Late Marriage: A Study of Post Graduate Student’s of University of Port Harcourt”, **International Journal of Innovative Social Sciences & Humanities Research**, Vol: 3, No: 1, 2015, s. 1-9.

Neugarten, Bernice L.,
Joan W. Moore,
John C. Lowe: “Age Norms, Age Constraints, and Adult Socialization”, **American Journal of sociology**, Vol: 70, No: 6, 1965, s. 710-717.

Nobles, Jenna,
Alison Bутtenheim: “Marriage and Socioeconomic Change in Contemporary Indonesia”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 70, No: 4, 2008, s. 904-918.

Notestein, Frank W.: “Differential Age at Marriage According to Social Class”, **American Journal of Sociology** Vol: 37, No: 1, 1931, s. 22-48.

Nye, F. Ivan: “Mini Theories as Special Instances of Choice and Exchange Theory”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 42, No: 3, 1980, s. 479-489.

O’Connell,
Martin, Maurice J.
Moore: “The Legitimacy Status of First Births to U.S Women Aged 15-24, 1939-1978”, **Family Planning Perspectives**, Vol: 12, No: 1, 1980, s. 17-25.

- OECD Family Database: “Marriage and divorce rates”, (Çevrimiçi), https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, 17.07.2020
- Oláh, Livia Sz: “Changing familiesin the European Union: trends and policy implications”, **Families and Societies Working Paper Series**, 44, 2015, s. 1-54.
- Oppenheimer, Valeri Kincade: “A Theory of Marriage Timing”, **American Journal of Sociology**, Vol: 94, No: 3, 1988, s. 563-591.
- Organ, İbrahim, Ersin Yavuz: “Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi”, **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2017, s. 105-123
- Otto, Luther B.: “Class and Status in Family Research”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 37, No: 2, 1975, s. 315-332.
- Özcebe, Hilal, Burcu Küçük Biçer: “Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler”, **Türk Pediatri Arşivi**, Cilt: 48, Sayı: 2, 2013, s. 86-93.
- Özgür, Ertuğrul Murat: “Doğurganlık”, (Çevrimiçi), https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/145595/mod_resource/content/2/PopGeo_6_Fertility.pdf, 28.06.2021.

Özgüven, İbrahim **Evlilik ve Aile Terapisi**, 4. Bs., Ankara, Nobel
Ethem: Yayınevi, 2017.

Özteke Kozan, Hatice “Genç Kızların Evliliğe İlişkin Görüşlerinin
İrem, Mustafa Baloğlu, İncelenmesi: Neden Evlenirim? ?”, **Mehmet Akif**
Şahin Kesici, Zehra **Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 50,
Kamer: 2019, s. 303-323.

Palamuleni, M. E.: “Recent Marriage patterns in South Africa 1996-2007”,
Bangladesh e-Journal of Sociology, Vol: 7, No: 1,
2010, s. 47-70.

Parillo, Vincent N.: **Contemporary Social Problems**, 6th ed., New York,
Pearson, 2004.

Pekel Uludağlı, Nilay, “Young Adults’ Perceptions of Social Clock and
Gülçin Akbaş: Adulthood Roles in the Turkish Population”, **Journal of**
Adult Development, Vol: 26, No: 2, 2018, s. 105-115.

Pekel Uludağlı, Nilay, “Evlilik ile Çocuk Sahibi Olmaya İlişkin Sosyal Saat
Gülçin Akbaş: Algısı ve Evlilik Doyumu”, **Sosyal Politika**
Çalışmaları Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 42, 2019, s. 183-
219.

Pınar, Gül: “Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğe Bakış
Açısı”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2008, s. 49-
60.

- Polat Uluocak,
Gonca, Işıl Bulut: “Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 7, Sayı: 24, 2011, s. 9-24.
- Poyraz Tacoğlu, Tuğça: “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”, **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2011, s. 114-143.
- Preston, Samuel H.,
Alan Thomas Richards: “The Influence of Women’s Work Opportunities on Marriage Rates”, **Demography**, Vol: 12, No: 2, 1975, s. 209-222.
- Rao V. V. Prakasa,
V. Nandini Rao: “Endogamy and Exogamy: Particularistic and Universalistic Attitudes of College Students in India”, **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 11, No: 4, 1980, s. 485-499.
- Regan, Pamela C.: **The Mating Game: A Prime on Love, Sex and Marriage**, 3rd ed., Sage Publications, 2017.
- Retherford, Robert D.,
Naohiro Ogawa,
Rikiya Matsukura: “Late Marriage and Less Marriage in Japan”, **Population and Development Review**, Vol: 27, No: 1, 2001, s. 65-102.
- Rindfuss, Ronald R.,
Audrey
VandenHeuvel: “A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single”, **Population and Development Review**, Vol: 16, No: 4, 1990, s. 703-726.

- Rindfuss, Ronald R.,
James A. Sweet: **Postwar Fertility Trends and Differentials in the United States (Studies in population)**, Academic Press, London, 1977.
- Ritzer, George,
Jeffrey Stepnisky: **Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri**, 4. Bs., Çev: Irmak Ertuna Howison, Ankara, De Ki Basım Yayın, 2012.
- Roosa, Mark W.: “The Effect of Age in the Transition to Parenthood: Are Delayed Childbearers a Unique Group?”, **Family Relations**, Vol: 37, No: 3, 1988, s. 322-327.
- Rosenberg, Terry Jean: “Employment and Family Formation Among Working-Class Women in Bogota, Colombia”, **Journal of Comparative Family Studies**, Vol: 14, No: 3, 1983, s. 333-345.
- Rotz, Dana: “Why Have Divorce Rates Fallen? The Role of Women’s Age at Marriage”, **Journal of Human Resources, University of Wisconsin Press**, Vol: 51, No:4, 2016, s. 961-1002.
- Saardchom, Narumon,
Jean Lemaire: “Causes of Increasing Ages at Marriage: An International Regression Study”, **Marriage & Family Review**, Vol: 37, No: 3, 2005, s. 73-97.
- Saraç, Taha Bahadır: “İşsizlikte Histeri Etkisi: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 14, Sayı: 3, 2014, s. 335-344.

- Sarı, Özgür: “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, **Sistemantik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın, 3. Bs, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016.
- Sarı, Rukiye,
Jade Cemre Erciyes: Infertil Çiftlerde Psikolojik; Sosyal ve Cinsel Problemler, **İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2021, s. 79-94.
- Sathar, Zeba A.,
M. Framurz Kiani,
Ghulam Yasin Soomro: “Some Consequences of Rising Age at Marriage in Pakistan [with Comments], **The Pakistan Development Review**, Vol: 37, No: 4, 1999, s. 541-556.
- Scott, Elizabeth S.: “A World Without Marriage”, **Family Law Quarterly**, Vol: 41, No: 3, 2007, s. 537-566.
- Semiz, Yaşar: “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2010, s. 423-469.
- SGK: “Aylık İstatistik Bilgileri”, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 21.11.2020.
- South, Scott J.: “Do You Need to Shop Around? Age at Marriage, Spousal Alternatives, and Marital Dissolution”, **Journal of Family Issues**, Vol: 16, No: 4, 1995, s. 432-449.
- Soylu, Nusret,
Muhammed Ayaz: “Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2013, s. 136-144.

- Sözer, Hande: “Bir Çocuk İstismarı Formu Olarak Çocuk Evlilikleri: Kültüre Sığınmanın Sınırları”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 1, 2020, s. 157-191.
- Spence, Naomi J.: “The Long-Term Consequences of Childbearing: Physical and Psychological Well-Being of Mothers in Later Life”, **Research on Aging**, Vol: 36, No: 6, 2008, s. 722-751.
- Statista: “Mean age at first marriage in Japan from 1955 to 2019, by gender”, (Çevrimiçi), <https://www.statista.com/statistics/611957/japan-mean-age-marriage-by-gender/#:~:text=According%20to%20a%20statistic%20about,when%20they%20first%20got%20married.,> 06.04.2021.
- Statista: “Median age of U.S. Americans at their first wedding 2018, by race and origin”, (Çevrimiçi), <https://www.statista.com/statistics/372080/median-age-of-us-americans-at-their-first-wedding-by-race-and-origin/>, 17.07.2020.
- Statistics Canada: “Live births, by geography- Age of mother”, (Çevrimiçi), <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/84f0210x/2009000/t003-eng.htm>, 25.08.2020.
- Stone, Lawrence: **The Family, Sex and Marriage: In England 1500-1800**, New York, Harper&Row, 1977.
- Şener, Arzu,
Günsel Terzioğlu: “Bazı Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler İle İletişimin Eşler Arası Uyuma Etkisinin Araştırılması”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 10, Sayı: 13, 2008, s. 7-20.

Şengül, Seda, Gülsen Kırıl: “Türkiye’de Kadının İşgücü Pazarına Katılım ve Doğurganlık Kararları”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2010, s. 89-105.

Şentürk, Ünal: “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2008, s. 7-32.

Şentürk, Ünal: **Aile Sosyolojisi’ne Bir Katkı**, 1. Bs, Bursa, Dora Yayınevi, 2019.

Tai-Hun, Kim: “Age At First Marriage And Birth Intervals in Korea”, **Bulletin of the Population and Development Studies Center**, Vol: 11, 1982, s. 1-14.

Tawiah, E. O.: “Determinants of Cumulative Fertility in Ghana”, **Demography**, Vol: 21, No: 1, 1984, s. 1-8.

Tatoğlu Yerdelen, Ferda: **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.

Tatoğlu Yerdelen, Ferda: **Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı**, Genişletilmiş 5. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2020.

T.C Aile ve Sosyal
Politikalar Bakanlığı:

Türkiye’de Evlilik Tercihleri Nisan 2015, T.C. Aile,
Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum
Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

T.C. Aile ve Sosyal
Politikalar Bakanlığı
Aile ve Toplum
Hizmetleri
Genel Müdürlüğü:

Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler,
Ed. Mustafa Turgut, Semiha Feyzioğlu, 1. Bs., İstanbul,
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014.

T.C. Aile ve Sosyal
Politikalar Bakanlığı:

**Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi,
Potansiyel Etkiler ve Politika Önerileri**, , T.C. Aile,
Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum
Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.

T.C. Kalkınma
Bakanlığı:

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara, 2013.

T.C. Cumhurbaşkanlığı
Strateji ve Bütçe
Başkanlığı:

On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, Ankara, 2019.

Tartiyus, Eli H.,
Mohammed Inuwa
Dauda, Amade Peter:

“Impact of Population Growth on Economic Growth in
Nigeria (1980-2010)”, **IOSR Journal of Humanities
and Social Science**, Vol: 20, No: 4, 2015, s. 115-123.

Teachman, Jay D.,
Karen A. Polonko,
John Scanzoni:

“Demography of the Family”, **Handbook of Marriage
and the Family**, Ed. Marvin B. Sussman and Suzanne
K. Steinmetz, New York, Plenum Press, 1987.

- Teachman, Jay D.,
Karen A. Polonko: “Out of Sequence: The Timing of Marriage Following a Premarital Birth”, **Social Forces**, Vol: 63, No: 1, 1984, s. 245-260.
- Thornton, Arland,
William G. Axinn, Yu
Xie: **Marriage and Cohabitation**, London, University of Chicago Press, 2007.
- Thornton, Arland: “The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and Family Change”, **Demography**, Vol: 38, No: 4, 2001, s. 449-465.
- Tien, H. Yuan: “Age at Marriage in the Peoples’s Republic of China”, **The China Quarterly**, No: 93, 1983, s. 93-94.
- TLCME: “The Newest Wedding Trend: Delaying Marriage Because Couples feel Weddings are Too Expensive”, (Çevrimiçi), <https://www.tlcme.com/life---relationships/the-newest-wedding-trend--delaying-marriage-because-couples-feel>, 23.11.2020.
- Tokuroğlu, Belma: “Türkiye’de Aile Araştırmaları”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 37-49.
- Tolan, Barlas: “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru”, **Aile Yazıları 2: Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme**, Ed: Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, 2. Bs., Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Toprak, Zafer: “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Devlet, Aile ve Feminizm”, **Sosyo/Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, s. 216-227.
- TradingEconomics: “Malaysia-Mean Age First Marriage, Female”, (Çevrimiçi), <https://tradingeconomics.com/malaysia/mean-age-at-first-marriage-female-wb-data.html>, 18.07.2020.
- Trost, Jan: “Family Studies in Sweden”, **Marriage & Family Review**, Vol: 23, No: 3-4, 1996, s. 723-744.
- Tuchman, Gaye: “Feminist Theory”, **Encyclopedia of Sociology: Volume 2**, 2th ed., Ed. Edgar F. Borgatta and Rhonda J. V. Montgomery, New York, Macmillan, 2000, s. 988-996.
- Tunç Yaşar, Fatma: “Evliliği Kolaylaştırmak: Geç Dönem Osmanlı’da İzdivaç İlanları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 4, 2019, s. 2591-2609.
- Tunç Yaşar, Fatma: “İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Çöpçatanlık Ajansı: Teshil-İ İzdivaç ve Teşkil-İ Aile İdarehanesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 49, 2020, s. 419-436.
- TÜİK: “Evllenme İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=sear ch&araType=vt>, 19.09.2020.

TÜİK: “Boşanma İstatistikleri”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068,
15.03.2021.

TÜİK: “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019”, (Çevrimiçi),
<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708>, 12.11.2020.

TÜİK: “İstatistiklerle Aile, 2020”,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, (Çevrimiçi), 29.06.2021.

TÜİK: “İstatistiklerle Yaşlılar, 2020”, (Çevrimiçi),
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>, 27.06.2021.

TÜİK: “Nüfus Projeksiyonları”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027,
16.11.2020.

TÜİK: “Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri”, (Çevrimiçi),
https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068,
21.12.2020.

TÜİK: “Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri”, (Çevrimiçi),
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, 05.07.2021.

- TÜİK: “Yaşam Memnuniyeti”, (Çevrimiçi), https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 01.01.2021.
- Türk Medeni Kanunu: “Evlenme ve Ehliyeti Engelleri”, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, 19.09.2020
- Türkdoğan, Orhan: “Aile Sosyolojisi Modeli”, **Türk Aile Ansiklopedisi 1**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, s. 24-36.
- U.S Census Bureau: **Decennial Censuses, 1890 to 1940, and Current Population Survey, Annual Social and Economic Supplements, 1947 to 2019**, U.S Department of Commerce.
- U.S. Census Bureau: **Decennial Censuses, 1950 to 1990, and Current, Population Survey, Annual Social and Economic Supplements, 1993 to 2019**, U.S Department of Commerce.
- United Nations: “World Marriage Data 2017”, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/development/desa/population/themes/marriage-unions/WMD2017.asp>, 05.12.2020.
- Uyanık, M. Zeki: “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 47, 2019, s. 57-87.

- Veevers, Jean E.: “Marriage Squeeze”, **International Encyclopedia of Marriage and Family Volume 3**, Second Edition, Ed. James J. Ponzetti, Jr., New York, Thomson Gale, 2003, s. 1107-1113.
- Von Elm, Barbara,
Charles Hirschman: “Age at First Marriage in Peninsular Malaysia”, **Journal of Marriage and Family**, Vol: 41, No: 4, 1979, s. 877-891.
- Wagner, Michael: “On Increasing Divorce Risks”, **Divorce in Europe: New Insights in Trends, Causes and Consequences of Relation Break-ups**, Ed. Dimitri Mortelmans, Switzerland, Springer, 2020.
- Wahyuni, Ekawati S.: “The Impact of Migration on Family Structure and Functioning in Java”, **The Family in the New Millennium: World Voices Supporting the “Natural” Clan Volume 3**, Ed. A. Scott Loveless and Thomas B. Holman, USA, Preager, 2007, s. 220-243.
- Waite, Linda J.,
Glenna D. Spitze: “Young Women’s Transition to Marriage”, **Demography**, Vol: 18, No: 4, 1981, s. 681-694.
- Waite, Linda J.: “Does Marriage Matter?”, **Demography**, Vol: 32, No: 4, 1995, s. 483-507.
- Weddingwire: “Weddingwire Newlywed Report 2020”, (Çevrimiçi), <https://go.weddingwire.com/newlywed-report>, 23.11.2020.

- White, Lynn K.: “A Note on Racial Differences In the Effect of Female Economic Opportunity on Marriage Rates”, **Demography**, Vol: 18, No: 3, 1981, s. 349-354.
- Whitehead, Barbara Dafoe, David Popenoe: “Why Men Won’t Commit: Exploring Young Men’s Attitudes About Sex, Dating and Marriage”, **The National Marriage Project**, New Jersey, Rutgers, 2002.
- Wiederman, Michael W., Elizabeth Rice Allgeier: “Gender Differences in Mate Selection Criteria: Sociobiological or Socioeconomic Explanation?”, **Ethology and Sociobiology**, Vol: 13, No: 2, 1992, s. 115-124.
- Willoughby, Brian J., Jason S. Carroll: “Correlates of Attitudes Toward Cohabitation: Looking at the Associations With Demographics, Relational Attitudes, and Dating Behavior”, **Journal of Family Issues**, Vol: 33, No: 11, 2012, s. 1450- 1476.
- Wolfinger, Nicholas H: “Want to Avoid Divorce? Wait to Get Married, But Not Too Long”, (Çevrimiçi), <https://ifstudies.org/blog/want-to-avoid-divorce-wait-to-get-married-but-not-too-long/>, 17.03.2021.
- WorldEconomic Forum: “In which country do people wait the longest to marry”, (Çevrimiçi), <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/country-where-people-wait-longest-to-marry/#:~:text=Jamaica%20leads%20all%20countries%2C%20with,34.8%20and%20women%20at%2033.2.>, 17.07.2020.
- World Family Map: **Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes**, Social Trends Institute, 2015, s. 14.

- Xu, Xiaohu,
Clark D. Hudspeth,
John P. Bartowski:
“The Timing of First Marriage: Are There Religious Variations?”, **Journal of Family Issues**, Vol: 26, No: 5, 2005, s. 584-618.
- Yarcı, Selman:
“Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2011, s. 125-135.
- Yatkin, Nihat:
“İslâm’da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 33, 2010, s. 47-61.
- Yaşar Ekici, Fatma:
“Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi”, **International Journal of Social Science**, Sayı: 30, 2014, s. 209-224.
- Ye, Wenzhen:
“China's 'Later' Marriage Policy and Its Demographic Consequences”, **Population Research and Policy Review**, Vol: 11, No: 1, 1992, s. 51-71.
- Yeginsu, Ceylan:
“U.K. Appoints a Minister for Loneliness”, <https://www.nytimes.com/2018/01/17/world/europe/uk-britain-loneliness.html>, (Çevrimiçi), 30.03.2020.
- Yıldırım, Ergün:
“Ailenin Tanımı, Türevleri ve İşlevleri”, **Aile Sosyolojisi**, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, 5. Bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2016.

- Yıldız, Dilber,
Tuğca Poyraz: “Sosyo-Demografik ve Sosyo-Kültürel Bağlamda Erken Evlilikler: Çocuk Gelinler ve Çocuk Damatlar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 32, 2020, s. 159-186.
- Yıldız, Kemal: “Aile (Evlilik) Kurumunun Oluşumunu Etkileyen Zorlayıcı Maddi Unsurlar: Bandırma Örneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 16, 2019, s. 208-224.
- Yüceşahin, Mustafa
Murat: “Küresel Demografik Geçiş ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Konferansları**, 2010, Ankara.
- Yüksel-Kaptanoğlu,
İlknur,
Banu Akadlı Ergöçmen: “Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 15, Sayı: 2, 2012, s. 128-161.
- Yüksel-Kaptanoğlu,
İlknur,
Banu Akadlı Ergöçmen: “Early Marriage: Trends in Turkey, 1978-2008”, **Journal of Family Issues**, Vol: 35, No: 12, 2014, s. 1707-1724.
- Zamilun Nahar, Mosaat
Mohammad Salim Zahar,
S. M. Shafiqul Islam: “Age at first marriage and its relation to fertility in Bangladesh”, **Chinese Journal of Population Resources and Environment**, Vol: 11, No: 3, 2013, s. 27-235.
- Zeybekoğlu
Özge: Dündar, “Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”, **Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar**, Ed.: Nurşen Adak, 3. Bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 39-64.

Zeybekoğlu, Özge:

“Sosyal Problem Boyutuyla Aile”, **Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler**, 2. Bs., Ed. Nurşen Adak, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016, s. 40-65.

Ziraat Katılım:

“Çeyiz Hesabı”, (Çevrimiçi),
<https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/hesaplar/katılma-hesaplari/ceyiz-hesabi>, 09.10. 2021.

ÖZGEÇMİŞ

Bilal COŞAN, lisans eğitimine 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde başlamış ve 2015 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa kabul edilmiş, 2017 yılında “Sosyal Politika Perspektifinden Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile Sorunsalının Boşanma Bağlamında Değerlendirilmesi” teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. COŞAN, 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda doktora programına başlamıştır. 2016 yılından bu yana Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde bildiri, makale ve kitap bölümleri bulunan COŞAN, iyi derecede İngilizce bilmektedir.